

ШАҲРИЗОДА
(Шахноза Халилова)

ОИЛА НОМЛИ ДАВЛАТ СИРЛАРИ

МАЖБУРИЙ
НУСХА

Тошкент
2013

УЎК: 159.9

КБК: 88.3 - *Психология*

X - 74

Халилова, Шахноза (Шаҳризода)

Оила номли давлат сирлари. / -Тошкент: Янги аср авлоди.
2013 йил. – 220 б.

ISBN 978-9943-27-096-1

Муаллиф китобнинг дебоча қисмида шундай ёзади: “Оиланинг пойдевори – муҳаббат, қурилиш ашёси – муҳаббат, ундаги тушунмовчиликларнинг давоси ҳам – муҳаббат. Бусиз оилада яшаб бўлмайди. Уни ташқаридан, бошқалардан изламанг, кутманг, чунки у сизнинг вужудингизга жо бўлган”.

Дарҳақиқат, муҳаббат бизнинг оилага муносабатимизни шакллантирувчи мустаҳкам қурол. Биз ҳар қандай вазиятда – хоҳ у шодон кунимиз бўлсин, хоҳ ғамнок онларимиз – бундан қатъи назар бир манзилга интиламиз, бир манзилдан қўним топамиз. Ўша манзил – бизнинг оиламиздир.

Тақдим этилаётган китоб кенг қамровли – унда эр-хотин муносабатларидан тортиб, фарзанд тарбиясигача бўлган мавзулар қамраб олинади. Мақсад уни қўлига олган ҳар бир китобхон ички дунёсидаги безовта саволларига жавоб топа олсин.

УЎК: 159.9

КБК: 88.3

Ю 41466
291

ISBN 978-9943-27-096-1

© «Оила номли давлат сирлари». «Янги аср авлоди», 2013 йил.

2013/224 А 3422	Alisher Navoiy nomidagi O'zbekiston MK
-----------------------	---

МУНДАРИЖА

КИРИШ. МУҲАББАТ	5
-----------------------	---

БИРИНЧИ БОБ. ОИЛАГА ПОЙДЕВОР ҚЎЯМИЗ

Оила лойиҳаси	7
Қизингиз узатишга тайёрми?	14
Ўтирган қиз ўрнини топадими?	24
Қандай қилиб совчиларни кўпайтириш мумкин?	39
Совчиликка юриш ҳам санъат	47
Биринчи учрашув бир кўришда муҳаббат бўлишини истайсизми?	51
Бўлажак кўз бўлажак миллионерми? Текширамыз!	56
Еттида йиғсанг етади, олтидан йиғсанг ортади	62
Оила бюджети тўйдан бошланади	66

ИККИНЧИ БОБ. ЭР-ХОТИН МУНОСАБАТЛАРИ

Зерикарли турмушга романтика киритиш сирлари	72
Жинсий ҳаёт эр-хотинлик мажбуриятими?	75
Хиёнаткор эрни қайтариш мумкинми? Ёхуд бир хил овқатдан зерикаш синдроми	79
Иккинчи хотин: бугунги кун модаси ёки кечиккан севги можароси	92
Оилали ёлғизлар	102
Рашк муҳаббат белгисими ёки хусусий мулкчилик?	105
Оила ёки карьера	111
Қандай қилиб уй бекаси стрессларга учрамаслиги ва ҳаётдан қониқиб яшаши мумкин?	115
Молиявий муаммолар оилавий бахтга раҳна солганда	119

УЧИНЧИ БОБ. ОИЛАНИНГ ТАШҚИ ДИПЛОМАТИК МУНОСАБАТЛАРИ

Қайнона билан яшашнинг минг бир фойдаси	124
Аёл ҳоким оилада ўсган эркак билан яшаш осонми?	128
Қайнона она бўла оладими?	132
Чиққан қиз чиғириқдан ташқари Ёхуд ота-оналарнинг оилавий зиддиятларга аралашуви ҳақида	137

ТҮҮРТИНЧИ БОБ. ОИЛАДА ФАРЗАНА

Оналикка тайёрмисиз?	142
Ҳомиладорлик	145
Үйингизда чақалоқ	150
Ҳаракат	154
Бола ва атрофдагилар	155
Мумкин эмас! Йўқ!	157
Кўкрак сутидан қачон ва қандай ажратиш керак?	159
Аллани ким айтиши керак?	161
Ота фарзанд учун қанча вақт ажратиши керак?	162
Үйинлар ва үйинчоқлар	163
Фарзандингиз уч ёшда	167
Нега бола уйда соғ-у, боғчада касал?	168
Ўғил болани қандай тарбиялаш керак?	171
Бола тарбиясида буви ва она	175
Зўрликми бу ёки тарбия усули?	178
Меҳрни қандай бераман?	182
Мактабга тайёрмисиз?	185
Мактабга мослашув	187
Фарзандингиз паст ўзлаштирувчими?	189
Фарзандим бўлажак миллионер бўлсин десангиз	193
Ўсмирлик кризиси ўтиб кетадими?	196
Инсон меҳнаткаш бўлиб туғиладими?	201
Фарзандингизнинг биринчи муҳаббати	204
Эрта бошланган жинсий ҳаёт	206
Ўсмирликдан ёшликка ўтиш муаммолари	210
Касбни ким танлайди: фарзандми ёки ота-она?	213

КИРИШ

МУҲАББАТ

Икки дугона қаҳва ичиб суҳбатлашишмоқда.

Бири иккинчисига деди:

- Эринг сени севишини қаердан биласан?
- У ҳар куни эрталаб чиқинди тўкиб чиқади.
- Бу муҳаббат эмас. Бу яхши уй тутиш.
- У ҳар куни қанча керак бўлса, шунча пул беради.
- Бу муҳаббат эмас. Бу қайғуриш.
- Бошқа аёлларга қарамайди.
- Бу муҳаббат эмас, бу кўриш қобилиятининг пастлиги.
- Қаерга борсак, менга эшик очиб беради.
- Бу муҳаббат эмас, бу яхши хулқ.
- Саримсоқ еганимга, бигуди ўраганимга қарамасдан у мени ўпади.
- Ана бу муҳаббат.

Дунё муҳаббатдан яралган, ҳаёт муҳаббатдан бошланган, бизнинг биринчи ҳужайрамиз муҳаббатдан барпо бўлган. Хўш, нега энди оила ундан барпо бўлмасин экан?! Сиз оила қуриш ва унинг мустаҳкамлиги сирларидан воқиф бўлишни истайсиз. Агар истамаганингизда ҳозир қўлингизда бу китоб бўлмасди. Оиладда, одамлар орасида яшашга қарор қилдингиз ва менга юзлаганиб: “Ҳаммаси аъло бўлиши учун ҳамма ишни нимадан бошлай?” – дейсиз. “Муҳаббатдан”, – деб жавоб бераман мен. Сиз яна: “Фарзандим соғлом, ақлли, хушфёъл ва бахтли бўлишини истайман. Нима қилай?” – деб сўрайсиз. Мен шундай жавоб бераман: “Уни севинг, унга меҳр беринг”.

Ўртамиздаги савол-жавоб қуйидагича давом этади:

- Қайнонам билан ҳеч чиқиша олмай қолдим, нима қилай?

– Нафратни муҳаббатга айлантинг, яъни қайнонангизга меҳр-муҳаббатингизни кўрсатинг.

– Ота-онам билан келиша олмаяпман, маслаҳат беринг.

– Уларни севинг.

... Стивен Ковининг олдига бир инсон маслаҳат сўраб келибди.

– Ёримга муҳаббатим сўнди, нима қилай?

– Севинг, – дебди у.

– Ахир севги сўнди, – қайта таъкидлабди у.

– Севишга уриниб кўринг, – бепарво жавоб берибди Стивен.

– Уриндим, аммо муҳаббат йўқ-да.

– Биродар, севиш от эмас, у феъл. Яъни иш-ҳаракатни билдиради. Севги бу хатти-ҳаракатдир. Агар севмай қолган бўлсангиз, бу қайта севиб қолиш учун яхши баҳона.

Оилада бахтли яшайман дебсиз, ҳаётни, атрофдагиларни ва албатта, Аллоҳ сизга омонат қилиб берган оила аъзоларингизни – ота-она, қайнона-қайнота, опа-сингил, ака-ука, фарзандингиз ва ниҳоят, жуфти ҳалолингизни севишни ўрганинг. **Чунки оиланинг пойдевори – муҳаббат, қурилиш ашёси – муҳаббат, ундаги тушунмовчиликларнинг давоси ҳам – муҳаббат. Бусиз оилада яшаб бўлмайди. Уни ташқаридан, бошқалардан изламанг, кутманг, чунки у сизнинг вужудингизга жо бўлган.** Қандай севай деб сўрасангиз, мен таъриф бермайман, балки миянгиздаги севги ҳақидаги тушунчаларни, шоирона ғоялару фалсафий фикрларни, ҳаттоки ҳаётий тажрибангизни чиқариб ташлаб, янгидан, ҳеч қандай йўриқномаларсиз, шартларсиз, қоидаларсиз ўзингизча севишни ўрғанинг. Ана шу сизнинг муҳаббатингиз бўлсин!

Дунёга оптимистик нигоҳ ва чексиз муҳаббат билан

Шахноза Халилова

БИРИНЧИ БОБ

ОИЛАГА ПОЙДЕВОР ҚЎЯМИЗ

Оила лойиҳаси

Максима Мерфининг оила ҳақидаги ўйлари:

1. Вақти-вақти билан оилали бўлиб туришнинг ёмон жойи йўқ.

2. Ақлли эркак аёлга уни тушунганини айтади, аҳмоқ эса (уни исбот қилмоқчи бўлади).

3. Никоҳ уч ярусли циркка ўхшайди, биринчи унаштирув узуги, иккинчи никоҳ узуги, учинчиси азоб узугидир.

4. Никоҳдан бош айланиб кетиши мумкин, лекин айнан шуни бурунга тушган муштан ҳам ҳис этиш мумкин.

5. Ўз никоҳини бузилишдан асраб қолиш мумкин, фақат тўй куни келмасдан.

6. Аёл – табиатнинг иккинчи хатоси, эркак эса биринчи, бу икки хатонинг бирлигидан ҳақиқатни яратиб бўлмайди.

7. Аёлнинг яшаш, эрк ва... эркакни таъқиб қилиш ҳуқуқи бор.

Нима ҳам дердик, эркак зоти ҳамма нарсага, ҳатто оиладек муқаддас қадриятга ҳам кулиб ёки тушкунлик билан қарайди, биз аёллар-чи, ҳар доим, ҳамиша яхшиликка умид боғлайверамиз ва оптимистик руҳда, тараддулланмай, оилавий ҳаётни танлаймиз.

Оила иморатини қуришга бел боғлаган азиз замондошим! Машаққатли ишингизда сизга “ҳорманг” деб пойдевор қуришга ҳашарга келдим. Сизнинг тажрибангиз ва менинг руҳшунос сифатида билган илму “макрларим”ни ишга солиб, сиз хоҳлаган ўша мустаҳкам оила лойиҳасини тузамиз ва янги бахтли ҳаёт бошлаймиз. Рози бўлсангиз, бошладик.

Статистик маълумотлар шуни кўрсатмоқдаки, бу-гунги кунга келиб дунё бўйича қурилаётган ҳар 1000 оиланинг 600 таси ажрашишга маҳкум, 350 таси бир том остида яшаса-да, бир-бирининг ҳаётидан беҳабар, эътиборсиз ва ҳатто кўрарга кўзи йўқ. Айрим мажбуриятлар ва мақсадларгина бу сочилиб кетган аъзоларни оила деган ном остида бирлаштириб турибди. Уларни бахтсиз оилалар деб атаймиз. Ва ниҳоят, юқоридаги 1000 тадан 50 тасигина бахтли оилалар экан. Узоққа борманг, ўз атрофингиздагиларга – қўни-қўшни, қариндош-уруғларга бир қаранг, рисоладагидек кўринган ҳар бир оилани ҳам бахтли дейиш мумкинмикин?

Фарбда оила деган тушунча яна 20-30 йил ўтиб мутлақо ишлатилмай қолса, ҳайрон бўлмайман. Тезкор ва ўзгарувчан ҳозирги давримиз учун эркин муносабатлар бир оз қулайлиги ва ортиқча масъулият юкласлиги билан урф бўлиб бормоқда. Афсус, бундай қулай муносабатлар туғилажак фарзандларнинг руҳан соғлом ва комил инсон бўлишига соя солади. Эскича авторитар оила тушунчаси ҳозирги демократик руҳда тарбияланаётган авлод учун тўғри келмас, аммо русум бўлиб бораётган эркин муносабатлар асосидаги турмуш тарзи нафақат бизнинг менталитетга, балки бүтун инсоният келажагига раҳна солмоқда. Куни кеча бир ғалати воқеанинг гувоҳи бўлдим.

Ўзбегимнинг замонавий қизларидан бири муаммоли бир вазиятда маслаҳат сўради. У бир чет элик йигит билан танишган. Йигит шарқ мамлакатидан бўлишига қарамай, охириги ўн йил ичида Европада яшаган ва шубҳасиз, янги муҳит таъсиридан бебаҳра қолмаган. Европа гўзаллари эрита олмаган қалбни ўзбегимнинг қизи ром этган ошиқ йигит оила қуриш таклифини киритган. Қиз ҳам бир неча онлик мулоқотдан сўнг унга бефарқ эмаслигини англаган ва

никоҳга рози бўлган. Тўйга бир неча кун қолганда қизнинг интернетдаги манзилига бир хабар ва унинг исботи ўлароқ бир даста фотосурат келиб тушганини кўради. Хабарда ошиқ йигитимизнинг оиласи бор эканлигини унинг хотини даъво қилиб жўнатган. Янгиликдан жуда оғир аҳволга тушган қизни ўзига келтириш осон кечмади. Кейин вазиятни биргаликда ўрганишга киришдик. У аёлдан ҳақиқатда хотини эканлиги ҳақида ҳужжат, яъни загс қоғоз ва тўй суратларини исбот сифатида талаб қилдик, аммо бу фуқаролик никоҳи экани маълум бўлди, муносабатлар эса барҳам топганига олти ой бўлибди. Қизимиз билан танишганига эса тўрт эй бўлган. Мантиқан олиб қаралса, йигит иккиюзламачилик қилмаган, қизни алдамаган, фақатгина бу муносабатини айтмаган ёки айтишга арзийди деб ҳам ўйламаган. Собиқ хотини эса ҳеч қандай ҳақ-ҳуқуқлари йўқ, муносабатлар эса ўз номи билан эркин бўлган, яъни ким қачон хоҳласа, шунда ҳисоб бериб ўтизмасдан ўйиндан чиқади.

Ана сизга саноқда бору сонда йўқ бўлган эркин муносабатларнинг аҳмоқона тарафи. Вазият ойдинлашгандан сўнг қизга: “Қалбингга қулоқ сол”, дедим. Яхшилаб ўйлаб кўрсангиз, эркин муносабатлар худдики, совун пуфагига ўхшайди. Уни маҳорат билан ҳар хил шаклга солса бўлади. Бир қарасанг, оилага ўхшайди, бир қарасанг, ҳар куни ҳар хил товланадиган, юракни орзиқтирадиган ошиқ-маъшуқликка ўхшайди. Аммо исталган вақт ёрилиб, ундан асар ҳам қолмаслиги тайин. Бу муносабат инсонда масъулиятсизлик, бетайинликдан бошқа нарсани кашф эта олмайди. Энг ёмони шундай тутуруқсиз муносабатлар натижаси ўлароқ фарзанд дунёга келса-чи, унинг тақдири нима бўлади? Қолаверса, бундай муносабатлар ҳосиласининг тақдири фақатгина битта тақдир фожиаси билан якунласа, майлиди. У инсоният тақдирини боши берк кўчага олиб кирмаяптими?

Бизнингча, инсон дунёқараши, феъл-атворини ва жамиятда яшаб қолиш усулини оиладан ўрганadi. Бу ерда у одамлар билан муносабат андозаларини олади ва хатти-ҳаракатларни тўғри ёки нотўғри, яхши ёки ёмон, гуноҳ ёки савоб каби турларга ажратади. Ва у бир умр гўдаклигидан ўрганган қарашлар асосида яшайди, ўз навбатида фарзандларига ҳам ўтказadi. Бу инсониятни оила деган жамиятнинг тузилиши ва унинг юклайдиган масъулияту вазифалари ҳақида бош қотиришга ундайди. **Биз фарзандларимизни ўзимиздан кўра бахтлироқ бўлишлари учун, уларни биз туғилган оиладан яхшироқ, кучлироқ оилада дунёга келишларини таъминлашимиз керак.**

Хўш, инсон нима учун оила қуради? Ё севганидан ёки бу эҳтиёж бўлгани учун. Идеал оила ҳақидаги тасаввурлар инсонда ота-онаси ёки қариндошларнинг муносабатлари ва албатта, жамият ҳаётини акс эттирувчи турли теледастурлар орқали шаклланади. Ва ўзининг бўлажак оиласини ана шу идеаллар фониди солиштиради, ҳатто реал ҳаётдаги бахтли оила ҳам ҳар қандай инсон учун намуна бўла олмайди. Чунки инсон универсал эмас, у индивидуал, яъни ўзига хосдир.

Кўзимиз кўникиб қолган манзара – шоҳона тўй, ясан-тусан қилган келин, бахтдан боши айланаётган куёв. Шовқин-сурон ичида қўнғироқдек овоз янграйди: “Сизларни бугундан бошлаб фалончиевлар оиласи деб эълон қиламан!” Қизиқ, қайта-қайта эгилиб салом қилаётган шу ёшгина келинчак ҳозиргина қандай ҳужжатга имзо чекканини билармикин? Куёв болачи? Оила деган қўрғоннинг масъулиятларини олишга тайёрмикин? Суперкелинчакликни фақат пишир-куйдире тикар-чатарда деб ўйлаб, қизини хўп курсларга бериб ўқитган, фалон пуллик уй жиҳозларини қилиб қўйиб, яна бўйнини эгиб турган муштипар она, қизингиз тайёрми оила қуришга? Келиним қиз бўлади, ишимни

олади, деб орзу қилаётган ўғилни дунёга келтирган онажон, ўғлонингиз эплармикин рўзгор юкини? Чалачулпа тиббий кўрикдан ўтказишдан ташқари, ёшлардан биров сўрайдими: “Оила қуришдан мақсадинг нима?” – деб.

Инсон қачон оила қуришга руҳан тайёр бўлади? Ёки уни оила қуришга қандай тайёрлаш керак? Афсуски, фақат инсоннинг интеллектуал коэффициентигина унинг руҳий тайёрлиги ўлчови бўлмайди.

Оила ҳам бир бино, унинг меъмори эса эр-хотин. Бино қуришдан олдин лойиҳа тузилади, кейин қурилиш моллари қидирилади. Демак, қиз қидиришу совчи кутишдан олдин лойиҳа устида ишлаш керак. Ишонтириб айтаман, бу ҳар қандай бизнес лойиҳадан кўра анчагина жиддий масала ва бош қотиришга арзийди.

Дарҳақиқат, оила қуришдан мақсад нима?

Ҳамма гурмуш қургани учун, эл қатори бўлиш учун. Бу анча бемантиқ мақсад. Бизни оила деган кўрғонни бино қилишга етакловчи мотивлар, яъни сабаблар ҳақида чуқурроқ мулоҳаза қилиб кўрсак. Биринчи ва халқимизда энг оғир тош босадиган сабаб бу фарзанд кўриш учун оила қуриш. Унда кейин яна бир ҳақли савол туғилади: фарзанд нега керак? Бу саволга айрим ҳолларда невара-чеварали одамлар ҳам жўяли гап топиб бериша олмайди. Урф бўлган жавоб бор: қариганда боқиш учун ёки бошинг ёстиққа текканда қараши учун. Ҳозирги вақтда фарзанд боқиб катта қилиш учун оз мунча маблағ кетмайди. Агар шу харажатларни бизнесга тикиб фойда кўрилса ва ана шу маблағ оғир вақт учун суғурта қилинса, қийналганда унга кўрсатиладиган ёрдам аниқроқ ва ишончлироқ бўлар. Балки, масаланинг фақат моддий томонига аҳамият бериб меҳр-муҳаббат деган тушунчаларни эсга олмагандирман. Яна бир учраб ту-

радиган ҳолат: қизлар ота-она тазйиқидан қутулиш учун мустақил ҳаётга қадам қўйишади. Яъни баъзи қизларга никоҳ ота уйдан қочишнинг бирдан-бир йўли бўлиб кўринади ва уйдаги ўтказилаётган босим қанчалик кучли бўлса, биринчи учраган йигит билан турмуш қуриш эҳтимоли шунчалик кўп бўлади. Аммо бу ёмғирдан қутулиб, қорга тутилиш баробар, аслида. Янги уй келин учун, лекин ҳар қандай қоидада ҳам истисно бўлади.

Иккинчи сабаб оилали бўлишни ҳис қилиш учун оила қуриш. Албатта, бу ёшларда учраб турадиган ҳолат. Бу мақсадга қарши ҳеч қандай эътирозим йўқ, чунки инсон қизиқувчан мавжудот, у ҳар бир нарса-ни синаб кўргиси келади. Шундай эксперимент қилмоқчи бўлганларга маслаҳатим унда тиббиёт хавфсизлиги қоидаларига риоя қилинг, яъни унинг зарарига бегуноҳ болалар қолиб, тирик етимлик билан товонини тўлаб юрмасин.

Учинчи омил бу асосан аёлларга хос бўлган фикр – жамиятда эрли хотин статусига эришиш учун оила қуриш. Янги турмуш қурган келинчаклар ўртасида сўров ўтказганимда уларнинг ўз-ўзига берадиган баҳоси юқори эканини кузатдим. Онам бундай ҳолга “ҳамма ҳам эрли бўп кўрсин-чи”, деб ҳазиломуз таъриф берардилар. Бу бизнинг менталитетимизга хос. Қиз бола турмуш қургандан кейин қариндош-уруғлар орасида ўзига хос статусга эга бўлади. Бу ёзилмаган қоидалар. Масалан, бирор қариндошиникига меҳмонга борса, аввал унга унча эътибор қилинмаган, аммо эрга теккандан кейин алоҳида эҳтиром билан кутиб олинади. Қизлигида айтилмаган айрим меҳмондорчиликларга лутфан таклиф этилади. Буларнинг ҳаммаси яхши, аммо одамнинг ўтаётган ҳар куни меҳмондорчиликда ўтмаслиги мумкин, аммо у ҳар куни эр билан яшашга маҳкум. Бу статус қимматга тушмасмикин?

Тўртинчи анча кучли мотив – ёлғизликдан қочиш учун оила қуриш. Аммо оила кўнгил бутунлигини бера олармикин, ёлғизлик ҳиссини ҳайдай олармикин? Ҳеч қандай шубҳа йўқ, инсон социал мавжудот, унинг учун инсонлар билан яшаши ўзига хос муолажа бўлади, аммо орамизда оилада яшаб икки-уч болали бўла туриб руҳан ёлғизлар қанча.

Қизларжон, меҳрга, эътиборга, яқин бир кишига, бахтга муҳтож бўлганда, оила қуришга шошманг, бу нарсаларни ташқаридан изламанг, уни ичингиздан, ўзингиздан изланг. Агар ёлғиз ҳолда ҳам ўзингизни бахтли сезолсангиз, ўзингизни сева олсангиз ва ҳаётингиздан қониқа олсангизгина, буларни оилада янада мукамалроқ кўринишда оласиз.

Оила қурилгандан сўнг, ичига кириб олиб, бахтли бўлиб кетадиган жой эмас, йиллар давомида қуриладиган, такомиллашадиган бир бино. Унинг мустаҳкамлиги ҳам, мўртлиги ҳам ҳар икки қурувчи меъморга бирдек боғлиқ.

Мутолаани шу жойида тўхтатиб, бир варақ қоғозга оилавий ҳаётнинг 20 та ижобий ва 20 та салбий жиҳатларини ёзиб чиқинг. Ёзган бўлсангиз, ижобий жиҳатларнинг ҳеч бўлмаганда бир ёки иккитасини оила қурмасдан туриб амалга ошириш йўллариини ўйлаб кўринг. Чунки ижобий жиҳатнинг кўплиги сизнинг оилага тобелигингиздан дарак беради. Салбийларига келсак, бу эҳтиёжларингиздир, уларни қандай қилиб оилали бўла туриб қондириш мумкин, мана шу имкониятларни топинг.

Бу машқ оила қуриб бўлганлар учун ҳам фойдадан ҳоли бўлмайди. Бу машқ орқали сиз ўзингизнинг эҳтиёжларингизни билиб олдингиз.

Энди ҳақли савол туғилади: биз ёшларни оилага қандай тайёрляпмиз? Ҳозирда қизларни оилага тайёрлашнинг урф бўлган усулини айтсам: пишириқ курслари, тикиш-бичиш курсларини тамомлаб, уй ишларини эпладими, олға, оила деган фронтга. Хотиннинг

вазифаси супур-сидиру пишир-куйдирдан иборат деган тушунчани ва икки-уч кунгина қулоғига кириб-кирмаган бурчлардан бошқа ҳеч вақони билмай чимилдиққа кираётган қизалоқнинг фронтга кирган тажрибасиз аскардан қаери кам? Хўш, унда инсон қандай қилиб турмушга тайёрланади?

Турмуш – бу ҳамкорликда инсонлар билан яшай билиш санъатидир. Энг аввало, шуни ўргатинг, фарзандингизга. Буни унга бўйи етганда эмас, балки болаликдан ўргатиш керак. Одамлар билан яшаб кетиш ўз хоҳишларини жамиятдан устун қўйиш ёки аксинча эмас, балки икковини ҳам тенг кўриб, ўзи ҳам фойда кўриб, атрофидагиларга ҳам фойда келтиришидир. Демак, қизни яхши хизматкор қилиб эмас, яхши ҳамкор қилиб ўстиринг. Европа таомлари-ю тўй тортларисиз ҳам кун ўтади, аммо рўзфор деган хўжаликни уқув билан юрғизиб, оила деган ширкатнинг тадбиркори бўлмаса, куни ўтмайди.

Қизингиз узатишга тайёрма?

Нима? Бўйи етганда ўйлаяписизми, қизим эплаб кетармикин, деб. Аслида, бу ишни туғилишдан бошлаш керак. Оилада қиз фарзанд дунёга келди, кимдир уни: “Яна қизми?” – деб қарши олса, кимдир унга: “Аллоҳга шукур, умри билан берган бўлсин, солиҳа бўлсин”, – деб пешвоз чиқади. Қиз болани тарбиялаш ишига алоҳида эътибор ва масъулият билан ёндашилади, бировнинг хасми, ўзга хонадонга борганда юзимни ерга қаратмасин, дея жони ҳалак бўлади, онанинг. Аслида қиз болани хизматга тайёрлашнинг ўзи ҳам тарбия жараёни. Эшитганмисиз, “Эртага қайнонангнинг олдида шундай хамир қорсанг ёки бундай овқат пиширсанг, унга ёмон кўриниб қоласан”, деган тарбия усулларини. Демак, қиз рўзфор тутишни қайнона ва эрнинг қош-қовоғи учун билиши

керак. Эҳтимол, бундай усул билан қизингизни ишга рағбат қилдира оларсиз, лекин бўлажак бека сифатида айнан бир жойга борганида ўзига ишонч билан уй ишларини қилишига фақат зарар етказасиз. Уни бекаликка тайёрлаяпсиз, эртага ўз оиласининг бекаси бўлишга, хизматкорликка эмас. Бирор иш ёки ҳунар ўргатаётганда йўналиш беринг, тинимсиз кузатаверманг. Бироз ўз ҳолига ташланг. Овқат тагига олса ёки хамир ошмай қолса, фожиа ясаманг, ўз хатосини ўзи топиб хулоса чиқаришига имкон беринг. У охириги масаллифингиз бўлса ҳам, жазога шошманг, уй ишида қилинган хатони тузатиш мумкин, лекин сизни тарбияда қилган хатоингиз тузатилмайди. Уй юмушларини меҳр билан ўргатинг, токи у ҳам шу ишларни қилганида аёллик меҳрини ҳар ишига жо қилсин.

“Қизларни неча ёшдан ишга ўргатиш керак?”, деган савол кўп учрайди. Эътибор берган бўлсангиз, бола уч ёшлардан бошлаб “ўзим қиламан”га тушиб қолади. Бу вақтда оналар кўпинча боланинг хатти-ҳаракатини чеклашади, ҳатто ўсмир ёшдаги қизига қозон-товоғини ишонмайдиган оналар бор, кейин ҳайрон бўлишади “қизим нега дангаса?” деб. Демак, қизалоқнинг ишга рағбатини оширишни, супур сидиру пишир-куйдирга меҳрини болаликдан рағбатлантиринг, албатта, хавфсизлик чора-тадбирларини ҳисобга олган ҳолда. Ҳар бир кичик муваффақиятини мақтов билан эътироф этиб туринг. Зеро, мақтов инсонни ишга ундайдиган ягона кучли мотиватордир. Рағбатлантириш фақат сўз билан, бир нималар дейиш билан изҳор этилиши шарт эмас. Унинг елкасига меҳр-муҳаббатингиз билан қоқиб қўйишингиз, бошини силашингиз ёки қучоқлаб ўпиб қўйишингиз ҳар қандай сўздан аъло. Бу ҳақида қуйида алоҳида тўхталамиз.

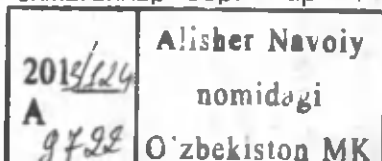
Қиз ўстираётган она, бир нарсани унутманг. Қизалоқингиз кун келиб ўз рўзгорини ишонч билан эплай-

диган бўлиши учун бугун бекаликни унга ишонишингиз керак. Агар у рўзгор юмушларини сиз учун, сизнинг кўнглингизни олиш ёки танбеҳингиздан қочиш учун қилаётган бўлса, унга табиатан берилган бекалик хусусияти, оилага ғамхўрлик қилиш қобилияти шаклланмайди. Демак, бекалик унга Аллоҳ томонидан берилган инстинкт, билим. Сиз унинг очилишига ёрдам берасиз ва йўналтирасиз, холос. Турли-туман ўқув курсларида таълим олган эса унга жило бериши мумкин.

Бир онани биламан, қизига уй ишларида жуда катта талаб қўйган, қилдан қийиқ ахтаради. Тайёр пиширган овқатини унчалик мазали эмаслиги учун ағдариб юбориш ёки хамирни ёйишни эплай олмагани учун қўрқувдан даф-даф қалтираётган қизчанинг қўлларига ўқлов билан тушириш, тайёр тахланган кир тахни бироз кўнгилдагидек текис бўлмаса бузиб, бошқатдан йиғишга мажбур қилиш орқали қаттиққўллик билан тарбияладилар. Албатта, бу ҳарбий усул ўз натижасини берди. Қиз бекаликда жуда эпчил бўлиб ўсди, аммо ўзига бўлган ишончсизлиги туфайли эркаклар билан муносабатда муаммоларга учрайверди. Бекалик маҳорати етти иқлимга овоза бўлгани ҳолда, совчилари жуда кўп бўлди. Аммо муносибини учрата олмади, натижада яна онанинг сабъ-ҳаракати, танлови асосида оила қурди. Натижада оилавий ҳаётда жуда кўп қоқилди, бугунги кунда у тақдирга тан бериб, аёллик бахти бегона бўлгану аммо уйим-жойим, болам-чақам деб кўниб яшаётган аёлларнинг бири. Яна ҳам ёмони унинг ҳам қизи бор ва у ҳам тарбияда онанинг хатосини такрорлаш арафасида. Ана сизга суперкелинчаклар тақдири.

Онам раҳматлининг бир одатларини жиним суймасди, у ҳам бўлса қўшни ва таниш-билиш қизларга мени солиштиришлари ва уларни менга ўрناق қилиб кўрсатишлари. Уларнинг баъзи бир гаплари ҳали-ҳануз

қулоғим остида жаранглайди: “Фалончини кўр, билиб-билиб ишини қилади. Пистончини кўр, уйни онасидан аёло қилиб эплаб қўйган. Нега сен шулардек бўлолмайсан-а?” Бу гаплар юракни чил-чил қиладиган даражада юқори пардада айтиларди. Йиллар ўтди, мен ҳаётда фалончи-пистончилардан кўра анча кўп нарсага эришдим, ўзим хоҳлаган даражага чиқдим, аммо, афсуски, ичимдаги солиштириш, бировлар фонида ўз муваффақиятимни ўлчаш каби аҳмоқона одатга эга бўлдим. Бу тинимсиз таққослаш туфайли ўзимни шунчалик бахтсиз сезардимки, бугунги омадим тузсиз ош каби татимасди. Ичимдаги ҳаётимдан норозиликка ҳеч бир муваффақият даво бўла олмасди. Бировларнинг эмас, ўз йўлимга боқишни ўрганиш осон кечмади. Онам бизни эрта ташлаб кетдилар. Ўзбекчиликни биласиз, маърака, келди-кетди. Иттифоқо, ана шундай талбирлардан бирида бировнинг ёрдамисиз ўзим дастурхон ёздим. Ҳамма пишир-куйдирни ҳеч бир инсоннинг маслаҳати ёки аралашувисиз қилдим. Холам кетиш олдидан кўзларига ёш олиб: “Онангдан ўтдинг, болам, жуда яхши кутдинг, энди сендан кўнглим тўқ”, – дедилар. Кечаси билан йиғлаб чиқдим, чунки онам жуда эпчил бека, қўли ширин пазанда аёл эдилар. Шу кундан бошлаб, ўзимни рисоладагидан ҳам юқорироқ аёл эканимга ишонишни бошладим, ўзимга берадиган баҳойим ошди. Кекса холамнинг самимий эътирофлари ҳақиқий мўъжиза яратди. Кейинчалик онам қариндошлар ва дугоналари орасида мени ҳар доим мақташларини ва менинг қобилиятларимга жуда қаттиқ ишонишларини эшитиб лол қолдим. Эҳ, онагинам нима учун очиқ мақтамаганларининг ҳали ҳам тагига ета олмайман, лекин фарзанд тарбиясида бошқалар билан таққослаш қанчалик хато эканлигини тушундим. Ўзим учун шу дарсни олдим. Ҳар бир инсонга ўзига хос қобилият берилган, талантсиз одам йўқ, уни оча олмаганлар бор. Фар-

зандингиздаги ана шу учқунни топинг ва унинг алангага айланишига ёрдам беринг, токи у мустақил ҳаётга ишонч билан кирсин ва ўз ўрнини топа билсин.

Лекин аёлнинг ўрни фақат рўзғордами, унга тўла бахт учун бекалик хислатлари кифоями? Йўқ, албатта, бу аёл дунёсининг тўртдан бири, холос. Одатда, ўзбек қизларининг фақат шу хислатига қараб баҳо беришади.

Олийгоҳда таълим олаётган кезларим бир муаллима техникалашув уй бекасининг 70-80 % муаммосини ҳал қилишини айтди. Шунда бир талаба – оилали аёл “Агар ҳамма уй ишини техника бажарса, унда эркаклар уйланмай қўяди-ку. Бу ҳаётимизни осонлаштираяптими ё қийинлаштираяптими?”, – деб эътироз билдирди. Бу мавзу қизгин баҳсга сабаб бўлди. Аёллар, қизлар турли хил мулоҳазалар билдиришди. Ҳар ким ўзидан келиб чиқиб фикр айтди. Уларнинг ҳар бири ўзича ҳақ, аммо уларнинг ҳаммасини ҳам бахтли деб бўлмади.

Ҳатто хиёнатга учраб ҳам аёллар “Айбим нима?” деб туришади. Эркак қалбига энг яқин йўл ошқозон орқали деб ўйловчи, қозон-товоқдан бўшамайдиган ўзбек аёллари, илтимос, ётоққа кирганда ошхонада тутган фартукни ечиб қўйишни унутманг. “Ким фартук билан ухлабди?” деманг, чунки сиз аёл кишининг ҳаётда бажарадиган вазифалари битта эмаслигини унутдингиз. Агар аёл битта ролини яхши ўзлаштира-ю, ундан ҳеч қачон чиқа олмаса, кечирасиз-у, яна қандай қиёслайман бу хатони?

Эҳтимол, айтаётгандирсиз, ҳа, яна пардоз-андозу имидж ўзгартириш маслаҳатими? Йўқ, ундай маслаҳат бермайман, чунки ўзига оро бериш зарурий шарт, буни ўзини ҳурмат қиладиган ҳар қандай аёл ҳеч қандай маслаҳатсиз ҳам вақти-вақти билан амалга ошириб туради.

Неча ёшлигидан қатъи назар, ҳар бир аёлнинг қалбида кичкинагина қизалоқ яшайди. Агар жиддий

катталар дунёси, оила, бола-чақа ташвишлари сабаб аёл қалбдаги қизалоқни йўқотиб қўйса, ҳаётда нур, завқ йўқолади. Бундай аёлларнинг эрлари ёшгина қизларга интилиши ва оиласига хиёнат қилиши ҳоллари учраб туради.

Қандай қилиб ичидаги қизалоғини асраб қолган қизни тарбиялаш мумкин? Бу жуда оддий. Унинг вақти-вақти билан эркаликларини тўғри қабул қилиб, “Кап-катта қиз бўлиб қолдинг”, деб жеркмасдан, ундаги ёш болага хос қилиқларнинг яшашига имкон беринг. Бу уни талтайтириш дегани эмас. Эркалик билан тантиқликнинг фарқига боринг. Ҳаддан ошган ҳолда кескин танқид қилмасдан юмшоқлик билан унинг эсини киргизиб қўйинг. Тарбия меҳр-муҳаббат билан бўлгандагина унинг натижаси ҳар хил сюрпризларсиз бўлади.

Аёл неча ёш бўлишидан қатъи назар, ҳаётдан завқ олиб яшаб ва болаларча ҳайрат ҳисларини сақлаб қолса ҳамда болалигида эртақларни эшитгандек одамларни эшитишни ўрганса, эркаклардан эса шаҳзодаликни талаб қилмай, шаҳзода деб қабул қилса ва бу баҳодирни у учун ҳар қандай синовга тайёр эканига ишонса, чин маънода мўъжиза ярата олади. Аёлнинг кучи ожиза эканида, унинг ҳимоясизлиги ёки уддабуронлик билан ҳимоясиздек кўрина билиши эркакнинг ичида мудраб ётган рицарни уйғотиб юборади. Бу эркак ва аёл муносабатларидаги жуда муҳим аспект. Бу баланс бузилмаган оила тинч, унда тарбияланаётган фарзандлар психологик мувозанатлашган бўлади. Демак, қизингизда эшитувчини тарбияланг, у эшитишни, мулоҳаза қилишни ва қандай қилиб фикр билдириш кераклигини ўргансин. Бу дарсни ҳар бир оддий ўзаро суҳбатингизда ўргатиб боринг. Агар ўзингизда бу сифатлар яхши шаклланмаган бўлса, унда бу борада нисбатан мукамалроқ бўлган бирор таниш аёлга тақлид қилишни маслаҳат беришингиз мум-

кин. Ҳамма буюк актёрлар ишларини тақлиддан бош-
лашган.

Аёлнинг кейинги ҳолати ёки роли бу мағрур, ўзига
ишонган, ўзини севадиган қиролича.

Хўш, қизимизда бу қиррани қандай очамиз? Де-
мак, бошладик. Бир аёл бўлган экан. Уй-рўзгор учун
жонини фидо қилар экан. Уйини ялаб-юлқаш билан
ўтган кунларининг бирида ишдан қайтган эр тупурги-
си келиб жой излаб қолибди ва уйга кирса, уй ҳар
доимгидек ёғ тушса ялагудек тоза эмиш. Шунда уйда
хотинидан бошқа ҳамма жой туфлаш учун хайф
эканини билиб, унинг эғнидаги кийимига тупурган
экан.

Айрим аёллар эр ва бола-чақанинг орасталиги,
қўлайлиги ҳақида ҳаддан ортиқ қайғуравериб, ўзла-
рига вақт ҳам, куч ҳам топа олишмайдилар, гоҳида.
Аслида эса инсоннинг ўз орасталиги уй орасталиги-
дан олдин турадиган нарса. Демак, шахсий гигиена
қоидаларини эринмай, миридан-сиригача ўргатишин-
гизга тўғри келади. Аёл гўзаллиги ва саломатлигини
асраб қолиши учун алоҳида парваришлар зарур бўлади.
Булар юз, соч, тирноқлар ва тана парвариши. Бу
вақт ҳафсала ва маблағ талаб қиладиган нарсалар.
Бу борада моддий ва маънавий қўллаб-қувватлашин-
гиз керак бўлади. Қизлар қизалоқлигиданоқ сизнинг
пардоз-андоз буюмларингиздан ишлатиб, оёғига ба-
ланд пошна туфлигингизни судраб қолишини кўриб,
куласиз. Бу яхши белги, унда аёлликнинг илк белги-
лари пайдо бўлаяпти. Уни бу машғулотдан, бу бахт-
дан аёвсизлик билан маҳрум қилманг, балки болалар
косметикасидан олиб берарсиз. Шунда сизнинг лаб
бўёғингиз жойида турар. Унинг ясан-тусани ўспирин-
лик даврида жуда авж олади, бу ёшда у ташқаридан
жуда ўзига ишонган кўринса-да, ичдан жуда нозик
ва кўнгли арзимаган нарсадан синадиган ва ўзига
ишонмаган бўлади. Сизга унинг пардоз-андози, кийи-

ниши бачканалик бўлиб туюлса-да, уни ерга уришга шошманг. Оналарнинг “Турқингга қара, кимларга ўхшаб кетибсан?”, “ликиллаб қолганмисан?” каби танқидлари учраб туради. Афсус, оналарнинг бу гаплари қалбни синдиришга қодир бўлса-да, ижобий натижа кўрсата олмай қолади. Бу даврдаги қиз боланинг қайсарлик билан аксини қилиши ёки ўз танловига ишончсиз бўлиб қолишидан бошқа фойда кўрмайсиз, айтиб қўя қолай. Ҳаттоки мода билимдони бўлсангиз ҳам, илтимос, унинг танловини ҳурмат қилинг ва унинг дидини ўстиришга ёрдам берингу танқиддан тийилинг. У ўзини топиб олиши каби машаққатли йўлда илк қадамларини ташлапти, ҳар қоқилганда уришавериш шарт эмас. Агар унинг кийимлари, юриш-туриши эркакларнинг қитиқ патига тегадиган даражада бўлса, унда жиддий ҳолат, у билан тушунтириш ишлари олиб бориш зарур. Ҳар қандай уст-бош билан унинг бирор образ олишини тушунтиринг. Меҳмон кийимга қараб кутиб олинади, яъни кийим-бошига қараб унга муомала қилинишини айтинг. Аёлнинг очиқ-сочиқ, калта-култа кийими атрофдагиларга қандай таъсир қилиши ва шунга кўра унда муаммолар пайдо бўлишини тушунтиринг. Бу ҳолатда руҳшунос билан ишлаш ҳам ёрдам бериши мумкин. Балки, қизингизга етарлича эътибор ва меҳр кўрсата олмаётгандирсизки, у эътиборни кўчадан қидириб қолгандир. Булар ҳақида бироз мулоҳаза қилиб кўринг.

Инсонда дид болаликдан шаклланади. Агар она уни алоҳида эътибор билан кийинтириб, ораста қилиб ўстирган бўлса, унинг юқори дид эгаси бўлишига шубҳа йўқ. Лекин шоҳона кийим ҳар қандай қизни ҳам малика қилолмаганидек, қизингиз ҳам чиройли кийимлар билан ўзига ишонган бўлиб қолиши мушкул. Ўз-ўзига ишонч, авваламбор, ҳаётда мустақил яшаб кетишга ишонч демакдир. Бунинг учун аёл бизнеследи бўлиши шарт эмас, балки бирор касб-

ҳунар эгаси бўлишининг ўзи кифоя. Қизингиз ҳаётининг мазмуни эр бўлиб, тўйдан кейинги юмуши фақат рафиқа статусини ушлаб қолишга қаратилиб, бўш вақтларини эрининг телефонини титкилаб, хатти-ҳаракатларини текширишга бағишламасин десангиз, унинг ўз севимли машғулотини топишига имкон беринг. Бир қизни биламан, олийгоҳга биринчи йили кира олмади. Келаси йилги тест синовларига тайёрланаётганда имтиҳонолди стресснинг олдини олиш учун маслаҳатга келди. Сўхбатдан маълум бўлдики, қизнинг ўзида айнан шу олийгоҳга ўқишга киришга унчалик хоҳиши йўқ. Аслида, буни ота-она хоҳлаётган экан. Онанинг фикрича, ўзининг эртасини таъминлаши учун, албатта, диплом олиши керак экан. Масалан, эр вафот этса, мажруҳ бўлиб қолса ёки ичкиликка ружу қўйган бўлса, диплом, мутахассислик қўтқарув чамбари бўлар экан. Нима деб ўйлайсиз, бу ниятлар билан топилган диплом, мутахассислик қизимизни бахтли қила олармикин?

Аёл киши учун диплом ёки бирор касб ёмон кунга ярасин деб берилмайди, қўлидан бекаликдан бошқа ишлар ҳам келгани учун, ўзига берадиган баҳоси ошсин, ҳаётда оила, бола-чақадан ҳам бошқа ҳаёт мазмуни бўлсин, кунинг ўтиш ёки ўтмаслиги эргагина боғлиқ бўлиб қолмасин, деб берилади.

Шу сатрларни ёзар эканман, бир воқеа ёдимга тушди. Менинг бувим келин бўлганларида бувамнинг оналари вафот этган экан. 14 ёшлик келин рўзғор тутта олмагани учун бувамнинг оталари яқиндагина қазо қилган дўстларининг аёлига уйланибдилар. У аёлни Аллоҳ гўзал чирой, пазандалик ва саришталик маҳорати билан хўп сийлагани ҳолда фарзанд бермаган экан. Чорасизликдан катта бувамга хотин, бувимга қайнона бўлибдилар. Йиллар ўтиб, бу эрларининг ҳам қазоси етгач, ўгай фарзандларнинг ҳурматларини жойига қўйишига қарамай, бу хонадонда кўним

топа олмабдилар, яна бошқа тақдир қилибдилар. Оғир тақдир, албатта. Бу дилбар аёл 100 йил кейин, яъни бизнинг давримизда яшасалар, балки мустақилроқ ва бахтлироқ бўлармидилар? Аммо ҳатто 100 йилдан кейин ҳам ўз овозига, ўз ҳақ-ҳуқуқларига, шунингдек, ўз ҳаётига эга бўлмаган аёллар учраб қолишига шубҳа қилмайман. Унинг тақдири 100 йил олдинги аёл тақдиридан яхши бўлишига шубҳам бор.

Мустақил фикрга эга ва ўз тақдири ўзининг қўлида бўлган онагина озод фарзандни тарбиялай олади. Демак, қизингизнинг имконият чегараларини кенгайтиринг.

Ва ниҳоят, охирги сифат, аёл – маҳбуба. Келинг, бу мавзу устида баҳслашмаймиз, керак ёки керак эмасга ажратмаймиз. Бу хислатни бизга табиат берган, аммо жамият тортиб олган. Эркакларни аёл сифатида ўзига қарата олмаган аёлларга биринчи ўринда стилистга мурожаат қилишни маслаҳат бермаяпман. Чунки оҳанрабо аёлнинг қалбида бўлади, уни тўғирлаш учун энг осони бирор спорт ёки шарқ рақс санъати билан шуғулланиш. Бу энг осон ва тез таъсир кўрсатадиган усул. Қолганлари эса ҳозирча сир бўлиб қолсин. У янги бир китобга мавзу бўлса ажаб эмас.

Инсон организми яхши ишлаши учун ҳар бир тана аъзоси соғлом бўлганидек, аёлнинг шунчаки кун кечириши эмас, чин маънода тўлақонли аёл бўлиши ва бахтли яшаши учун ана шу тўрт сифатнинг яхши шаклланиши муҳим. Бир она сифатида сиздан талаб қилинадигани йўналиш бериш тақдирини қизалофингизнинг ўзи яратиб олаверади.

Ўтирган қиз ўрнини топадимми?

*Деманг, уни қариқиз,
Қари эмас, у пари қиз.*

Кўз ёшлари ичига оққан, қариндош-уруғникидаги тўйлар қувонч эмас, дўзах азобига ўхшайди. Ҳаётда аёл сифатида ўрнини топа олмаган, асабийлашса, атрофдагиларнинг “миясига уриб кетган” деган ташхислари тайёр. Қиз бўлиб қизга қўшила олмайди, аёл бўлиб аёлга. Шу ерда тўхтатамиз. Мен руҳшуносман, шоир эмас. Сизнинг дардингизни айтиб, халқни йиғлатгим ёки бошқалар каби “бечоранинг жойи чиқмади”, деб ачингим ёки “яхши бўлса, эр олмасмиди”, деб ғийбат қилгим йўқ. Нима бало, сизга ростдан ҳам эътибор етишмаяптими, нега унда бунчалик мазлума ролида узоқ вақт қолиб кетдингиз. Узр, узр, ҳар доим ҳам мазлума эмас, айрим ҳолларда қаҳри қаттиқ қор маликаси ҳам бўла оласиз. Сиз шунчалик кучлисизки, истасангиз, каръерада манаман деган эркакни орта қолдириб кета оласиз. Халқ “ўтирган қиз” дейишга уялса бўларди. Сизнинг хатти-ҳаракатингиз, амбицияларингиз гоҳида ақлимни шошириб қўяди. Сиз супер аёлсиз, қари қиз эмас. Лекин қалб яримта, уни ҳеч бир мансаб, бойлик, латта-путта, орзу-ҳавас тўлдира олмайди. Шуларнинг ҳаммасини оддийгина аёл бахтига алмашардим, деб ўйлаб қоласиз, гоҳида. Агар ҳозирча оила қуришни режалаштирмаётган бўлсангиз, муаммо йўқ, агар аёллик бахтига эришиш, оила қуриш ниятингиз бўлса, унда ишни бошлаймиз.

Ёлғизлик сизнинг айна вақтдаги ҳолатингиз. Бу ҳолат, аслида, инсоннинг табиати, чунки дунёга ёлғиз келгансиз, ёлғиз кетасиз. Ҳеч ким сиз билан бирга ҳеч бир тан азобини кечирмайди. Лекин ёлғизлик ва одамлардан ҳоли бўлиш ташқаридан бир хил бўлиб кўринса-да, икки хил нарсалар. Ёлғиз инсоннинг ҳаёти-

да доимо нимадир етишмайди ва бу етишмовчиликнинг ўрнини тўлдиришни истайди. Ёлғизлигини дўстлари, иши, ҳар хил ўйинлар, интернет каби ёрдамчилар орқали унутмоқчи бўлади. Қалбдаги ёлғизликдан қутулиш учунгина оила қуриш ҳолатлари ҳам учраб туради. Аммо “Икки ёрти – бир бутун”, деган гап инсонга нисбатан ишлатилмаган. Икки ёртдан иборат иттифоқ иккита муаммо бўла олади, аммо бир бутун бўлиши қийин. Унутманг, сизнинг ёлғизлигингиз айб ёки азият эмас, балки имкониятдир. Танлаш сизнинг қўлингизда: ёлғизмисиз ёки ҳоли. Жамиятда одамлар орасида инсон ҳоли бўлиши мумкин эмас. Одамлардан наридагина инсон ўзлигини топиши мумкин.

Пайғамбаримиз (с.а.в) ваҳий келишидан олдин Ҳиро тоғига чиқиб кетганлар. Ижод аҳли бирор дурдонани оиласи даврасида, шовқин-сурон ичида ярата олмайди, бирор ҳоли жой қидиради, чунки илҳом парилари тинчликни ёқтиради. Японияда бирор вазифа юклатилган олимлар гуруҳи маълум вақтга етадиган егулик билан кимсасиз оролга ташлаб кетилар, ҳар қандай алоқа воситалари узиб қўйилар экан. Шундай ҳолат ечим топилгунча давом этади. Тинчлик, хотиржамлик, ёлғизлик бу қариқизлик эмас, балки ресурс, ундан фойдаланмоқ даркор.

Жуфтингизни тополмай хунобмисиз? Ҳозироқ қидирувни тўхтатинг. Аввал ўзингизни топинг, ўзингизни анланг, ҳаётда эрга тегишдан ҳам бошқа вазифаларингиз бор. Одам ўзини бахтли, муқаммал ҳис қилиши учун оила шарт эмас. Бахт инсоннинг ичида бўлади, ташқарида эмас.

Айни бир ҳолатда туриб одам ўзини бахтли ёки бахтсиз ҳисоблаши ўзининг қўлида. Мисол келтирамиз. Ҳолливуд юлдузи Жулия Робертс 36 ёшида оила қурди. Уни ҳеч ким қариқиз демади, ҳеч ким ачинмади, балки бутун дунё маҳлиё эди унга. Ҳа, у энди АҚШ, бошқача ўлчам дерсиз, розиман. Унда Шарққа

келсак, дунё гўзали Айшвария Рай 34 ёшга келибгина турмуш қурди, уни кимдир қўлини бигиз қилиб кўрсатишни хаёлига келтира олмайди. У ерда бу қабул қилинган дейишга шошманг, чунки Ҳиндистонда қизлар бизникилардан ҳам эртароқ оила қуради. У юлдуз, қонун-қоидаларни писанд қилмайди дейсизми, унда сиз ҳам писанд қилманг. Дунёни манаман деган гўзаллари кеч турмуш қурганига қараганда, оила қурмаслик бу сизнинг бирор нуқсонли эканингиз исботи эмас. Демак, ҳаётингизни ўзгартиришни одамлар фикрига қўл силташдан бошланг. Ҳа-ҳа, тўғри эшитдингиз, айнан ана шундан бошланг.

Афанди бир кунни ўғлини олиб, эшаги билан йўлга тушибди. Ўғли эшакнинг устида, Афанди пиёда бир қишлоқдан ўтиб кетаётса, одамлар ғийбат қилибди:

– Ота пиёда-ю, ўғил уловда, – деб. Афанди шулар тинчисин деб, ўғилни тушириб, ўзи эшакка мингашибди. Кейинги қишлоқда ҳам одамлар кулибди:

– Кап-катта бўлиб эшакка мингашибди-ю, бола бечора пиёда.

Кейин ўғлини ҳам эшакка мингаштириб олибди. Кейинги қишлоқда эса одамлар эшакка ачинишиб:

– Анави аҳмоқни қаранг, икковлашиб бир бечора эшакка минганини.

Минг уринманг, ҳеч қачон халқнинг кўнглидагидек бўлолмайсиз. Яхшиси, унинг кўнгли сизни қизиқтирмасин, ўз кўнглингизга қаранг. Биласизми, сизни кимлар, нима учун ғийбат қилади?

Ўқитувчи бўлиб ишлаётган кезларим хулқи ва ўзлаштириши ёмонлиги туфайли бир ўқувчининг онасини чақиртирдим ва шикоятларимни айтдим. Биласизми, онанинг саволи нима бўлди? “Менинг болам гуруҳдаги энг ёмоними?” Бунга ҳайрон бўлмадим, чунки бу саволни биринчи марта эшитмаётган эдим.

Одам зоти бахтсизликка чидайди, аммо ёнида ўзидан-да ақли, ўзи каби бахтсизлар бўлсагина. Сиз-

нинг бахтсизлигингиз уни бахтлироқ қилади. Солиштириш инсонга теккан касал, илтимос, сиз шундай қилманг. Ўзингизни ҳадеб бошқа тенглошларингиз билан солиштираверманг. Гийбатчини эса нега гапирасан, деб оғзига урманг, ҳаётига маъно кирсин у бечоранинг ҳам. Сиз, ўзингизни билинг.

Олдинда сизни қанча ишлар кутмоқда. Энди ҳолатингизга ташхис қўямиз, даволашдан олдин тўғри ташхис қўя билиш муҳим.

“Нега?” деган саволларнинг жавобини бугун топамиз, лекин сиз менгача бунинг жавобини ахтариб кўрган кўринасиз. Албатта, бундай ҳолда одамлар бир отин-домлага, бир фолбинга, бир психологга бориб кўришади. Биласизми, нимага борасиз уларга, умид бергани учунми? Йўқ, сизга ўзингиздан бошқа нарса ни сабабчи қилиб кўрсатгани учун. Биров “Иссиқ-совуқ” дейди, биров “Қўшнинг ёмонлайди” дейди, яна биров хаёлга келмаган сабабларни топади, аммо бирортаси “Сен ўзинг танлаган ҳаётда яшаяпсан”, демайди. “Сабабини ўзинг қидир, бир ўйлаб кўр, жавоби сенинг ўзингда” демайди. Сиз эса нуқул сабабни ташқаридан қидирасиз. Чунки ташқарини кўриш осон.

Шомга яқин Афанди ташқарида қумлар орасида йўқотган игнасини хуноб бўлиб ахтараётган эмиш. Ўтиб кетаётган йўловчилар Афандидан:

– Айнан қаерда йўқотдингиз, қидиришиб юборайлик, – деб сўрашибди.

– Уйда, – дебди. Унга одамлар кулиб:

– Ҳа, уйда йўқотиб, бу ерда қидирасизми? – дейишибди.

– Уй қоронғи бўлгандан кейин қаердан қидирай яна? – жавоб қилган экан Афанди.

Афандига ўхшаб ичкарини ёритолмаяпсиз. Агар ички дунё ёришса, онг ости юзага чиқса, ҳаммаси жойида бўлади. Тушунинг, руҳшуносман, онг остига тушишга сизни ҳали жуда кўп мажбур қиламан.

Шахсий ҳаётдаги омадсизлигининг илдизи ва асосий сабаби айни вақтдаги ҳолатингиздан келадиган фойданинг борлигидир. “О, нима деяпсиз, қанақа фойда?” дейишга шошилманг. Ҳа-ҳа, шахсий ҳаётингизда эркакнинг йўқлиги, тўлақонли оиланинг йўқлигидан келадиган яхшигина фойда. Биз буни иккиламчи фойда деб атаймиз.

Келинг, қисқача иккиламчи фойдага изоҳ берсам. Иккиламчи фойда деб, одамнинг мазкур салбий вазиятдан, касалликдан, ёмон одатлардан, семизликдан, руҳият билан боғлиқ хасталиклардан курадиган фойдасига айтилади. Хўш, ҳозирги ҳолатнинг фойдалари қандай бўлиши мумкин? Ҳаммада сабаб ҳар хил. Биров “Ўзимга хон, ўзимга бекман” деса, биров “Жиддий муносабатлар йўқ, шу билан бирга хиёнат ҳам”, бошқалари эса “Оч қорним, тинч қулоғим”, дейди. Ўз жавобингизни топмоқчимисиз, унда ишни ўзингизга тўғри савол беришдан бошланг. Демак, савол берамиз. Аввал қўлингизга қоғоз-қалам олинг. Агар бу ишга жиддий киришган бўлсангиз, бир умумий дафтар тутиб, ёзиб борсангиз ҳам бўлади. Чунки ёзганда кўп нарса ойдинлашади. Демак, савол:

1. Ўз муаммоингиз ҳақида ўйлаб кўриб – “Ёлғизлигимдан қандай фойда ёки қандай яхши нарсага эга бўлаяпман?” – деб суранг.

Аввалига онгингиз танқидий фикрлар бериши мумкин: “Бу қандай оғир савол, ахир қийналаётган бўлсам”.

Сиз саволни жавоб пайдо бўлгунча бераверинг. Жавобларни қайд қилиб боринг.

2. Ўйлаб кўринг: сиз мақсадингизга эришсангиз, яъни оила қурсангиз, нималарни йўқотасиз? Қандай яхши имкониятлардан маҳрум бўласиз?

3. Агар ҳамма нарса эскича қолса, нима билан дуч келишга тўғри келмайди? Нимани ҳаётда ўзгартиришга тўғри келмайди? Нима қилиш шарт бўлмайди?

Кўпинча иккиламчи фойда инсонни бир муаммоли ҳолатдан чиқиб кета олмаслигига сабаб бўлади. Бу фойда қанчалик кучли бўлса, муаммони ечиш шунчалик оғир бўлади.

4. Агар ўзингизга оилали аёл бўлишга рухсат берсангиз, ҳаётингизда қандай даҳшатли ёки чидаб бўлмайдиган ҳодиса бўлиши мумкин?

Бу саволларнинг жавоби сизни бахтингизни боғлаётган қарашлар, эътиқод даражасига чиққан ҳақиқатларни очишга ёрдам беради.

Бир нечта, балки биттагина сабабни ўзингиз учун очдингиз, хўш, буёғига нима қилмоқ керак? Асосий иш энди бошланади. Дейлик, сизда “Агар эрга тегмасам, уй ишларини қилиш шарт эмас”, деган ваз келиб чиқди. Ўйлаб кўринг, эрга тегиб ҳам бу муаммосиз яшаш мумкинми? Унга эришишни, оила қуришдан воз кечишдан бошқа йўлларини топиш мумкин-дир, балки. Албатта, ҳозир уйда хизматчи ишлайдиган оила эртак эмас ёки техника мўъжизаларига нима дейсиз? Агар жуда ечим топишга қийналсангиз, сизга яхши руҳшунос ҳам ёрдам бериши мумкин.

Яна бир ҳолат. **Биз оила ҳақидаги билимларни ўз оиламиздан оламиз. Эр-хотин муносабатларини асосан ота-онамиздан ўрганамиз. Жуда кўп салбий тажриба ота-онамиз орқали киргандир.**

Бир кекса аёл набирасининг овқатланишини кузатиб, унинг шўрвани нотўғри ичаётганини, қошиқни ушлашни билмаслигини кўриб ғашланди ва:

– Наҳотки ота-онангни овқатланиш вақтида кузатиш сенга ҳеч нарсани ўргата олмади?

– Ўргатди, – деди овқатни чапиллатиб чайнаган ҳолда набира, – ҳеч қачон уйланмасликни.

У ўзи учун бутун умрга етадиган дарс олди, ёлғизлик танловини. Балки, сизда ҳам шундай-дир. Бир ўйлаб кўринг. Агар ота-онангиз муносабатларида муаммолар бўлган бўлса, буни сиз ўз даврида оғир

қабул қилгандирсиз. Ҳозир ана ўша уруғлар мева бераётгандир. Эҳтимол, ота-онангиз сиз ўйлагандек ёмон яшашмаган ҳамдир. Агар бирор оғриқли вазиятни эслаган бўлсангиз, ота-онангизни бахтсизлигингизда айблашга шошманг. Бўлиб ўтган воқеаларга бир фарзанд бўлиб эмас, катта одам бўлиб қараб кўринг. Вазиятни, ота-онангизни тушунишга ҳаракат қилинг ва уларни кечиринг.

Бу худди ошпазлик китобидан рецепт олиб таом тайёрлашдек гап, унчалик тушунмаслигингиз ёки ўхшамай қолса-чи, деб ўйлашингиз мумкин, лекин сизни тушунишингиз бу ерда мутлақо шарт эмас, балки ҳис қилишингиз муҳим.

Оила қуриш билан жинсий ҳаёт бошланади (ҳар қалай, биз ўзбекларда шундай). Унга нисбатан ҳаддан ортиқ ҳимоя ҳам муносабатларни чеклайди. Бунинг учун у бирор фожиани ёки бирор ёмон одамни учратиши шарт эмас. Унга онанинг ҳаддан ортиқ эҳтиёткорлик билан, ҳар хил тажовузлардан асраш учун ўтказадиган ваҳималари профилактикасининг ўзи етади. Бокираликни йўқотиш нақадар даҳшат эканлиги уқтирилаверса, онг уни бир умр асраш керак, деб дастурлаштириши ҳам мумкин, натижада ёлғизликдан бошқа йўл қолмайди.

Устозим психоаналитик Ботир Суюнбековнинг кузатишларича, турмушга чиқа олмаслик муаммоси билан келган аёлларнинг аксариятида репродуктив аъзоларда касалликлар мавжудлиги аниқланган. Сеанслар давомида шу касаллик тузалгандан кейин, қизлар оила қуришга мушарраф бўлишар экан. Жинсий аъзолар касалланганда инсоннинг табиий яшаб қолиш инстинкти ҳисобига организм ўзини ҳимоялаш мақсадида жинсий муносабатдан қочади. Мен бу ишга гинекологни ҳам жалб этишни тавсия этардим. Балки, сизнинг муаммоингиз фақат жисмонийдир. Бу гинеколог муолажасидан кейин барҳам топса, не ажаб.

Медалнинг иккинчи томони ҳам, яъни эркаклар аёлларнинг фарзанд туғиб бера олиш қобилиятини интуитив сезишади, шунинг учун ёш қизларга интилиш кучлироқ. Шу билан бирга буйрак ва репродуктив аъзоларда касаллик бўлган аёллардан қочишади. Эркаклар бундай аёлларга “Нимасидир совуқ” деб таъриф беришар экан, оналар кейин тушуна олмай юришади: “нега ойдек қизимни биров ёқтирмайди?” деб. Демак, кейинги вазифангиз – шифокор кўриги. Саломатликни тиклаш ҳеч ерда зарар қилмаган.

Кўпинча ёши катта бўлиб қолган қизлар турмушга чиқмайман деган қарорга келган бўлса, ёр танлашда ниҳоятда талабчан бўлиб қолишади. Умр ўтаяпти, тезроқ оила қуришим керак, деган хавф бостириб келганда эса биринчи келган одамга рози бўлишлари ҳам мумкин. Аслида, хато ана шу ерда, кўёвликка номзодга чўкаётган одам хасга ёпишгандек охириги имконият деб қарасангиз, уни йўқотиш хавфи ҳам шунчалик катта бўлади. Эркак хавотирга тушади, бир балоси бор шекилли, мендан бошқа оладиган одам топилмабди, деб.

Яна бир тур қизлар – қўл етмас юлдузлар. Сизни унча-мунчани менсимаслигингиздан ҳам эркаклар сизга яқинлашишга қўрқишади, чунки табиатан эркак зоти рад қилинишдан жуда қўрқади. Кузатишларнинг кўрсатишича, ташқи кўриниши эталон даражадаги ва ўзига ниҳоятда оро берадиган касб вакиллари, модел қизлар кўпинча шахсий ҳаётда омадсиз бўлишар экан. “Нега?” дейсизми, чунки уларнинг олдига ҳар қандай эркак ҳам юрак ютиб, ўзини тенг билиб кела олмайди. Улар ниҳоятда мукамал. Рус халқида бир мақол бор: “Чиройли хотин сенинг хотининг эмас”. Бундан Худо берган гўзалликни яширинг, демоқчи эмасман, балки мураккабликдан эҳтиёт бўлинг, соддаликка интилинг, мулоқотда очиқ бўлинг, демоқчиман. Шунда атрофдагиларнинг сиз билан мулоқотга киришиши

осонроқ бўлади. Энг муҳим жиҳат, илтимос, ҳар бир эркакка бўлажак куёв сифатида қараманг. Эркаклар билан шунчаки дўстона муносабатлар ҳам бўлиши мумкин. Агар эркак дўстларингиз кўпайса, бунинг яхши томонлари жуда кўп. Биринчидан, сиз эркаклар дунёси билан яқиндан танишасиз, сир-асрорини билиб оласиз. Иккинчидан, уларни аёлларга нисбатан яхшироқ дўст бўлиши мумкинлигига амин бўласиз. Учинчидан, қийин вазиятларда сизни қўллаб-қувватлаши мумкин. Тўртинчидан, улар сизга рақиб бўлмайди, ва ниҳоят, улар сизни бошқа эркаклар билан муносабатингиздаги муаммоларда ўз маслаҳатлари билан асқотишлари мумкин. Хафа қиладигани чиқиб қолса, эркакча гаплашиб ҳам қўйишади. “Қуш тилини қуш биледи” деган мақол бор-ку. Энг муҳими, эркак зотининг безарар эканига амин бўласиз. Атрофдаги эркаклар хоҳ оила аъзоингиз бўлсин, хоҳ ҳамкасбингиз, хоҳ дўстингиз, меҳр билан боқишга ва уларни эркак бўлгани учун ҳурмат қилишга уриниб кўринг. Бу билан атрофингизда эркакларга нисбатан ижобий энергияни пайдо қиласиз ва бу шахсий ҳаётингизда ўзининг ижобий таъсирини ўтказмай қолмайди. Чунки сиз эркакларга ишонишни бошлайсиз бу эса ўзингизга ҳам ишонч демакдир.

Оила қурмоқ бу ўзини бошқа бировга ишониб топширмоқдир. Эркакларга ишонмаслик, “Эркак зотининг ҳаммаси бир гўр” деган гапларни шиор қилиб осиб олган аёлнинг ҳеч қачон бу борада омади келмайди, чунки у магнитдек бўлмағур эркакларни тортади, натижада ишонч эътиқод даражасига чиқади ва ундан бахтсиз аёл тақдири битилади.

Ниҳоят, сизларга оила бахтини топишингиз учун сирдан бериш мумкин бўлган барча ўзим билган сир-асрорларни айтиб ўтдим. Хулоса ўрнида, азиз

қизлар, жуфтини топа олмаётган аёллар, ўз устида ишлаш муаммоларни аниқлаш ва бартараф этиш яхши, аммо бир йиллик назарий илмдан бир кунлик амалий иш яхшироқ, яъни, «оила қуриш муносабатларини ўрганишда энг яхши усул – тажриба ва хатолар устида ишлаш усулидир», деган эди бир донишманд. Мукамал бўлиб турмуш қураман деб хомтама бўлманг. Бу дунё идеал дунё эмас, унда хатолар қилинади ва тузатилади, фақат ҳеч нарса қилмаган одамдагина хато бўлмайди. Хатолардан, қоқилишлардан, алданишлардан чўчимай, фақат яхшиликдан умид қилиб, реал ҳаёт уммонига ўзингизни топширинг. Сизга ана шу қизиқарли, айрим ҳолда машаққатли йўлда омад тилайман. Унутманг, Аллоҳ ҳар кимни ўз жуфти билан яратган ва оила қуриш, фарзандли бўлиш дастурини жойлаган. Бу йўлда ўзингиздан бошқа тўсиқ бўлиши мумкин эмас. Тақдир сизга чиройли бахтни, бекам оилани, солиҳ фарзандларни беришига ишонинг.

Рухшунос бўлганим учун жуда кўплаб инсонлар билан ишлашимга тўғри келади. Улар менга жуда кўплаб муаммоли ҳолатлар билан мурожаат қиладилар. Шундай ҳолатларнинг баъзиларини эътиборингизга ҳавола қилмоқчиман.

Махфуза, 30 ёш (Когон тумани): Ота-онам ёшлигимда ажрашиб кетишган. Оилада беш нафар фарзандимиз. Икки акам, битта синглим ва укам бор. Онам бир боши билан бизни катта қилди. Отам эса ҳар замонда ҳолимиздан хабар олиб туради. Оилавий шароитимиз сабабли бирор жойда ўқий олмадим. Ўрта маълумотим билан бир-икки жойларда ишлаб ҳам кўрдим. Мана, икки йилдан буён фақат уйда ўтираман. Яқинда синглимни ҳам узатдик. Унинг тўйида турмушга чиқмаганим, ёлғизлигим жуда билинди. Олдинига онам синглимга келган совчиларни «Опасни турмушга бермасдан туриб узатмайман» деб қайтараётганди. Қариндошларимиз онамга «Бахтини бой-

лаб ўтирма», деб гапиришгандан кейин ноилож қолишди. Синглимнинг тўйи куни гўё қариқизлик тамғасини бўйнимга олгандек туюлди. Мана, яқинда фарзандли ҳам бўлди. Бахтини кўриб, бир хурсанд бўлсам, бир ўзимнинг шу бахтдан мосуволигимни ўйлаб, куйинман. Онам доим «Куюнма, Худонинг сенга ҳам атаб қўйгани бордир», дейди. Аммо ўзим сал нарсага ҳам асабийлашиб, сиқиламан. Акаларим овозини кўтариб гапирса, тергаса, жаҳл қиламан. Келинойимлар билан ҳам сал нарсанинг устида таллашиб қоламан. Ойим эса бизни мўрсага келтира олмай ҳалак. Отамдан эса батамом кўнглим қолиб кетган. Ҳаммасига у киши айбдордек. Агар бизни ташлаб кетмаганида, менга ҳам яхши жойдан совчилар келармиди? Бахтим очиларди менинг ҳам, деб ўйлайвераман. Оиламиздаги нотинч вазият туфайли ўғли кўнгли қўйганларнинг оналари рози бўлишмаган. Яқинда содир бўлган воқеа эса юрагимни тилка-пора қилди. Битта холамининг қайнукаси турмушидан ажрашган экан. Шу кишига мени сўраб келишди. Тўғри, олий маълумотли, қўлида касб-хунари бор, муомаласи жойида. Аммо шунча йил турмушга чиқмай, энди ажрашган кишига тегаманми? Холам эса «Уйланган бўлса-да, яхши одамга текканинг яхши», дейди. Нима қилишга ҳам ҳайронман?..

Рухшунос маслаҳати: Маҳфуза, оила қурмаганлик, бу бирор нуқсон ёки тамға эмас. Сиз шу ёшгача ўзингизни ҳар хил ёмон йўллардан асраб юрганингиз билан фахрланишингиз керак, аслида. Сизнинг ҳолатингизда депрессия бўлиши аниқ, чунки ҳаётда маъно қолмагандек. Лекин бир нарсани унутманг, сиздаги бу ҳолат ҳеч қандай оилавий ҳаёт бахтни бера олмайди. Чунки бахт ўз-ўзидан қониққан инсоннинг ичида бўлади ва у инсонинг оилали ёки ёлғиз эканига боғлиқ эмас. Ушбу саволни бир ўйлаб кўринг-чи, сизга оила, эр нега керак, қариндош-уруғнинг олдида

рисоладагидек аёл бўлиш учунми ёки оила қуриш ич-ичингиздаги аёллик истагимиз?

Ўз тақдиримизга ўзимиз жавобгармиз. Ота-она бахт ярата олмайди. Ҳаётингиз масъулиятини “отам ажрашмаганда”, “синглим эрга тегмаганда” каби фикрлар билан бировларга ортманг. Тақдирингиз учун ўзингиз масъулиятни қўлга олганингизда, ҳамма нарса ўз ўрнига тушади. Оиласидан ажрашган кувликка номзодларга келсак, ажрашиш бу катта жиноят эмас, у ҳар қандай инсон билан ҳам содир бўлиши мумкин. Кўриб, учрашмасдан туриб, “Мен шунга тенг бўлдимми?” – деманг. Одатда халқимизда 30 дан кейин уylanмаган йигит жуда кам учрайдиган ҳолат, демак, ажрашган номзодлар эҳтимоли кўпаяди. Буни бир фожиа деб қабул қилиш нотўғри, лекин қиз бола сўраганини Аллоҳ беради, деган гап бор. Шу йигитни бир кўринг, гаплашинг. Бир эмас, бир неча марта учрашиб кўринг. Ўзингиз одамлар орасида кам бўласиз, уйда ўтирганингиз боис, мустақил равишда эркаклар билан танишиш эҳтимолингиз кам. Агар сиз учун жон куйдираётган яқинларингизни шу тақлид қайириб ташлайверсангиз, улар ҳам номзод кўрсатишга қўрқиб қолишади. Бир нарсани унутманг, сизга таклиф этилаётган ҳар бир йигитга тегишга мажбур эмассиз. Лекин учрашув зиён қилмайди, балки улар орқали эркаклар билан муомала қилишни ўргатади, холос.

Шоҳида, 28 ёш (Нукус шаҳри): Оилада кенжа фарзандман. Тўғриси, нега шу пайтгача турмушга чиқмаганимни ўзим ҳам тушунмайман. Олий маълумотли шифокорман. Пойтахтдаги нуфузли шифохонада ишлайман. Аммо қиз боланинг бахти очилмаса, қийин экан. Олдинига магистратурада, аспирантурада ўқийман, яхши шифокор бўлиш учун ўқишни охиригача давом эттириш керак, дедим. Ойим ҳозир ўша пайти, ўқишингга қараб ўтирмай, узатворсам

бўларкан, дейди. Энди ўттиз ёшга чиқай деб қолганимда фақат уйланиб ажрашган ёки хотини вафот этганлардан оғиз солишади. Мен эса ўз идеалимдаги одамни учратиш илинжида юрибман. Талабалик йилларимизда битта курсдош йигитимнинг менда кўнгли бор эди. Ҳозир у аспирантурада ўқияпти. Яна бир йилдан кейин тўй қиламиз, дейди. У бошқа вилоятдан. Ота-онам эса бунга қарши. “Шунча йил ўқитиб, энди бошқа вилоятга узатамизми? Йўқ, ҳали тенгинг шу ердан ҳам топилади. Сен пойтахтдан Нукусга қайт”, дейишади. Мен эса ишимни ташлаб кетгим келмайди. Курсдош йигитимда эса кўнглим йўқ. Сабаби, феъл-атворимиз тамоман бошқача. Унда курашувчанлик, учун ҳаракат қилиш деган тушунчалар йўқ. Мана, аспирантурада ўқиса ҳам, бирор жойга ишга кирмаган. Эртага оилали бўлгач ҳам, келажагимиз учун ҳаракат қилмаса, нима қиламан, деб кўрқаман. Ёшим ўтиб қолди деб, шошиб турмушга чиқиб, жуфт танлашда хато қилишдан чўчийман. Нима қилишга бошим қотган. Маслаҳат беринг.

Рухшунос маслаҳати: Одамлар орасида бир ибора юради: охирги имконият! Буни ё рекламачилар ўйлаб топган, ё пессимистлар. Инсон тирик экан, унда ҳар доим имконият бор. Ҳар бир кун – янги имконият, янги ҳаёт, буни унутманг. Кўнглингиз йўқ бўлган инсонга ҳеч қанақасига рози бўлманг. Скандинавия шаманларидан бири бўлган қари дўстимнинг тез-тез такрорлайдиган бир гапи ёдимга тушди: “Номақбул умр йўлдош билан бўлгандан, ёлғизлик афзал”.

Манзура, 27 ёш (Сурхондарё вилояти): Бир пайтлари мен ҳам ҳамма қизлар каби оппоқ келинлик либосини кийиб турмушга чиқишни орзу қилардим. Оқ отли шаҳзодамни кутиб яшардим. Ҳозир эса умидларим сўнгандек. Сабаби, атрофимдаги ҳамма менга ачиниб қарашади. Бирор қариндошимизникидаги йигинларга, тўйларга боролмайман ҳам. Ҳамма қўлини

бигиз қилиб мени кўрсатаётгандек туюлади. «Сенинг тўй ошингни қачон еймиз» деган гапларни ҳазилга олиб айтишса, «Бир гапи борки, эрга тегмай юрибди», дея кесатиқ ҳам қилишади. Қариндошларимдан тортиб қўшниларимгача менга эр топиш билан овора. Дуч келган одамни тавсия қилишади. Ҳеч ким менинг орзуларим, келажак режаларим билан қизиқмайди? Ахир, ҳали йигирма етти ёшда бўлсам, нимага шошишади? Олий маълумотим, ишим бўлса, тўрт мучам соғ бўлса... Аслида бир пайтлари кўнгил қўйган инсоним бор эди. Бўлажак қудалар бир-бири билан келиша олмай қолгани сабаб, фотиҳам бузилган. Фотиҳам бузилгани эса катта айбимга айланган. Тўйи қайтарилган қизни ким ҳам келин қиларди, деган гап-сўзлардан тўйиб кетдим. Ишим билан овунардим. Ҳозир ишга ҳам боргим келмайди. Умуман, кўчага чиқмасдан, одамлардан беркиниб яшасам дейман. Нима қилай, маслаҳат беринг.

Рухшунос маслаҳати: Атрофимиздагиларнинг муносабатини биз ўзимиз сценарийлаштирамиз. Яна ҳам аниқроғи, сизни, эҳтимол, ҳеч ким қўлини бигиз қилиб ҳам қарамас, балки, ўзингиз фотиҳангиз қайтганини катта фожиа деб ҳисоблаётгандирсиз. Одамларни сиздан, сизнинг ёлғизлигингизни муҳокама қилишдан бошқа ташвиши йўқми? Одамлар ачинса ачинаверсин, сиз ўзингиз ачинмасангиз бўлди. Ҳозир бизга шуниси муҳим. Одамлардан яширинадиган бирор айбингиз йўқ. Уларнинг олдида бошингизни баланд кўтаринг.

Хулоса ўрнида ёки умумий маслаҳат. Жуда кўп қизлар ёши катта бўлгани сари ўзига бўлган ишончи сўниб қолади. Шошиб, дуч келган одам билан турмуш қуриш инсонни тушкунликдан чиқара олмаслиги, балки ёмғирдан қутулиб, қорга тутилиш бўлиши мумкин. Хўш, нега айрим қизлар омадли турмуш қуришади-ю, айрим ҳуснида ҳам, феълида ҳам бирор нуқсон

бўлмаган қизлар ёлғизликка маҳкум? Бунинг сабаби ҳар хил бўлиши мумкин. Энг асосийси, улар ташқаридан турмуш қуришга уринганлари билан онг остида бунга қарши дастур ишлайди – бу дастурни ким қарғиш деб атайди, ким иссиқ-совуқ. Бунинг аҳамияти йўқ. Бу дастурни бартараф этиш мумкин, унинг учун руҳшунос билан ишлаш ёки салбий дастурни ижобийси билан мустақил равишда ўзгартириш мумкин. Мустақил ишлаш учун энг осон усул бу “идеал умр йўлдош портрети” деб номланадиган усул. Сиз қандай йигитга тегмаслигингизни яхши биласиз, аммо қандай йигитга тегишни истардингиз? Бу ҳақида ҳеч ўйлаб кўрганмисиз? Бир дафтар олиб, бу илмий изланишни бошланг. Бу қизиқарли машғулот, худди каталогдан бирор буюм танлашдек гап.

1. У нима мақсадда оила қуради?

2. Ташқи кўриниши қандай, бўйи, вазни, сочининг ранги. Агар тасаввур қила олмасангиз, у қайсидир машҳур одамга ўхшайдими?

3. Миллати, дини.

4. Касби, маълумоти.

5. Фейл-атвори.

6. Молиявий аҳволи, бир ойлик даромади, машина, уй.

7. Оиласидагилар қандай одамлар, улар билан муносабати қандай?

8. Дўстлари, улар билан муносабати.

9. Унинг келажак режалари.

Тасаввурга эрк беринг, орзуни катта қилаверинг, бунинг учун солиқ солишмайди, хавотир олманг. Идеал умр йўлдош портретини ёзиш бир неча кунни, балки ҳафтани олиши мумкин. Сиз бирор эркак билан учрашганда ёки бирор фильм кўрганда ўз идеалингиз билан солиштириш орқали сизга нима ёқиши-ю нима ёқмаслигини билиб оласиз ва бу билан сизни эркаклар ҳақида билимингиз кўпайиб, идеал портретингиз чархланиб боради. Бу портретнинг қайсидир

жойи сизга ёқмаслигини сезиб қолсангиз, уни ўзгартиринг, қандайдир қўшимчалар қўшинг ёки бирор элемент шарт бўлмаса, олиб ташлашингиз мумкин.

Ҳар бир инсон жуфти билан бирга яшаш учун яратилган. Сиз оилавий ҳаётга тайёр бўлганингизда у, албатта, сизни топиб келади, ҳозирча у ҳам сизни қидирмоқда.

Ҳеч кимга боғлиқ бўлмаган ҳолда бахтни, борлиқ билан уйғунликни ҳис қила олсангиз, бошқа одамни ҳам бахтли қила оласиз ва бахтли бўла оласиз. Аллоҳ инсонни бахтли ҳаёт учун яратган.

Қандай қилиб совчиларни кўпайтириш мумкин?

Хўш, қизлар билан муаммони ҳал қилиб олдик. Энди совчи кутамиз деб, эшикларимизни очиб қўйсақ ҳам бўлади. Ҳамма оналар сингари сизни ҳаяжон, ташвиш ва сарпо йиғишу совчи кўтиш ташвишлари қамраб олди. Бу янги рол сизга бироз эриш туюлар. Нима ҳам қилардик, узатиш бўлса, узатаверамиз-да. Демак, ишни нимадан бошлаймиз? Бекорга умр савдоси дейилмайди, у ростдан ҳам савдо: гоҳ омадли бўлсин, гоҳ омадсиз бўлсин. Савдога тайёрмиз, дейишдан аввал бозорни, талаб ва таклифни ўрганамиз. Эркакларимиз кўкрак кериб гапириб қолишади: “Ҳозирда 5 та аёлга 1 та эркак тўғри келаётган эмиш”! Демак, жаҳон бозорида эркакларнинг бозори чаққону аёл бечоранинг бозори касод, шунинг учун ҳам аёл тиришаверади, такомиллашаверади. Эркакнинг ютуғи эса унинг эркаклигида.

Сиз эркакларнинг бу сафсатасига ишонманг, уларнинг сони анқонинг уруғи бўлганда ҳам, аёл омадсиз, иши юришмаган эркакни танламайди, аммо аёлнинг ишдаги омади танлов учун мутлақо аҳамиятсиз. Эркакни сифат қизиқтирмаслиги мумкин, аммо аёл узоқни ўйлайди. Дунёда якка-ю ягона эркак бўлгани ҳолда

Одам Ато: “Бери кел”, деганларида, мағрур Ҳавво момомиз: “Ўзинг кел”, деган эканлар. Ҳозиргача бу анъана ўзгарганича йўқ. Яъни ноёб нусха бўлишига қарамай, эркаклар ҳали-ҳануз аёлнинг “ҳа” деган жавобига маҳтал. Агар аёлга оила қуриш таклифини киритмаётган бўлса, демак, “йўқ” деган жавобдан ҳаддан зиёд қўрққанидандир, анави 5 тага битта деган нақлни маҳкам ушлашлари ҳам ичларидаги ишончсизликнинг бироз овозини ўчириш учундир.

Бир вақтлар ҳиндлар қиз туғилган уйига Лакшми тангриси ташриф буюрди деб улуғлагани ҳолида, қалин бериш оғир келганданми ё бошқа сабабданми қизларни туғилмасдан нобуд қилиш урф бўлди. Натижада ҳозирги кунда Ҳиндистонда ҳар бир беш йигитга тўртта қиз тўғри келаётган эмиш, 1 эркакка 5 аёл тўғри келиши катта фожиа эмас, аммо 5 та эркакка 4 аёл тўғри келиши ростдан ҳам фожиа. Шунинг учун ҳам аҳоли сони бўйича дунёда иккинчи ўринда турувчи Ҳиндистон ҳукумати қиз бола туғилса, жуда катта пул мукофоти таъсис этди ва улғайса, қалин пули беришни давлат ўз зиммасига олди.

Муносиб йигитларни топиш қийин бўлиб қолди, деб куйинаётган она, муносиб қизларни топиш ҳақида совчиликка юрган аёллардан сўранг, осонмикин бу юмуш? Бир нарсани унутманг, сиз диққат қаратган нарсалар амалга ошади, хаёлингизга келтирмаганингиз эмас, яъни сизни серхавотир она кўзларингиз нуқул ҳаётда муносиб куёвга чиқолмаган қизларни кўрса, қизингиз тақдири хавф остида. Демак, биринчи маслаҳат, диққатингизни бахтлиларга қаратинг ва қизингизни бахтсизликдан асраманг, бахтга йўланг. Булар икки хил нарсалар.

Кейинги вақтларда аёлларнинг қиз узатиш учун ўйлаб топаётган урф-одатлари-ю саҳна кўринишларидан Ҳолливуднинг машҳур режиссёри Стивен Спил-

берг ҳам ҳайратда қолса керак. Мана сизга бозор иқтисодиёти.

10 йил олдин оналар қизларини уй ишларига чақ-қонликларини мақтаб, қариндош-уруғникига дастёрликка юбориб, совчиларни кўпайтирган бўлса, бугун ҳар жойда қариндош-уруғ кўплашиб мақтаб, топган пулига иморат солиб, совчини шоҳона дастурхон билан кутиб олишмоқда. Бу шиддатли ва шафқатсиз бозорда рақобатбардош бўлиш қийин.

Келинг, баландпарвоз гаплардан бироз ерга тушамиз, қизимизни омадли ва бахтли турмуш қуриши стратегиясини тузамиз. “Режасиз тўй тарқамайди”, дейди доно халқимиз. Биз режани совчи кутишдан олдин тузамиз. Нима, совчи кутишга ҳам руҳшунос маслаҳатими? Албатта, айтиб қўяй, ҳали ҳеч бир руҳшунос совчи кутиш, совчиликка юриш бўйича маслаҳат бермаган, шунинг учун диққат билан мутолаа қилинг.

Демак, кетдик. Қиз узатишингиз керак, ишни нимадан бошлаймиз? Албатта, тўйни қачонга қилишни ва кимга беришни исташингиздан. Аёллардан эшитиб қолам: “Ўғил бўлса фалон йили уйлантираман дея олсан, қиз бўлса эшикка қарар экансан”, деб. Бу гапга унчалик қўшилмайман. Ҳаётдаги ҳамма ҳодисани ўзимиз режалаймиз: гоҳида онгли равишда, гоҳида онг остида. Сиз онасиз, қизингизга нимани тиласангиз, шу бўлади, шунинг учун дадил сўрайверинг. Агар қизингизнинг тақдири сизни жиддий ташвишлантирса, мутолаадан бироз четлашиб, дафтар ва қалам олинг, яхши кайфият билан орзуларга эрк бериб, ўзингизни чекламай қуйидаги саволларга жавоб беринг:

1. Қизингизни қачон узатишни режалаштиряпсиз ёки истайсиз (йил, ой, кун)?

2. Қандай оилага қуда бўлишни истардингиз?

3. Қизингиз қандай йигитни орзу қилишини биласизми? “Ҳа” бўлса ёзинг, “йўқ” бўлса, аниқланг. Де-

мак, сизнинг орзуингиздаги куёв неча ёш, ташқи кўриниши, қандай ишда ишлайди, қанча маош олади?

4. Қайси шаҳарга ёки қайси туманга қизингизни беришни истайсиз?

5. Совчилик орқали топиладими ёки севги-муҳаббатми?

6. Қаерда, яъни қайси ресторанда тўй қилишни истардингиз?

Агар юқоридаги саволлар сизни орзуйингизни ҳамма деталлари билан очиб бера олмаган бўлса, сиз ўзингиздан саволлар қўшиб, фантазияга эрк беришингиз мумкин.

Ана, сизга нима кераклигини аниқлаб олдик. Сиз орзуйингиз қандайлигини аниқ билсангизгина, унга етганингизни билишингиз мумкин. Дафтарни бир чеккага олиб, асраб қўямиз. Энди бу ниятни ошкор қилиш қолди. Қандай дейсизми, қандай куёв хоҳлашингизни қўни-қўшни, қариндош-уруғ, ёру биродарлар билан суҳбатда билдириб қўйиш орқали. Бу нимага керак деманг, чунки биров бировга сабаб бўлиши мумкин. Айнан сиз истагандек йигитни топиб кела олишмаса ҳам, сизга мутлақо тўғри келмайдигани билан дилингизни оғритишмайди. Бу шунчаки маълумотни тарқатиш эмас, балки имконияти чексиз оламга буюртма бериш.

Онасиз, қизингизга айтадиган гапларингизга эътибор беринг. Чунки ҳар бир гапингиз билан унга тақдир битаяпсиз.

Бир саҳоба жиҳодга совутсиз кирар экан. Ундан сабабини сўрашса, “Онам дуоси мени асрайди”, дер экан. Бир куни у совут кийиб жангга кирибди, шунда жангчилар: “Нима бўлди?” – деб сўрашса. “Мени дуоси асрайдиган онам вафот этди. Бу ёғига ўзимни ўзим асрашим керак”, – деган экан.

Дўзах ҳам, жаннат ҳам сизнинг сўзингиз. Жаҳлингиз ҳаддан зиёд чиққанда ҳам, ёмон сўздан тийи-

линг. Ҳеч жаҳдингиз тийилавермаса, бирор зарарсизроқ гап айтинг.

Бир муаллимнинг ўқувчилари ҳаддан ошиб, асаб торларини қанчалик чертмасин, “Ўйингга бугдой тўлсин”, деб қарғар экан. Энг ёмон тилагингиз шу каби бўлсин. Ҳар куни қўлингизни дуога очганингизда қизингиз бахтини тўлиқ сўранг.

Энди совчи кутиш учун амалий ишларга ўтамиз. Ишни уйдан бошлаймиз. Қиз бўйи етган уйда меҳмонхона бўлиши керак. Ҳатто уни қайта таъмир қилиш керак. Жуда серҳашам бўлиши шарт эмас. Аммо у хонага кирган одам ўзини эркин ҳис қилсин. Ҳатто уйнинг ранги ҳам инсон руҳиятига таъсир қилади. Лекин илтимос, фақат шуни деб янги таъмирдан чиққан уйни қайта бўятманг. Ёрқин рангларга кўрқмай мурожаат қилаверинг. Бу ранглар яшил меҳмонхона учун унчалик яхши ечим ҳисобланмайди. Ҳамма одамнинг кўнглини бирдек олиб бўлмайди: биров бой келин қидиради, биров соддароғини, яна биров учун унинг ҳусни муҳим. Шунинг учун уйни жиҳозлашда ўз интуициянгизга таянинг, чунки бу уйда сиз яшасиз. Қандай меҳмонхонада ўзингизни эркин ҳис қилардингиз? Қайси деталлар фаровон ҳаёт тимсоли бўлиши мумкин? Шу саволларни ўзингизга берингу, кўзингизни юминг, жавоб, албатта, келади. Ана шу маълумотларга кўра, имконият даражангизда меҳмонхонани қайта жиҳозланг.

Кейинги вақтда совчи кутишда ҳам дабдаба урфга кириб қолди. Имконият даражангиздан юқори, катта сарф-харажат билан совчи кутиш фақат молиявий зарар келтирибгина қолмасдан, ўзингиз ҳам совчи келишидан безиллаб қоласиз. Натижада уларнинг сони сезиларли камаяди. Эшикдан келган одамга ёзда бир пиёла сув, қишда бир пиёла чойдан бошқа нарса бериш сизнинг фарзингиз эмас. Одамлар нима деса десин, бошқаларга тенг бўламан деб, ўзингизни ҳад-

дан ортиқ қийнаб қўйманг. Дастурхонга эса сақла-
ниш муддати узоқроқ бўлган неъматлардан олинг.

Қизлик уй сарой – шоҳ ҳам келади, гадо ҳам. Сизники ҳам шундай, бир кунда бир неча хил одам келиши мумкин. Айрим аёллар келган совчидан чуно-
нам норози бўлиб, уни ким далолат қилганини билиб,
манзил бергани учун она сўтини оғзига келтирган
ҳолатлар бўлади: “Менинг қизим шунга тенг бўлди-
ми?” деб. Бундан кейин бошқа биров кимнидир ай-
тишга ҳам қўрқиб қолади. Илтимос, қизингизга яхши-
лик тиласангиз, бу гап ичингизда келса ҳам, сиртга
чиқарманг. Чунки тенг қилгувчи Аллоҳ. Куёвликка
номзод эркак экан ва инсон зотидан экан, демак,
тенг. Одамларнинг дилини вайрон қилишдан эҳтиёт
бўлинг. Энг қизиғи, бу келаётганларни ўзингиз торта-
япсиз, яъни у инсонларни ўзингиз чақирдингиз, қўрқу-
вингиз ёки хавотирингиз билан. Айбдорни қидиришга
шошманг, балки қабул қилинг. Бўлиб ўтган ҳолатни
таҳлил қилинг ва хаёлан сизни ўз ташрифи билан
ранжитганларга раҳмат айтинг. Чунки улар сизни
ичингиздаги яширин қўрқувни кўришингизга ёрдам
берди. Қандай қилиб дейсизми, оддий, масалан, итти-
фоқо, “Фалончининг қизи қайтиб келибди, куёв гиёҳ-
ванд экан”, деган маълумотни эшитдингиз. Сиз чин
дилдан қизнинг онасини ҳис қилдингиз, ана шу вақт-
да бу муаммони қабул қилдингиз, онгингиз бу воқе-
ани ўз тажрибаси сифатида ўзлаштирди ва миёда
эҳтиёт бўл, деган сигнал пайдо қилди. Агар бу воқе-
ани қўллаб-қувватлайдиган ҳодисалар ҳаётда яна бир
неча марта учраса, сизда росмана қўрқув пайдо
бўлиши мумкин. Натижада ҳаётдан кутган қўрқуви-
нгиз ўзини оқлаб, қизингизга ана шундай номаъқул
одамлар оғиз солса, қўрқувингиз юзага чиқади. Улар-
га шунинг учун ҳам раҳмат айтинг, ахир улар ойна –
сиз кўра олмаган ҳақиқатни акс эттиргувчи. Унут-
манг, қизни мингтаси сўрайди, биттаси олади. Қолган

999 таси эса шунчаки синов, сабрингиз, иродангиз, ишончингиз синови. Сизга таклиф киритилаяпти, танлов ихтиёрингиз. Уйингизга шоҳ келса ҳам, гадо келса ҳам, шоҳсиб қолманг, ҳиссиётларингизни идора қилинг. Келган одамни шоҳлиги учун эмас, меҳмонлиги учун иззат қилинг. Буни бир синов деб қабул қилинг. Кўпроқ маълумот олиш учун кўпроқ эшитинг, камроқ гапиринг. Шунда камроқ хато қиласиз. Қизингизни ҳам учрашувларга шундай тайёрланг. Қиз томон куёв ҳақида маълумот олишга диққат қаратиши керак. Қиз бола учун эшита билиш ўзи ҳақидаги энг яхши намойишдир, буни унутманг.

Ҳеч ўйлаб кўрганмисиз, нега турмуш қуришни умр савдоси дейишади? Чунки у ростдан ҳам савдо: бу ерда уқув зарур. Қачон нархнинг ошишини кутиш, қачон розилик бериш ва ҳ.к. Ундан ташқари савдода имидж муҳим ўрин тутади. Демак, имидж яратамиз. Қизиқ, қандай имидж? Бу эса сизнинг танловингиз. Эшикдан келганларни нимага ишонтирмоқчисиз, қандай образ ҳосил қилмоқчисиз? Совчи кутавериб чарчаган онами? Унча-мунча одам эшигини ўйлаб чертадиган кибор маликанинг димоғи осмон онасими? Ҳар қандай меҳмонни ўзбекона такаллуф билан кутиб оладиган меҳмондўст аёл?! Э, буларнинг сон-саногини йўқ. Агар танлаган бўлсангиз, ишга киришайлик.

Сукрот айтган экан: “Тақдирнинг сабаби инсон”. Аноқроғи, унинг 24 соат давомида нимани ўйлаши. Демак, ҳамма нарса миядан бошланади. Унда бошладик. Демак, сиз ўзингиз хоҳлаган инсонлигингизга бировларни ишонтиришдан аввал ўзингиз бунга ишонинг. Эътиборни сизга ёқмайдиган реалликка эмас, ёқадиганига қаратинг, бу жудда оддий. Одатда, оналар қизларига кўнглидагидек жой чиқмаса “Нега бундай-а?” деб савол беришади. Ишонаверинг, инсон онги ҳар қандай аҳмоқона саволга жавоб топиб бера олади, яъни салбий жавобни оласиз, албатта, у қан-

дай кўринишда бўлади. Бу кўни-кўшни ёмонлаши ёки унчалик бой эмаслигини, яна бўлмаса уйингизнинг яхши жиҳозланмагани, қизингизнинг кўримсизлиги ва ҳоказо ва ҳоказо. Бу сиз топган сабаблар, ишонинг, бу вазиятнинг ҳеч бири ҳақиқий сабабчи эмас. Ҳаётни ўзгартиришнинг энг яхши усули бу аффирмациялар. Энди салбий мазмундаги саволни ижобийга алмаштинг. “Нега қизимнинг бахти очилмаяпти-я?”нинг ўрнига “Нега бунча қизимнинг совчилари кўп-а?” каби саволни ҳар куни меҳмонхонага кириб қайтариб тулинг. Бу эриш туюлиши мумкин, аммо натижаси жиддий қарашингизга арзийди. Бунда уйингиз яхши энергия билан тўлади ва албатта, ижобий ҳодисалар ўзини узоқ куттирмайди. Мана ўз-ўзига ишонч ҳосил қилишнинг энг осон усули. Бу саволларни овоз чиқариб айтиш шарт эмас.

Гап билан бўлиб энг асосий қаҳрамон бўлмиш қизингизни унутиб қўйибмиз-ку. Унинг ташқи кўриниши биринчи рақамли масала. Иккинчиси эса ёқимли табассум. Учинчиси эса келган одамга муносабат, улар яхши бир таклиф билан келган кишилар, қандайдир азоб фаришталари эмас. Сиздан бир нарсани илтимос қиламан, совчи олдида чиқаётган қизингизга бозорга олиб келинаётган молга қарагандай қараманг. Истаса чиқсин, истамаса йўқ. Одамлар орасида унинг ўзини тутишини қанча кўп танқид қилсангиз, у шунча ўзига ишончсиз бўлиб қолади. Қизингиз тақдирдан куюнасиз, аммо бир келиб қайтиб қадам босмаган совчининг аламини қиздан олманг. Уни ҳар хил айбловлар билан қийнаманг. Нима бўлса ҳам, яхшиликка деб, ўзингизга тасалли беринг, чунки аслида ҳам шундай. Унутманг, Аллоҳ қилган тақдирни бандаси бузолмайди. Сиз учун тўғри келмайдиган одамлар ҳар хил сабаблар туфайли ўз-ўзидан йўқ бўлиб кетади. Агар у ҳақиқий тақдирдаги инсон бўлса, албатта, қайтади.

Яхши ниятлар билан қиз ўстирдингиз, энди уни мустақил ҳаётга кузатадиган вақт келди. Оналар қизлари буй етгач, бирор йигит назар солса ёки бирор совчи оғиз солса, озгина хавотирга тушишади, худдики, биров қизини олиб қочиб кетадигандай. Бу ҳиссиёт таниш, фарзандни янги ҳаётга кузатиш осон эмас. Уни қалбингиздан узиб, катта инсон бўлганига ишонч ҳосил қилмас экансиз, сизни ҳар қандай совчи кутиш маҳоратингиз-у, оилангиз довруғи ҳеч қандай қимматга эга эмас. “Онани боладан ажрата олмаган жамият ўлимга маҳкум”, деган экан бир даҳо. Демак, қизингизни ота-онадан айро яшайдиган вақти келди. Буни тўғри қабул қилинг.

Фарзандингиз тақдири хусусида ҳаддан ортиқ куюнаверманг. Балки тақдир уммонига ишониб топширинг, токи уни омад тўлқинлари бахт соҳилига элтсин.

Совчиликка юриш ҳам санъат

Буюк физик, ихтирочи Никола Тесла ҳам АҚШга, ҳам немис фашизмига, ҳам Совет Иттифоқига ишлаган экан. Одамлар унинг тутуруқсизлиги сабабини сўрашганда “Мен урушнинг олдини олаяпман, агар ҳар бир тарафнинг имкониятлари тенглашса, уруш хавфи қолмайди”, – деган экан. Дунёга тинчлик шiori остида мен ҳам энди душман томонга ўтаман. Совчиликка юриш. Бу осон юмуш эмас, лекин негадир бу ишдаги масъулият фақат аёллар елкасига ортिलाди. Бобомиз Амир Темур ўз тузукларида “Ўғилларим, набираларим ва яқинларимни уйлантирмақ ташвишида келин изламоққа эътибор бердим. Бу ишни давлат юмушлари билан тенг кўрдим. Келин бўлмишнинг насл-насаби, етти пуштини суриштирдим. Хос одамлар орқали соғлик-саломатлиги, жисмонан камолотини аниқладим. Келин бўлмиш насли-насибаси, одоб-

ахлоқи, соғлом ва бақувватлиги билан барча қусурлардан ҳоли бўлсагина, эл-юртга катта тўй-томоша бериб, келин туширдим”, – деган мисраларни ёзиб қолдирганлар. Буюк Амир Темур муносиб келин топишни давлат ишига тенг билганлари бежиз эмас, чунки ана шу давлатнинг келажаги бўлғуси келинга кўп жиҳатдан боғлиқ. Чунки у авлод давомчиси. Ҳозирги буюк глобаллашув даврида қизни дунёнинг тўрт чеккасига узатиш ҳайратланарли ҳол бўлмаган бир вақтда, менинг насл-насаб ҳақида гапиришим мутлақо эски қараш бўлиб кўриниши мумкин. Ўғил ўстириб, энди уйлантириш арафасида турган онажон, унутманг, сиз танлайдиган қиз шунчаки яхши келин бўлиши эмас, балки ҳам руҳан, ҳам жисмонан соғлом авлодни дунёга келтириши ва уни одоб-ахлоқли қилиб тарбиялаши лозим. Номаъқул келин нафақат ўғлингиз ҳаётини, балки бутун оилани пароканда қилишга қодир. Ахир у оилага кираяпти, у келажакда шу авлод фарзандини тарбиялайди.

Насл-насаб бу бойлик дегани эмас. Насл-насабни бузувчи нарсалар бор. Булар – ичкилик, гиёҳвандлик, жиноятчилик, бузуқлик. Мана шу иллат аралашган наслни тоза насл деб бўлмайди. Шуларга эътибор беринг. Халқимизда “Тенг тенги билан”, деган гап бор. Тенглик нимада бўлиши лозим? 100 % мослик жуда қийин масала, айрим оилаларда ўзимники, яхши биламан деб, яқин қариндошлардан қиз олиш одат. Бу бўлажак авлоднинг саломатлиги учун жуда хавфли. Илтимос, бу қиз танлаш ҳам мина майдонида юришдек гап экан-а, деманг. Яхшиси, буёғига кимни танламаслик керагини эмас, қандай қизни танлаш мумкинлиги ҳақида гапираман. Икки инсоннинг бири-бирига мувофиқлигини белгиловчи энг биринчи фактор – эътиқод бирлиги.

Иккинчи – оилаларнинг мослиги. Бу жуда кенг тушунча, яъни ана шу икки оила қарашларининг бир-

бирига зид эмаслиги. Хавотир олманг. Бунни билиш учун бир неча мулоқотнинг ўзи кифоя. Икки ёшнинг интеллекти, ёши.

Энди биргаликда бошқа жиҳатларни текширишни бошлаймиз. Ниҳоят, совчиликка борамиз. Синаш уйга кириб бир пиёла чой ичгандан кейин эмас, балки остонадан бошланади. Сиз ўз одатингизга кўра унинг орасталигига аҳамият беринг, мен эса уйда яшовчиларнинг ички оламига. Кўча эшик уйда яшовчиларнинг ташқи оламга нисбатан муносабатини ифодалайди. Айрим ҳовлиларда катта дарвоза фақат тўй-ҳашамда очилади, одатда эса кичик дарвозадан юришади. Бу ҳолат, асосан, уй соҳибларининг ташқаридан очиқ кўринса-да, аслида атрофдагиларга нисбатан эҳтиёткорлиги, айрим ҳолларда қўрқувини билдиради. Шу жумладан, кичик эшик ҳам меҳмондўстларнинг уйида бўлмайди. Кўп қаватли уй бўлса-чи? Албатта, бунда эшиклар стандарт, у ҳолда ичкарироқ кирамиз. Остонадан кирганда пардага, яна алланима тўсиқларга дуч келсангиз, билингки, бу уйда бирор яширин сирлар бор. Шу жумладан, эшик, ойналарни зич ёпиб, яна қалин пардалар билан қуёш кирмайдиган қилиб сақлайдиганлар ҳам шу тоифага киради. Уйда бузилган, ишлатилмайдиган техника воситалари ёки буюмларнинг кўплиги бу уйда ечилмай ётган каттагина муаммоларни билдиради. Айрим уйларда эшик олдига гилам солишади-ю, кир бўлмасин деб устидан полиэтилен кленка ёзиб қўйишади. Бу хонадон эгалари ўзларининг яхши нарсаларга арзимайман деганидир. Айрим жиҳозларнинг филофда туриши ёки уйда ўрамда очилмай турган нарсаларнинг кўплиги ҳам шунга ишора. Қўл ювиш учун сув қувурига қараб уйда яшовчиларнинг эмоционал ҳолатига баҳо бераверинг. Девори, пардаси, жиҳозлари рангида асосан ёрқин ранглар бўлса, бу яхши белги, агар совуқ рангларга кўпроқ мурожаат қилинган бўлса, хонадон

соҳибаларининг бироз муаммолилигидан дарак беради.

Агар уйда уй ҳайвонлари бор бўлса, улар сизга тап-тайёр ойна. Уйдагиларни феъл-атвори уларда акс этади, ҳа, ҳа, ишонаверинг. Масалан, ит кўп шовқин солса, аммо зарари тегмаса, одамлар ҳам шундай кўрқоқ ва шаллақи. Агар писиб туриб ташланиб қолса, эгаларининг усти билан сирти бир эмас ва ҳоказо ва ҳоказо. Демак, уй ҳайвонларига ҳам эътибор беринг.

Уйга кирганда Шерлок Холмс бўлиб қаранг, уйнинг ўзи сизга унда ўтган воқеаларни айтиб беради. Илтимос, фақат ташқи белгилар билан чегараланиб айтиб кетманг. Бу сизга иккиланган ҳолатингизда қўшимча маълумот бўлиб хизмат қилсин. “Онасини кўриб, қизини ол”, дейди доно халқимиз. Қиздан олдин онани ўрганинг. Сўхбат давомида унинг ишлатадиган сўзларига аҳамият беринг. Албатта, сиз руҳшунос эмассиз, сўз тагидаги сўзни чақа олмайсиз. Шунинг учун энг кўп ишлатиладиган сўзларга диққат қаратинг. Шунга қараб бу аёлнинг ҳаётдаги принципларини англашингиз мумкин. Масалан, сўхбатда “мен” кўп ишлатилган бўлса, худбин; негатив сўзларга кўпроқ мурожаат қилса, сизга нисбатан жавоб салбий; позитив сўзлар бўлса, ижобий.

Совчи келганда ҳар қандай она ҳаяжонланади ва шошиб қолиши мумкин, буни ҳам унутманг. Мавзуга чуқур ёндошмайлик-да, очиқ маълумотларни ўқийлик. Қуда бўлмиш ўзининг опа-сингиллари билан аҳилроқ бўлиб, эрнинг томони номаълум сабабга кўра фаол эмаслиги бир кун келиб сизни ҳам ўғлингиз оиласидан четлаштирилиш эҳтимоли борлигини билдиради. Буларни инobatга олиб қўйинг. Аёلسиз, сизга ички сезиш қобилияти берилган. Эшигини очаётган хонадонингизни ана шу ички шуур билан ҳис қилинг, қалбингиз нима деб маълумот берса, шу тўғри, чунки кўз, қулоқ адашиши мумкин, аммо қалб адашмайди.

Айтайлик, ҳаммаси рисоладагидек бўлган бир хонадондан кўнглингиз бир чеккаси ғаш бўлиб чиқди. Холи қолганингизда ўзингизга “бу нима?” деб савол беринг, қалбингиздан сўранг: у нега ғаш? У нимани билди ва уни эшитиб кўринг.

Агар ўғлингизга муносиб ёр топишга қийналсангиз, буни яхши қизлар йўқ бўлиб кетганидан кўрманг, балки бу сиздаги ёки ўғлингиздаги қарши кучдир. Балки, оилангизга ҳали-вери бегона аралашинини истамаётгандирсиз. Эҳтимол, ўғлингиздан айрилиб қолишдан чўчирсиз. Балки, ўғлингиз ҳозир уйланишни хоҳламас, балки ўзининг севгани бордир, хўп чарчашингизни кутиб тургандир. Асабий тарзда қиз қидиришни тўхтатиб, ана шу муаммоларни аввал ҳал қилиб олинг. Кейин ишингиз осон кўчса ажаб эмас.

Атрофда ҳар хил келинларни кўрасиз ва бирор бўлмағурига учраб чув тушиб қолишдан, албатта, кўрқасиз. Аллоҳдан сизга иймонли, инсофлисини учратишини сўранг ва учратган қизларингиздан ёмон сифатларни эмас, яхши жиҳатларни қидиришни ўрганинг. Шунда сизга яхши келин учраши эҳтимоли кўпроқ бўлади. Сиз билган келинлардан “Келиним фалончига ўхшамасин-да”, деманг, балки сизга ёққан фалончиларга ўхшашини сўранг. Бу икки нарсада фарқ бор. Яхши гапга ҳам, ёмон гапга ҳам фаришталар омин дейди. Сиз яхши келинни буюртма беринг ва қабул қилиб олинг.

Биринчи учрашув бир кўришда муҳаббат бўлишини истайсизми?

Совчилик, келди-кетдилар ҳал бўлди. Энди учрашувга чиқсак ҳам бўлади.

Албатта, бу вақт барча учун ҳаяжонли, синовлидир. “Бизда биринчи таассурот қолдириш учун иккинчи имконият берилмайди”, деган эди бир даҳо.

Одатда, учрашувга қаттиқ тайёргарлик кўрилади, энг чиройли кийимлар кийилиб, энг яхши фазилатлар кўрсатилади. Бу табиий, чунки маҳсулот витринага юзи билан қўйилади. Лекин натижа ҳар доим ҳам кўнгилдагидек чиқавермайди. Ташқи кўриниш учрашув муваффақиятининг асосий фоизини ташкил қилиши шубҳасиз, аммо шунинг ўзи етарлимикин?

Энг аввало, учрашувда қандай кийим кийишга келсак. Бу ўз дидингизга ҳавола, аммо бир нарсани унутманг, эркаклар аёлларни шимдан кўра юбка ёки кўйлақда кўришни афзал кўришади, сочининг эса калтасидан кўра узун мафтункорроқ улар учун.

Тақинчоқлар эса иложи борича минимал бўлгани маъқул. Учрашувга узук тақмаган яхши, чунки узук қандай бўлишидан қатъи назар, аёлнинг бошқа кишига тегишлилигини билдириб, тўсиқ вазифасини ўтаб қолиши мумкин. Қўша-қўша тилла тақинчоқларингизни бошқа тадбирларга қолдилинг.

Турмушга чиқиш арафасидаги бир қиз савол билан мурожаат қилди: “Нега учрашувга чиққанимда мен ёқтирган одамларга ёқмайман, мен ёқтирмаганларим эса мени жуда ёқтириб қолишади?”

Балки, сизда ҳам шундай бўлгандир? Бунинг сабаби оддий, чунки сизга ёқмаган одамга ёқиш учун ортиқча мулозамат қилмайсиз, табиий хатти-ҳаракат қиласиз. Ўзингиз ҳақида гапириб ўтирмайсиз, ҳурмат юзасидан эшитасиз, холос. Энг муҳими, унга жудаям қизиқмаётганлигингиз учун ўзингизни эркин тутасиз. Бу эса унга хотиржам қарор қабул қилишига ёрдам беради. Кўп мулозамат қилаётган қиздан эҳтиётроқ бўлишади, айрим ҳолларда қочишади. Чунки бу қопқондек туюлиб, сиқила бошлайди-да, унутманг, **эркаклар оилани қадрлайди, аммо эркака ташна бўлади.**

Биринчи учрашувда камроқ гапириб, кўпроқ эркак кишини эшитган маъқул. Аввалги учта учрашувда аёл киши ўзи ҳақида иложи борича кам информация

бериши керак. Унутманг, ҳар бир ахборот сизнинг зарарингизга ишлаши мумкин. Эркаклар кўп гапирадиган аёлларни ёқтиришмайди. Яхши эшитувчилигингизни намоён қилинг ва уни ўрганиш билан машғул бўлинг. Лекин жимгина эшитишгина эмас, балки унинг суҳбатини айрим сеҳрли саволлар билан йўналтириб туринг. Масалан: Сиз қайси байрамларни ким билан нишонлайсиз? Ўз ҳамкасбларингизга ишонасизми? Қачон ўзингизни жуда ёлғиз ҳис қилгансиз? Аёллардаги қайси сифатларни ёқтирмайсиз? Қайси хислатларни қадрлайсиз? Қайси жойда яшашни маъқул кўрасиз: шаҳар ёки қишлоқ? Қайси давлатда яшашни истардингиз? Нега?

Сиз учун муҳим маълумотлар унинг болалиги қандай ўтгани, қариндошларидан кимни яхши кўриши, унинг дўстлари борми, душманлари-чи, у қарилик ҳақида қандай ўйлайди ва ҳоказо.

Бу саволлар берилганда ҳар қандай эркакнинг ички дунёси очилади. Бу орада эса у сизга керак ёки керак эмаслиги ҳақида хулосага келасиз. Хулосага келмасдан туриб ортиқча маълумот бериб қўйиш, вақтни бекор кетказиш билан тенг.

Ёши йигирмалардаги келишган қизнинг совчилар орқали бир йигитнинг ўзи истамаган ҳолда ром этганини айтиб, ундан қутулиш борасида маслаҳат сўраб қолди. Бу воқеа менга қизиқ туюлди ва учрашув қандай кечганлигини сўрадим. Бизнинг қаҳрамонимиз учрашувга ўзи томондан чиқиши керак бўлган опасидан олдинроқ бориб қолади. Онаси билан турган йигитни кўрибоқ ёқтирмайди, секин жуфтакни ростлайман деб турса, бўлажак қайнона қизни таниб, чақириб олади ва унинг таъбири билан айтганда олатдаги аҳмоқона сценарийга кўра қиз билан йигит бирга айланиб келишади. Кенг йўлка. Бирга кетиб бораётган йигит саволлар беради, қиз эса узук-юлуқ, тайинсиз жавоблар билан чекланади. Одоб юзасидангина

юзаки савол бериб қўяди. Қиз бир томондан учрашувга кечиккан опасидан жаҳли чиқса, бир томондан йигит билан ўтган 5 сонияни 5 соатдек чўзилганидан асабийлашади. Қайтишда куёвнинг онаси билан учрашиш эса яна ҳам уятли эканини ўйлаб, қайтишда кутилмаганда хайрлашиб, йўлини бошқа томонга буриб кетади. Қиз орқасига қарамаган, аммо йигит бечора ҳайрат ичида қолгани аниқ. Ишонасизми йўқми, йигит бу сирли қизга тамоман маҳлиё бўлиб, фақат шунга уйланаман деган хулосага келиб, тинч қўймаётган эмиш.

Демак, ёдда тутинг, кейинги қоида биринчи учрашув узоқ давом этиши мумкин эмас. Худди Золушка эртагидек нотаниш малика тўсатдан ғойиб бўлади. Бу эса қизиқишни янада орттириб, севги оловини алангалатади. Бу эртақда кучли психологик ричаг бор. Агар қизиқиш ортиғи билан қондириб юборилса, сизни беш қўлдай биладиган эркак сизга қизиқмайди, энди бошқа ўрганиш объектини қидира бошлайди. Чунки эркак табиатан овчи, овлаб эришиб бўлган ўлжасига қайта-қайта тузоқ қўймайди.

Сиз эса нафақат биринчи учрашувда, балки бир умр уни ҳайрон қолдириб, сизга интилиб, сиз билан қизиқишига эришинг. Биринчи учрашув ярим соатдан икки соатгача давом этиши мумкин, сиз бирор нарсани баҳона қилиб ғойиб бўлинг. Эришилмаган марра бўлинг, аммо сира эришиб бўлмайдиган эмас, чунки эркаклар қўли етмайдиган юлдузларга интилишмайди.

Сиз сеҳрли саволларни беришни ва эшитишни билиб олдингиз, энди қизиқарли суҳбатдошлик қиёфанингизга мафтункор табассум киритамиз. Севимли авторимиз Дейл Карнеги айтмоқчи “Табассум қудратли кучга эга”. Афсус, у қандай табассум қилиниши ҳақида нима учун кимнидир жилмайишига дунёларга тенг бўлиши-ю, кимнидир кулиши айтарли кучга эга эмаслиги ҳақида айтишни унутган. Ҳа, албатта, табассум-

нинг ҳам ўз сири бор. Атрофдагиларни бир табассумингиз билан ром этишни истайсизми? О, буни ким истамайди? Унда навбатдаги сабоқ ёқимтой табассум санъати ҳақида.

Ҳар доим кулиб турган яхши, аммо унинг сонини эмас, сифатини оширсангиз, табассумингиз кучини ҳеч қандай макияж билан тенглаштириб бўлмайди.

Ҳеч эътибор берганмисиз, тўсатдан танишингизни кўриб қолдингиз, аввал қарайсиз, таниганингиздан кейин жилмаясиз, бу орада бир неча сония ўтади. Чеҳрангиз ёришиб кетгандек бўлади. Демак, энди кўриб турган одамингизга 1-2 сония қарайсиз ва кейин жилмайшни бошлайсиз. Бу табассум тезкор табассумдан ишончлироқ, мафтункорроқ, энг муҳими, кучли таъсир кўрсатади. Кечикилган 2 сония одамларнинг табассумни сохта эмаслиги, самимийлиги ва энг асосийси, фақат унгагина аталганлигига ишонтиради.

Сухбат ижобий бўлиши ва сухбатдошнинг эгалланган поза (ҳолати)сига боғлиқ. Рухшунослар салбий баҳо берадиган ёпиқ поза – қўлнинг бир-бирига кириштириб, оёқни чалиштиришдир. Бу сизни атрофдагиларга мен ҳар қандай мулоқот учун ёпиқман, мени тинч қўйинг, деганингиз бўлади. Эҳтимол, сизга бундай туриш ёки ўтириш қулайдир. Бу табиий. Бегона одамлар олдида беихтиёр шу позага кирасиз, аммо бу сухбатга фақат салбий тус беради. Агар аҳамият берган бўлсангиз, бекатда шундай ёпиқ позада турган одамга ҳеч ким яқинлашиб, бирор савол билан мурожаат этмайди. Чунки у одамдан нима кутишни билиб бўлмайди. Унутманг, ахборотнинг 65 фоизи хатти-ҳаракатлар, позалар ва жест (имо-ишора)лар орқали узатилади, фақат 7 фоизигина сўз орқали. Сиз ҳар қанча тўғри ва чиройли гапирманг, сизнинг хатти-ҳаракатингиз бунинг аксини исботлаб қўйиши мумкин. Демак, биринчи учрашувда иложи борича

камроқ гапириб, суҳбатдош ҳақида максимал маълумот олиш ва махсус усуллар, саволлар ёрдамида унинг руҳий оламига кириб бориш. Ўзингизни эркин тутинг ва суҳбат учун очиқ бўлинг, муҳими, табиий ўзлигингизни йўқотманг.

Мулоқотга оид ўрганишингиз зарур бўлган қоидалар борлигини ҳис қилаётган бўлсангиз, махсус адабиётлар ва “Мулоқот санъати” тренингларига қатнашиб, ўз имкониятларингиз чегарасини оширинг. Бу малака нафақат оила қуришда, балки ҳаёт давомида инсонлар билан мулоқотингизни енгилаштиришга ва сизни қизиқарли суҳбатдош бўлишингизга ёрдам беради.

Бўлажак кув ё бўлажак миллионерми? Текширамит!

Учрашувга чиқдингиз, энди кувнинг молиявий имкониятлари сизни қизиқтирмақда. Қайси қиз миллионер эркакни орзу қилмайди? Орзу ҳам гапми, миллионерларга маккораларнинг тузоқ қўйиши ҳам одатий ҳол. Лекин айрим қизлар тузоққа илтирдим деб, ўзлари тўрға илашиб қолган ҳолатлари ҳам учраб туради. Биз аёлларнинг мол-дунё ожиз жойимиз эканлигини эркаклар яхши билишади ва бу ожизлигимиздан фойдаланишади.

Мен аёл сифатида бадавлат эркакни кўзлашнинг ҳеч қандай зарарли томони йўқ, деб ҳисоблайман. “Чўнтагидаги пулига учма, қалб бойлигини қидир”, деб маслаҳат бериб қўйишади айримлар. Бир нарсани тушуна олмайман, нега фақат битта нарсани танлаш керак, нега бахт кемтик бўлиши керак, ё қалб бойлиги ёки мол-дунё. Икковига ҳам эришишни иложи йўқми? Мен иккала бойликка биттада эришишни маслаҳат берардим. Тасаввур қилинг, учрашувга чиқдингиз, айтинг-чи, эркакнинг қайси сифатларига аҳами-

ят берасиз, қандай маълумотлар тўплайсиз ва нимага асосланиб натижавий хулосага келасиз: бўлади, бўлмайди каби? Ёши нечада, нима иш қилади, топиш-тутиши қанақа, машинаси борми? Мол-дунё овчиси, эҳтиёт бўлинг, бу сифатлар алдамчи, сиз қандайдир хўрак эмас, балки ойдек қизсиз, яъни ҳар қандай қимматбаҳо машина-ю, данғиллама уй-жойдан ҳам қимматлироқ. Оила бу бир ширкат, никоҳ эса сиз ҳаётигизда тузадиган энг муҳим шартнома. Бизнес ҳамкор танлаганда тадбиркорлар бир-бирини қанча синайди, ёр танлашда эса битта учрашувдаёқ қарор чиқаришнинг қанчалик аҳмоқлик эканини тушунтириш шарт эмас, менимча.

Айтинг-чи, ҳар томонлама кучли, омадли, келажак порлоқ ва энг муҳими, мард ва ишончли ҳамкорни қандай аниқлаймиз? Олмос ўзининг бир қанча талабларга жавоб беришига кўра ҳақиқий эканлиги белгиланади. Ҳақиқий олмосни ҳамма ҳам аниқлай олмайди, аммо уни ўрганиш мумкин. Демак, бўлажак миллионерга биринчи синов.

Келинг, аввало, кийинишидан бошлайлик. Хўш, ҳақиқий бойлар қандай кийинади? “Армани”дан кастюм, “Чопард” кўл соати деб ўйларсиз. Э, йўқ, сиз хато қиласиз. Мен бир шундай башанг кийинган, ҳар бир пачкаси фалон доллар турадиган сигарет чекадиган йигитчага ишимни битириб бериши учун 250 доллар бергандим, бу олифтани шундан бери кўрганим йўқ. Таассурот қолдиришга зўр берадиган йигитларга учманг, эҳтимол, ростданам бойдир, аммо ўзини жуда қаттиқ севадиган, латтапараст эркакдан яхши эр чиқмайди. Бундай эркак билан яшаган аёлнинг асосий ҳаёти унинг кийимларни сақлашу туфлисини мойлаб ўтиш билан ўтади. Агар эркакнинг қимматбаҳо буюмлари билан эътиборингизни тортмоқчи эканини сезиб қолсангиз, эҳтиёт бўлинг, бу сариқ чироқ, диққат қил дегани. Энг ёмони, сиз ҳам унинг буюмлари-

га маҳлиё бўлиб, унинг ортига яширинган шахсни кўра олмайган бўлишингиз мумкин. Бунга текшириш учун бир синов ўтказишингиз мумкин. Учрашувлардан бирида унга машинани ташлаб ва қулай кийимда келишни илтимос қилинг. Боғни ёки бирор сайилгоҳни бемалол айланишга халақит бермасин, деган баҳона ўйлаб топинг ёки очигини айтинг ва учрашув давомида ўзингизнинг ҳиссиётларингизни, уни хатти-ҳаракатларини кузатинг. Айтганча, уни машинасиз ҳам, оддийгина ҳолида қабул қила оласизми? У-чи, у машинасининг калитсиз ҳам ўзига ишонадими? Агар ўзига ишонган қиз бўлсангиз, бир учрашувни ўйин тарзида чўнтакда жуда оз миқдорда пул билан, оддий кийимда, машинасиз ва ҳатто уяли алоқа воситасиз ўтказишни таклиф этинг. “Нега?”, деб сўраса, тушунтириб ўтирманг, эркак сизнинг хаёлингиздан ўтган ҳар қандай ёруғлик тезлигидаги фикрни билиши шарт эмас, “шунчаки” деб жавоб беринг. Агар йигит ниҳоятда жиддий ёки ёши ўтиб қолган бўлмаса, бу ўйинга ўзи ҳам қизиқиб қолади. Уни шундай ҳолатда ҳам ҳурмат қиляпсизми, у-чи, у ўзини ҳурмат қиляптими? Бу ўйин сизга ўзингиз ва куёвликка номзод йигит ҳақида жуда кўп маълумот бериши мумкин. Лекин техника ҳафсизлиги қондаси ёдингиздан чиқмасин. Сизларни танишувингиз совчилар орқали амалга оширилган бўлса ва йигитча учрашувдаги ҳар бир детални онаси ёки яқинлари билан муҳокама қилиши хавфи бўлса, бу хатти-ҳаракатингиз тўғри баҳоланмаслиги ва анча гап-сўзга сабаб бўлиши мумкин.

Эркакни текширишнинг **иккинчи шarti** – у нима иш қилади? Очиги, бу мутлақо муҳим эмас. Нега дейсизми, чунки пулни касб топмайди, одам топади. Энг пулга яқин касб банк ходими бўлишдир, лекин бу касбда ойликдан ойликкача юрганлар жуда сероб. Қизлар менсимайроқ қарайдиган ўқитувчилик касби.

Ҳа, бу касб эгаси ҳам маълум ойликка қарам, аммо уни келиши мумкин бўлган бошқа фойда воситалари бор. Масалан, пуллик қўшимча дарслар. Агар шу ўқитувчи салоҳиятли бўлибгина қолмай, бирозгина тадбиркорликка ҳам эга бўлса, тайёрлов курслари ёки хусусий мактаб очиши мумкин. Ҳозирги кунда бу энг яхши бизнес саналади, мен сизга айтсам. “Хўш, ҳамма касб эгаси ҳам бой бўлиши мумкин бўлса, қандай ажратай имкониятлироғини”, дерсиз. Соддагина, унинг келажак режалари билан қизиққан ҳолда. Эҳтиёт бўлинг, режанинг орзудан фарқига боринг, ваҳоланки, ҳар қандай бойлик орзудан бошланади. (Тортинмай саволларни бераверинг, ҳар бир инсон, айниқса, эркак зоти ўзи ҳақида соатлаб гапиришни хуш кўради. Сиз уни қизиқиш билан қўллаб туринг. Саволларни терговчига ўхшаб эмас, маҳоратли журналистга ўхшаб беринг.) Агар суҳбатдошингиз яқин бир йиллик, беш йиллик истиқбол режасига эга бўлмаса, демак, унинг эга бўлган бойлиги ё мерос қолган, ё лотереяда ютган, бошқа вариант йўқ. Хулосани ўзингиз чиқаринг. Ҳар қалай, касби қандай бўлишидан қатъи назар, иши тадбиркорлик бўлганларнинг бой бўлиш эҳтимоли каттароқ. Буни аниқлаш учун сиз ҳам олдинни кўра билишингиз керак.

Учинчи синов. У карьерани қандай тасаввур қилди? Агар вазир бўлишни орзу қилса, бунинг ҳеч қандай ёмон жойи йўқ. Аммо бундай мансаб курсилари анчайин омонат бўлади ва бойлик орттиришнинг мутлақо қулай воситаси эмас. Ёки бирор йирик компанияда раҳбар бўлиш орзуси бордир. Бу ҳам яхши интилиш, аммо “Энг мақбули бировнинг йирик компанияси ёки давлат корхонаси, мансаб пиллапояларидан чиқиш эмас, ўз пиллапоясини яратиш”, – деган экан бир мултимиллионер. Демак, унинг карьера режаси.

Тўртинчи шарт. Унинг даромади қанча? Бир чиройли ҳикмат бор: “Аёл кишидан ёшини, эркак кишидан

маошини сўраб бўлмайди». Ҳеч ким сизга қанча топишини аниқла демаяпти, чунки бу муҳим эмас. Кўп пул ишлаш билан бой бўлиб қолмайди киши. Сиз аниқлашингиз керак бўлган нарса оддийгина. У қандай воситалар орқали пул топади? Агар унинг топган пули ниҳоятда катта бўлса ҳам ойликнинг ўзи бўлса, бу яхши тадбиркор эмас. Чунки у касал бўлса, ойлик ҳам камаяди ёки тўхтайдди. Агар у ухлаб ётганда ҳам пуллар пул топиб келса, бу инсон тадбиркор. Бу қандай бўлади дейсизми, энг оддийи. Бўш квартирани, машинани, бирор дўконни ижарага бериш. Булар қандай аниқланади? Зийракроқ бўлиб, унинг гап-сўзларидан, ишлатадиган терминларидан аниқлашингиз мумкин. Унда ҳали бундай мол-мулкка эга бўлишнинг имкони йўқ бўлса-да, пул топиш ғояси бор ёки йўқлигини аниқламоқчи бўлсангиз, унга қуйидагича савол беринг: “Тасаввур қилинг, 100 минг доллар пул ютиб олдингиз, нима қилардингиз?” дег. Агар у шунчаки: “Бизнесга тикардим”, – деса, қизиқинг, қандай бизнесга, аниқ тасаввурга ва режага эгами ёки шунчаки гапми? Агар “Пулни олгандан сўнг муҳташам уй солиб яшардим, қимматбаҳо машина олардим, чет элга саёҳат ёки ҳаммасини хайрия қилардим”, – деса, бу одам молиявий қийинчиликлар учун яралган. Орқангизга қарамай қочинг. (Хайриянинг нимаси ёмон десагиз, баҳслашмайман, фақатгина вақтни тежаш учун бу бобни ўқимай ташлаб кетаверишни тавсия этман.)

Бешинчи шарт – у пулга пишиқми? Бу эркаклардаги қизларга энг ёқмайдиган ҳолат. “Ўлгудай паст”, деб баҳо бериб қўйишади. Жуда пулга қаттиқ одамга ҳам учманг, унинг пул харажатидаги режалилигига аҳамият беринг. Энг оддий, у айти вақтда чўнтагида қанча пул борлигини биладими? Ошириб юбордим. Эркак кишига шу саволни бериб бўладими? Бу саволдан кейин эркакнинг ўзини кўрмаслигингиз мумкин.

Унинг пул сарфлашига эътибор беринг. Пулга муносабати қандай? Бунга тўғри баҳо бера олиш учун эса сиз ҳам пулни қадрлайдиган бўлишингиз керак. Яна бир гап. Русларда бир мақол бор: “Балиқчи балиқчини узоқдан танийди”. Яъни сиз ўзингизга ўхшаган одамларни атрофингизга тортасиз. Эркакка нисбатан талабчанмисиз, бу талабингизни ўзингизга қўйишдан бошланг, натижа узоқ куттирмайди.

Олтинчи шарт – унинг маълумоти. Диплом ва бойлик ўртасида ҳали бирор боғлиқ бор экани аниқлангани йўқ. Демак, миллионер бўлиш учун нафақат фан номзоди бўлиши, ҳатто олий маълумот эгаси бўлиши ҳам шарт эмас. Лекин ўз ҳақ-ҳуқуқларини яхши билиши, инсон руҳияти профессори бўлиши керак.

Еттинчи шарт – ундаги харизма, яъни унинг бошқаларга таъсир ўткази олиш хусусияти, ишонтира олиши ва унда табиатан мавжуд куч. Бундай инсонларни “савлати босадиган” дейишади. Бу одам баланд бўйли, кенг елкали бўлиши шарт эмас, аммо ундаги куч сезилиб туради. Буни тушунтириш қийин, бу ҳис қилинади. Аёлсиз, сизга табиатан интуиция берилган. Буни ўзингиз аниқлаб олинг.

Саккизинчи синов – унинг кайфияти. Ҳаётдан хафа, тез-тез нолийдиган ёки бирор хато ёки муваффақиятсизлигида бировни айблайдиган йигит нафақат бой бўла олади, ҳатто атрофдагиларнинг асабини кемиривчи биоампир бўлиши ҳам мумкин. Буни қандай текширашимиз? Унинг ишлатадиган терминларида афсус-надоматни билдирувчи сўзлар асосий қисмини ташкил қилса ва ҳаётидаги муваффақиятсизликларида атрофдагиларни, яқинларини, яшаётган мамлакатини ёки даврни айбласа. Албатта, ҳаётда ҳамма нарса бўлиши мумкин, аммо ўз ҳаёти учун масъулиятни бўйнига олмайдиган эркак қандай қилиб омадли бўлиши мумкин? Энг хавfli томони, оилали бўлгандан кейин

муаммоли вазиятларда ҳамма айбни хотинга ағдариши ҳам кутиладиган ҳолат.

Бўлажак куёв болани оилани таъминлай олиш имкониятларини чамалаб кўрдик. Аммо ҳақиқий синов бу ҳаёт синовидир. Ўзингизни унга ишониб тан маҳрамликка топшира оласизми? Шунинг ўзи кифоя, чунки унинг топган-тутганини барокатли, ўзини эса омадли бўлиши отасининг обрў-эътиборига эмас, балки сизнинг ишончингизга боғлиқ.

Еттида йиғсанг етади, олтидан йиғсанг ортади

Қизингиз учрашувга чиқиб кетди-ю сиз ҳисоблаб кетдингиз. “Нима бор, нима йўқ?” Ахир ўзбекнинг тўйини сарполарсиз тасаввур ҳам қилиб бўлмайди. Совчи келиши билан ичингиз шув этади. Совчилар гапираверади-ю сиз ўз хаёлингиз билан келажакка саёҳат қилиб бўлдингиз: тўй бўлиб қолса, униси йўқ эди-я, буниси йўқ эди-я, улгураманми?

“Еттида йиғсанг етади, олтида йиғсанг ортади”. Ажойиб халқ мақоли. Ҳеч бир халқ анъанасини писанд қилмайдиган аёл ҳам ана шу ақидани дастуриламал қилган, десам муболаға бўлмайди. Бир дугона бор, қизи икки ёш. Хоҳ ишонинг, хоҳ ишонманг, секин-аста қизига сеп йиғишни бошлаб юборибди. Онаси сарпода қўйган айрим асл молларни ишлатишга кўзи қиймай, қизига олиб қўйибди. Эшитиб кулдим. Ўзбекнинг сарпо йиғиш, сидира-сидира латтапутта тўплашига қарши оммавий кураш аҳлига алоқам йўқ, очиги. “Пулингизни исроф қилаверманг”, демайман. Пул сизники, уни билганингизча сарфланг. Хоҳласангиз, бутун Хито-ю Туркия мөлини уйингизга кўчириб келинг. Мен фақат нарса йиғишни инсон руҳиятига ва ҳаётига, қизингизнинг тақдирига таъсирини тушунтирмоқчиман. Кейин, танлов сизнинг ихтиёрингизда.

Сарпо нега йиғилади, нима деб ўйлайсиз? Бу савол ҳақида бир фикр юритиб кўринг ва қуйидаги жавоб вариантларидан бирини белгиланг.

А. Эрдан кам бўлмаслиги учун.

Б. Бир кун келиб фарзандимнинг кунига яраши учун.

В. Яхши ният қилиб.

Г. Тома-тома кўл бўлур. Тўй вақти пулим бўлмай қолса асқотади.

Д. Кўнгил хотиржамлиги учун.

Билмадим, яна қанча антиқа сабаблар бўлиши мумкин бу одатга. Энди сизнинг жавобингизга қараб ташхис қўйсақ. Агар жавобингиз **А** бўлса, сиз одамларнинг фикрига жуда боғлиқсиз. Ўйингизда сарпо кўплигидан яшашга жой қолмайдиган даражага етгудек мол йиғишдан аввал ана шу боғлиқлигингиз ҳақида бир ўйлаб кўринг.

Жавобингиз **Б** бўлса, бугун билан яшанг дердим. Бугун ҳақиқат, эртага нима бўлиши Аллоҳдан ўзгасига аён эмас.

Яхши ният ҳар доим яхши. Агар ниятингиз фарзандингизга ҳақиқатда яхшилиқ қилиш бўлса, сарпо йиғишдан бўлак тузукроқ йўллари ҳақида руҳшунос сифатида яхшироқ таклифим бор. Қизиқаётган бўлсангиз, ўқишда давом этинг.

Агар жавобингиз **В** бўлса, сизда хавотир бор. Бу жиддий куч, унинг ҳам яхши, ҳам ёмон томони бор. У ҳаттоки тинчгина ухлашга ҳам имкон бермайди. Сизнинг хавотирингиз ҳам қизингиз бахтига, ҳам молиявий аҳволингизга нисбатан зарарга ишлайди. Йиққан сарпонгиздаги энергия ҳақида гапирмаса ҳам бўлади.

Агар жавобингиз **Г** бўлса, мен сизни табриклайман. Стрессларни енгишнинг яхши йўлини топибсиз, ammo ортиқча жиҳозу латта-путтадан янги стресс орттириб олишдан эҳтиёт бўлинг.

Автобусда иттифоқо, икки аёлнинг гапларини эшитиб қолдим. Улардан бирининг бўйи етган қизлари бор экан. Бу аёл икки жойда фаррошлик қилиб пул топар экан. Пластик деган техника мўъжизаси уларда янги бир ғояни берибди. Пластикка пул йиғаётган эканлар. Мақсад қизга Хитой мебелини олиш. Мен бу ҳолдан кулмадим, ачиндим. У аёлнинг ҳали бери орзусига етиши қийин эканлиги учун эмас, балки пул борасида саводсиз эканлигидан ва у аёлга молиявий муаммолар бир умр ёр бўлишидан. Пул бу қон, у организмда оқиб туриши керак. Уни бир жойда узоқ вақт, фойда келтирмайдиган нарса сотиб олиш учун сақлашнинг қанчалик молиявий саломатлигингизга зарари энди тушунарли бўлса керак. Ундан ташқари, даромаддан кўп сарф-харажат сизни икки дунёда ҳам бой бўлмаслигингизни кафотлайди. Бир нечта кўчмас мулкка эга бўлган инвестор шундай деган экан: “Мен ижарага берган уйларимда яшовчи одамларнинг ўртаҳоллигига қарамай, уйларида мен ўзимга раво кўра олмаган сўнги русумдаги телевизорлар борлигини кўриб ҳайрон қоламан”.

Эҳтимол, айтаётгандирсиз: “Нима қилсам ҳам фарзандим учун қилаяпман”, деб. Ҳа, лекин фарзандингиз сиз қилган хатони эртага такрорлаб, топган-тутганини сиз каби сарфласа, молиявий саводсиз ва пул муаммоси унинг ҳаётдаги шериги бўлиб қолса ажабланмайман. “Фарзандларимиз биздан кўра бахтли бўлсин”, дейди ҳар бир ота-она. Аммо қуш уясида кўрганини қилади, у истаса ҳам, истамаса ҳам, сиз қилган хатолардан кўчирма қилиши, сизнинг ишлаймайдиган дастурингиз билан дастурланиб қолиши мумкин.

Ота-она ҳар доим ҳам хурсандчилик билан сарпо олмайди. Яъни қилишга мажбурлиги учун қийналиб сотиб олган бўлса, бу буюм ўзига хос салбий энергияга эга бўлиб қолади. У фарзандингиз бахтидан

кўра бахтсизлигига сабаб бўлади. Ўйлашимча, ажрашишларнинг кўпайиши бир чеккаси ана шу аҳмоқона одатларимизнинг натижаси эмасмикин?

Тезкор замонамизда русумлар, модалар ҳар ойига ўзгараётгани натижасида йиллаб йиққан буюмларингиз шунчаки русумдан қолган эски-тускига айланиши тайин. Ҳа, йиққан бисотингизнинг сони кўп, аммо сифатсизлиги учун сандиқларда йиллаб ётса ачинмайсизми? Ахир орзу-ҳавас билан олган эдингиз. Сотиб олган ва харид қилишни орзу қилаётган буюмларингизни яна бир кўриб чиқинг, ҳақиқатан ҳам, у фарзандингиз учун керакми? Ундан бир кун келиб фойдаланадими? Ундан ташқари, ҳар қандай буюмнинг сақланиш муддати деган нарсалар бор. Кийим учун бундай қоида йўқ деганлар бекор айтибди. Бир неча йиллик пахтадан қавилган кўрпани болага ёпиш мумкин эмас, унда ётган чақалоқ бўғилиб ўлиши мумкин экан. Яъни антиквар даражага етган буюмлар ўзида турли-туман зарарли моддалар, инфекцияларга бой бўлиши, фойдаланиш муддати тугаганлигини билдирмайдими?

Ишлатилмайдиган буюмларнинг уйда туриши у жуда улур ниятлар билан олинганига қарамай, хосияти ҳар доим ҳам яхши бўлавермас экан. Буюм нега керак? Албатта, бизнинг ҳаётимизни осонлаштириш, оғиримизни енгил қилиш, ҳаётимизни безаш учун. Лекин улар эртани безаши керак бўлгани учун, уйда, омиборхонада тургандек сақланаётган бўлса, у сизни ишлатилмаётган имкониятларингизни билдиради. Яъни сиз ўз кучингизни, омадингизни сарпо тарзида консервалаб ёпиб қўйдингиз, ўз қўлингиз билан боғладингиз. Ундан ташқари, уйда ортиқча нарса кўпайди, у сизни уйда бемалол яшашингиз, эркин ҳаракатланишингизни чегаралайди. Бу эса ҳар хил стрессларга сабаб бўлади.

Ундан ташқари, қизингиз турмушга чиққунча қандай турмуш тарзида яшайди-ю, оила қургандан кейин қандай? Бундаги тафовутнинг катталигига ҳеч аҳамият берганмисиз? Демак, одамга ўхшаб яшаши учун эрга тегиши керак. Турмушининг бир-икки йилида шоҳона ҳаёт кечиради, кейин у ҳам менга бўлаверади деб, боласига йиғишни бошлаб юборади. Бу қандай ҳаёт бўлди!

Эрта билан яшаётган яхши ният эгаси, фарзандингизга ростданам яхшилик истасангиз, унга беришингиз мумкин бўлган нарсани бугун беринг. Унга ҳар қандай яхшиликни бугун қилинг. Чунки бугун – ҳақиқат. Бугун орзуйингиздек яшанг, акс ҳолда, сиз учун бахт ҳар доим эртага қолиб ва у келажак ҳеч қачон келмаслиги мумкин.

Оила бюджети тўйдан бошланади

Ҳорманг, ҳорманг, тўй ташвишлари билан чарчамаяпсизми? Аллоҳ ҳаммамизни тўйга етказсин. Биздан нима хизмат? Айтаётгандирсиз: “Хизматмасу битта илтимос, менга харажатни қисқартир, деб ақл ўргатма. Жонга тегди бундай насиҳатлар. Мен одамга ўхшаб тўй қилишни истайман. Фарзандим, ният қилганман, ахир”.

Сизнинг гапингизга мутлақо қўшиламан. Ахир, тўй тўйдек бўлсин-да. Айтинг-чи, нега ўзбек халқи катта тўй қилиб юртга ош беради? Жавобини аниқ биласизми? Шоҳ бўлмаса-да, шоҳона тўй қачон бизга урф бўлди? Сабаби бағрикенг халқмиз. Яхши кунимизни бутун дунё билан бўлишгимиз келади. Яна қайси халқда бундай чиройли аъналар бор, айтинг. Халқимизнинг бағрикенглиги шундаки, унинг орқасидан бутун тўй индустрияси вужудга келди ва ҳозирда энг яхши бизнес шу бўлиб қолди. Сиз бўлмасангиз “Лимизин” ҳайдовчиси, келин либослари салони эгаси,

видео-фото тасвирчиларнинг куни ўтмайди. Шаҳарнинг манаман деган ресторанларининг иши касод бўлади. Шоу-бизнесни эса мен номини ўзгартириб тўй бизнеси деб атардим. Барака топсин, шу тўй бизнеси вакиллари, улар сизнинг чўнтагингизни, йўғ-е, оғирингизни енгил қилиб, унутилмас кунингизни чин маънодаги анчагача унутолмай қийналадиган қилишга ёрдам беришяпти. Ҳаммаси зўр, кўнгилдагидек, фарзандингиз бировдан кам бўлмасин.

Қиммат тўй кўйлак? Хўш, қанча экан? 2 милён сўм? Ҳа майли, тўй бир марта бўлади, кўнгли ўксимасин. Кийсин, уни кўриб ҳамма кўйсин! “Лимузин” қанча экан? 500 доллар? Бир кунгами? Усиз илож йўқми? Ҳа-я, ҳамма шундай қилади-ку. “Лимузинсиз” илож йўқ. Бўлади, уёғини Худо етказди. Тўйхона? Тўйхонанинг энг қиммати, шоҳонаси бўлсин, одамлар таклифномани кўрибоқ: “Ў, “Зарҳал”да? “Осиё”да?” – десин. Видео 3 та, йўғ-е, 4 та бўлсин. Ҳамма-ҳамма нарсани тасвирга туширсин, эсдалик-да, ахир. Тўйимиздан қоладиган ягона ҳужжат. Энг сифатлиси, киночилар ишлатадиганидан келсин. Тўй қайси кинодан кам. Ош-чи, ош? Эҳ-ҳа, ош. Ҳозир ошда сомса тортиш, бедана тухуми, қази, буларни ҳамма қилаяпти. Ошпаз нимадир янгилик ўйлаб топсинки, одамлар кўриб: “Ў-ў- ў, энди буюм чиқибдимми?” – десин. Демаса, ҳисобмас. Куёвнавкарда ҳар бир куёвжўрага иккитадан карнайчи тўғри келсин. Нега? Нега бўларди, тўй бир марта бўлади, деяпман-ку, сизга, карнайчилар эса кўп. Тўй қилиб керилиб турай, атрофдагиларга маъноли боқиб, қани ким бор экан беллашадиган деб. Тўй дегани мана бундоқ бўпти. Кўп пул ишлатаяпти деб ўйлайсизми? Мен ишлатмаяпман, мен пул тикаяпман. Бу ҳам бизнес. Таклифномадаги тўйхона номини кўрган одам тўёнани шунга яраша олиб келади. Берсам, қайтара олармикин деб ўйламайди. Хизматингни қилишга ҳамма шай ту-

ради “Нима ёрдам?”, деб. Агар қийналаётганингни кўрсатсанг, биров ёрдам берай демайди. Аммо бойлардек хатти-ҳаракат қилсанг, ҳамма сенга яхши кўрингиси келади, ўзининг ҳам бойлигини кўрсатворгиси келади.

Э, сизга гап йўқ. Сизнинг тактикаларингизни кўриб ҳар қандай руҳшунос ҳам ҳайрон қолади: “Неврознинг янги тури чиқибди-да”, деб. Ҳали тўйга вақт бор, мендан эса сиздек янгиликни севадиганларга бир яхши бизнес ғояси тўёна бўлсин. Истайсизми, тўйни одатдаги тўйлардан 3 баробар қизиқ, 2 баробар файзли, 1000 баробар эътиборни тортадиган ва сизга халқнинг ҳурмати оширадиган, энг муҳими, янги бизнесингизга ростдан ҳам пойдевор бўлишини. Ўзингиз айтгандек, ҳозир психологга ҳамма ишонади. Ҳар қанча пулдан ғоя муҳимроқ. Демак, менинг гапларим ҳам сиз учун аҳамиятсиз эмас. Албатта, энг аввало, икки томон келишиб, тўй режасини тузинг. Келинга қалин пули берасиз, у эса мебел олиб келади, берган пулингиз етганича. Норозичилик билан тўй бошланг, бу икки ёш тақдирига ўз салбий таъсирини кўрсатиши тайин. Ҳар икковингиз ҳам болам бахтли бўлсин дейсиз-ку, шундайми? Шайтон васваса қилганда эса “Фарзандимнинг бахти менинг кибримдан муҳимроқ” деб, шайтонга ҳай беринг. Ошда кийдириладиган тўнни ким ўйлаб топган бўлса ҳам, уйдаги йиғилиб кетган тўнларни қаерга қўйишни билмаганимда бир-бир уларнинг ҳақиқага дуо қилиб қўяман. Барака топгур, раҳмингиз келсин, одамларнинг бемаъни сарполаридан уйда юришга жой қолмапти. Тўн тикувчидан бошқа ҳаммага зарар келтирувчи шу одатни йўқ қилинг. Одамлар нима дейди деманг, одамлар раҳмат дейди. Қудага курткамиди, яна алланима кийдириш, бу ҳам қанчалик керак, ўзаро келишинглар.

Келин либоси. Биласизми, китоб ёзишдан олдин эринмай шаҳримиз тўй либослари салонларини айла-

ниб, кўйлақларни ўрганиб чиқдим. Албатта, дид билан баҳслашилмайди. Аммо кўйлақларни қаердан олишни билиш керак эканини тушундим. Салонларда агар кўйлақ тиктирса, 600 минг сўмга тушар экан. Кейин уни ижарага ҳам берса пул бўлади, яна тўй куни оҳорли кияди. Агар келин: “Тикилган кўйлақ киймайман”, деб бурнини жийирса, айтиб қўйинг, салонда турган ҳамма кўйлақлар тикилган, улар лағмон илгандек Европадан келтирилмаган. Паст кетинг дема-япман, фаросатни ишлатиб, энг сифатли маҳсулот олинг деб куяман.

“Лимузин”. Ҳаммаси ҳам бир, лекин уларнинг нархлари турлича. 500 долларлик эмас, 200 долларлигини буюртма қилинг. Қаранг, шунинг ўзида қанча фойда кўрдингиз. Агар миллий ғурурингизни намойиш қилмоқчи бўлсангиз, ўзимизнинг машиналардан танланг. “Малибу”, “Эпика”ни қариндош-уруғ ёки қўни-қўшни шундоқ олиб келиши ҳам мумкин.

Энди меҳмонлар рўйхатига келсак. Хўш, айтингни, тўй кимники, албатта, фарзандингизники. Бу рўйхатни у билан тузинг. Ана шу унутилмас кунда у кимни кўришни истайди? Ўйлайманки, у сизнинг ҳамкасбларингиз, дўст-биродарларингиз ҳақида ўйламаса ҳам керак. Унинг ҳатто тушига ҳам кирмаган узоқ қариндошларингиз ҳақида гапирмаса ҳам бўлади. Тўй ёшларники, кап-катта эркаклар шу жойда мазза қилиб дам олиб кетади, деб ўйлайсизми? Йўқ. Яхшиси, уларга тўйдан кейин супрақоқди қилиб бир чойхона қилиб беринг, сизга раҳмат айтишади. Тушунинг, бу қисқартириш чўнтакка фойда бўлсин деб эмас, ёшларнинг бемалол ўйнаб-кулиши учун. Биласизми, ҳозир одам нечтага қисқарди? Келиннинг дугоналари, яқинлари, куёвнинг дўстлари, яқин қариндошлари, ҳамкасблари – ҳаммасини ҳисобланг. Умумий ҳисоб 150 – 200 та чиқади. Инсоф билан ҳисобласангиз, ундан ҳам камайтириш мумкин. Бунинг фойда томони жуда кўп.

Энг муҳими, тўйда ҳамманинг кўнглига қараб югуриб юрмайсиз, сиз ҳам ҳамма қатори ўйнаб-куласиз. Ахир фарзандингиз тўйи, унга етганлар бор, етмаганлар бор. Биласизми, охириги вақтларда тўйлар жуда чиройли жойларда, юқори савияда ўтаяпти, аммо меҳмонлар ёзилиб хурсандчилик қилмайди. Одамларда ҳиссиётлар ўрнини фақат кибру ҳаво, ғийбат қоплаб қўйгандек. Бир самимийлик етишмаётгандек. Келинг, сизнинг тўйингизни қизитадиган қилиб ташкил қиламиз. Таклифномага ёзиб қўйинг: “Фалон вақтда, фалон жойга сизни таклиф этамиз. Эслатиб ўтамиз, қулай пойафзал кийиб олинг, рақс тушиб хурсандчилик қилиш мажбурий”. Юмшатиш учун охирига смайлик (кулгунинг турли тасвири туширилган шакллар) қўйиб қўйинг.

Энди ҳофизларга келсак. Битта ҳофиз олиб келинг, охиригача хизмат қилсин. Агар улар ҳаммани ўйинга таклиф қилиб қизитишга ҳаракат қилишса, янада яхши бўларди. Қистир-қистирни умуман йўқ қилинг. Асабий нигоҳ билан ҳамманинг қўлига тикиладиган қисмчилар, менимча, тартибли тўйнинг белгиси эмас.

Кейинги вақтларда ёш оилаларга берилган имтиёзлар ниҳоятда кўпаймоқда. Нега шулардан фойдаланмайсиз? Ёш оила кредити олиб, биринчи тўловини тўёналардан тўлаш мумкин. Қарабсизки, ёш оиланинг ўз бошпанаси бор. Албатта, уйга эҳтиёжингиз йўқ бўлса, уни ижарага берсангиз, сизга тайёр пул келадиган восита. Фарзандингиз оила бюджетининг кўри бўлади. Агар тўй учун атаган пулингиз бундан-да кўп бўлса, унда қолган қисмини фарзандингизнинг ўзига беринг. Уни бирор ишга тикиб, пул топишни йўлга қўйиши мумкин. Бу оддий ишларни қила олиш учун бизнесмен бўлиш шарт эмас. Булар бор-йўғи бир вариант, танлаш эса сизнинг қўлингизда. Топганим шулар, мақсадим эса холис. Бу ўткинчи дунёдаги ҳаётингизнинг ярми тўй, яна ярми бола-чақа ташви-

ши билан ўтиб кетиб, ўзингиз яшашни унутиб қўйманг. Сиз халқ онгида ўзгариш ясай оладиган, биринчилардан бўла оладиган даражада кучлисиз, мен бунга ишонаман.

ЭР-ХОТИН МУНОСАБАТЛАРИ

Зерикарли турмушга романтика киритиш сирлари

Тортиқ этиладиган гуллар, ширинликлар, “Сизсиз яшай олмайман”, деб қилинган минг марталик севги изҳорлари, кеча-ю кундуз СМС ёзишлар, тез-тез телефон қўнғироқлари... Қани энди улар? Сиз қатъий туриб, эътибор қилмай қўйганидан шикоят қила бошлайсиз. У-чи, унда ҳеч қандай ўзгариш йўқ. Ана кулранг ҳаёт бошланди. “Биз ҳам ҳамма эр-хотинларга ўхшаб қолдик”, деяпсизми? Бир куни эрталаб уйғонасиз: “Йўқ, мен ортиқ бундай яшай олмайман”, деб ҳаракатга тушасиз. Энди сиз СМС ёза бошлайсиз. “Мен сизни севаман, жоним”. У эса сизга жавобан совуққина қилиб, “Мен ҳам” деб жавоб ёзса ёзади, ёзмаса, уйга қайтганда сўрасангиз, айбни телефон компанияларнинг кейинги пайтда сал носозроқ ишлаётганига ағдаради. Сиз бўш келмайсиз. Эртаси куни ишдан эрта қайтиб, у севган таомларни тайёрлаб, чиройли дастурхон ёзасиз. Келишига оқшом кўйлақларингиздан кийиб, пардоз-андоз қилиб уни кутасиз. Шамлар ёқилган, романтик мусиқа янграмоқда. У эса кела солиб: “Ток кетдими? Эҳ, бугун Барселона – Реал ўйини бор эди”, – дейди. Сиз яна бўш келмайсиз: “Ток бор жоним, аввал овқатланиб олайлик. Сиз ёқтирган овқатлардан қилганман”. У эса шоша-пиша телевизорни қўяди: “Овқатни танаффус вақтида ейман”. Сизнинг энди очиқ жаҳдингиз чиқди, аммо сир бой бермайсиз. Телеэкранда футбол юлдузи Месси навбатдаги голини уриб, ғалабасидан завқланиб рақс тушмоқда. Худди у кўрсаткич бармоғини бигиз қилиб сизни кўрсатиб кулаётгандай. Уйингизда ҳам ундан кам томоша бўлмаяпти. Йўқ, бунга ортиқ чидаб

бўлмайди: “Наҳот, шу колтокчалик эътиборга арзимасам?!”.

Бу футбол дегани барча эркакни бирдек тентак қилиб, эътиборини бир неча ўн йиллардан бери ушлаб тургани бежиз эмасдир. Улар бу ғалати жонзотларнинг руҳиятини ўрганиб чиққани аниқ. “Ана гап қаёқда”, дейсиз-у, сиз ҳам “Эркак психологияси ва унинг кўнглини олиш” мавзусини ўрганишга киришасиз. Маслаҳатларга амал қилишни бошладингиз.

Маслаҳат: эркак табиатан овчи. Аммо кўриш қобилияти ниҳоятда паст бўлса ҳам, кеча овлаб, терисини ошлаб қўйган айиқни қайта овламайди. Демак, хулоса: ҳар қандай хушрўй аёл бўлсангиз ҳам, ўз хотини бўлсангиз, у қайта-қайта сизга хушомад қилавермайди. Чунки эришилган маррасиз. Эришилмаган марра бўлиш учун эса имидж ўзгартириш керак.

Сиз ҳамма нарсани инструкцияга кўра бажардингиз. Сочингизни сариққа бўяб, турмакни мутлақо ўзгартирдингиз. Эҳ, иш берди: у сизга эътибор бера бошлади. Ҳатто севги изҳор қилди. Бахтли кунлар бир ҳафтагача давом этди, аммо яна эски ҳаммом, эски тос. У яна футболнинг бағрида, сиз эса яна эътиборга ташна. “Нимада хатога йўл қўйдим?”, деяпсиз. Маслаҳатни давомини ўқийсиз. У ерда: “Соч турмаги иш бермаса, сочни яна бошқа рангга бўяб кўр, кийиниш услубини эса мутлақо ўзгартир”, демоқда.

Энг диққат тортар кийимлар харидига бирпас шошманг. Бунақа рангларини дадил ўзгартиришингизда, ҳадемай бошингизда бирорта тола қолмаслиги хавфи бор. Дунёдаги ҳеч бир эркак бундай йўқотишга арзимайди. Ҳа, умрида битта балиқ тута олмаган бўлсада, улар табиатан овчи. Лекин овчи экан деб бугун кийикнинг, эртага тулкининг терисини ёпиниб йўлидан чиқавериш керак дегани эмас. Менимча, сиз унга эришилган маррагина эмас, ҳатто зерикарли одатга айланиб улгургансиз.

Энди нима қиламиз? Тарбия усулларида фойдаланамиз. Қорни тўқ болага онаси ҳали музқаймоқ, ҳали ширинлик тиқиштира, бола бўлса-да, қарай демайди. Бу ширинликларни минг безатманг, диққатини торта олмайсиз. Аммо унга тиқиштиравермай, ўз ҳолига қўйсангиз, сал туриб ўзи нон сўраб келади. Демак, уни ёмон одатларидан халос бўлишини истасангиз, аввал ўзингиз одатларингизни ўзгартиринг. Айтайлик, сиз ёрингиздан тез-тез хавотирланиб ёки соғиниб кўнғироқ қилиб турардингиз. У эса ҳатто раҳмат айтишга ҳам эринадиган бўлибдими? Тўхтатинг унинг кўнглига инжиқ болага қарагандек қарашни. Эътиборни камайтиринг. Уни ўзига келтириш учун совуқ душ керак. Бу эса сизнинг янги кийимларингиз эмас, янги ҳолатингиз бўлсин.

Ёрингиз эътиборсиз бўлиб қолган бўлса, сиз муз юракли қор маликасига айланинг. Қор маликасини биласиз. У қўпол, хунук эмас. У аразламайди ҳам. У кибрили, эритиб бўлмайдиган, гўзал, ўзига ишонган аёл. Мен бундай бўлолмайман деманг. Чунки бу қобилият ҳар бир аёлда бор. Сиздаги ўзгаришни кўриб у аввал эътибор қаратади, кейин ҳайрон қолади. Кейин музни эритиш ҳаракатига тушади. Бу янги аёл уни ростдан ҳам қизиқтириши мумкин. Аммо ҳақиқий сир фақат тош юракда эмас. Сир унинг ишончида. Сизнинг кайфиятингиз, ўзингизни бахтли ёки бахтсиз санашингизни ёрингизнинг меҳри белгилайди. Сиз унга боғлиқсиз, унинг эътиборисиз ҳеч кимсиз. Шунинг учун бу ўйиннинг қизиғи қолмади унга. Эришиб бўлинган марра деганда никоҳ, оила тушунилмайди, балки ўзлигидан айрилган аёл тушунилади. Ҳаётингиз марказига эрни қўйдингиз, аммо раҳмат эшитмайсиз. Чунки унга қул ёки ўй хизматчиси эмас, маҳбуба, аёл керак эди. Ва умуман, унга нима кераклиги билан бизнинг нима ишимиз бор.

Айтинг-чи, табиатнинг нозик хилқати, сизга нима керак? Сиз нима истайсиз. Эр, эр деявериб ўзингиз эсдан чиқиб қолмаяпсизми? Пардозингиз эр учун, кийиниш эр учун. Хўш, хатти-ҳаракатларингизнинг қай бири ўзингиз учун? Сизнинг ҳам аҳмоқона бўлса-да ўз севимли машғулотиңгиз борми, ҳаёт мақсадингиз-чи? Ўзига ишонган бўлиш учун инсон ўз ички интилишларига, хоҳишларига бир нигоҳ ташлаши, қалбига қулоқ солиши керак. Сиз эр севгисига зор бўлманг, эътиборини кутманг. Сизга эътибор керакми? Ўзингиз эътибор беринг. Ширин сўз керакми? Муаммоми? Кўзгуга қаранг-у “Мен сени севаман, асалим, гўзалим”, деб айтинг. Гул керакми, бозор тўла гул, сотиб олинг. Ва: “Мен энг севган инсон (бу ерда ўз исмингиз) раҳмат сенга борлигинг учун. Шу гуллардек доимо гўзал бўлиб юр”, денг. Муҳаббатни ташқаридан қидирманг, у ичингизда порласин. Сиздаги бу ўзгаришни нафақат ёрингиз, балки атрофдаги барча яқинларингиз илғайди ва сизга интила бошлайди. Аслида, муҳаббат бировни севишдан эмас, ўзни севишдан бошланади. Севиб, севилиб яшанг.

Жинсий ҳаёт эр-хотинлик мажбуриятими?

Агар энг аввал китобни мана шу саҳифасини очган бўлсангиз, унда ҳаётнинг бу томони қачонлардир ота-онангиз ёки жамият томонидан қаттиқ тақиқланган. Яъни тормозловчи кучлар мавжуд.

Бир одам меҳмонхона номерига жойлашибди. У ердаги стол устида “Инжил” турган экан. Очса, ичида бир қоғозча, унда: “Агар хафа бўлсанг 31-бетни, агар зериккан бўлсанг 14-бетни, агар ўзингни ёлғиз ҳис қилаётган бўлсанг 42-бетни оч”, деб ёзилган экан. У ўзини ёлғиз ҳис этаётган экан, шунинг учун 42-бетни очиб ўқиб чиқибди. Саҳифанинг пастки қисмида қалам билан “Агар ҳали ҳам ёлғиз ҳис қилаёт-

ган бўлсанг, 62–345 рақамига қўнғироқ қил. Глория”, деб қўшиб қўйилган экан.

Жуфтлар жинсий ҳаётларида муаммо сезишса, аниқ манзил, аниқ жавоб, аниқ натижа қидиришади. Афсус, бу жабҳадаги асосий муаммо – инсоннинг онги остига яширинган бўлади. Бу муаммони машҳур сексопатолог ҳам, уролог ҳам, гинеколог ҳам, ҳатто Глориялар ҳам ҳал қила олмаслиги мумкин. Аммо лекин, айрим вақтларда Глориялар мўъжиза яратиши ҳам мумкин. Ҳатто мутахассисларнинг ўзлари тавсия қилишади гоҳида. Уларга ишининг устаси деб катта баҳо берворманг. Бу ерда оддийгина механизм ишлайди. Ундай хизматларга борган эркак бу аёлни танимайди, билмайди, энг муҳими, ундан уялмайди, чунки у аёлнинг аҳволи ундан ҳам уятлироқ. Партнерни унчалик ҳурмат қилмагани учун эркак ҳал қилувчи вақтда у нима деб ўйлаши ҳақида мутлақо қизиқмайди, ўз ҳиссиётлари билан банд бўлади. Ва ниҳоят, у аёлни қайтиб кўрмайди. Ана сизга мўъжиза яратувчи услуб.

Астағфируллоҳ, мен мутахассис сифатида ҳеч кимга буни тавсия қилмайман, тавсия қилувчиларни эса қоралайман. Бу худди наркотикдек нарса, аслида, вақтинчалик дардингиздан халос қилгандек бўлади, аммо руҳий саломатликка жиддий зарар етказди ва бир дардингизни икки қилиш хавфи ҳам бор. Лекин бу усулдан хулоса чиқариш мумкин.

Бир одам оғир касалликка чалинибди, ҳамма даволаш усуллари қўллабди, бўлмабди. Ҳеч илож қолмагач, гипнозчига келиб, маслаҳат сўрабди. Шунда у ҳар куни “Мен касал эмасман, мен соғман”, деган сўзларни такрорлашни тавсия қилибди. Бир неча ҳафтадан сўнг мўъжиза юз берибди. У одам мутлақо соғайиб кетибди. Эр-хотин натижадан жуда хурсанд бўлишибди. Шунда эр:

– Бу мўъжиза эди. Хоҳлайсанми, яна бир муаммо юзасидан ундан маслаҳат оламиз? – дебди.

Эрнинг анчадан бери хотинига интилиши йўқолиб кетган экан. Хотин хурсанд бўлиб:

– Яхши бўларди, – дебди.

Мўъжиза юз берибди. Эр-хотиннинг жинсий ҳаёти яхшиланибди. Шунда хотин эридан:

– Бу гал гипнозчи нимани буюрган эди? – деса. Эр кулибди-ю, аммо жавоб бермабди. Аёл эмасми, бу сирнинг тагига барибир етаман, деб пойлабди. Уйқуга ётишдан олдин эр ҳаммомга кирган экан. У секин ҳаммом эшигига қулоқ солибди. Эр:

– У менинг хотиним эмас... У менинг хотиним эмас... У менинг хотиним эмас, – дермиш...

Ҳамма гап муҳим вақтда ҳар бир партнер ўзини унута олмаётганида. Эр-хотиннинг олдидаги бурчини, қайсидир китобда ёки интернет сайтида ўқиган усулларни, хотин эса болаларининг кириб қолиши мумкинлиги, қайнонаси, қўшнилари, қозондаги овқати тагига олиб кетиши мумкинлиги ҳақида ўйлайди. Уларнинг ҳеч бири айни дамда бу ерда эмас.

Юз ёшга кирган сўфи ўлим тўшагида ётган экан. Ниҳоят, сўнгги кун келибди. У ўзининг шу оқшом бандаликни бажо келтиришини айтибди. Шу куни унинг ҳамма шогирдлари, дўстлари сўфи олдига кетишибди. Фақат биргина шогирди бу хабарни эшитиб, бозорга йўл олибди. Иккинчи шогирд ундан сўрабди:

– Устозинг ўлим арафасида, сенга бозорда нима бор?

– Мен устозга қандай ширинлик ёқишини биламан, шуни топиб келаман.

У ширинлик анчадан бери пиширилмай кетган экан. Шогирд уни топишга ҳўп қийналибди, аммо кечга яқин уни топиб, устоз қошига йўл олибди.

Устоз олдида йиғилган ҳамма хавотирда эди, чунки у кимнидир кўтаётган эди. У кўзлари юмуқ ётар, вақти-вақти билан кўзини очиб эшикка термиларди. Ниҳоят, шогирд етиб келибди. Устоз у келиши билан:

– Қани ширинлик? – деб сўрабди. Сўфи ширинликни қўлига олибди, аммо унинг қўли титрамабди.

Шунда йиғилганлардан бири:

– Сен бир неча дақиқадан кейин сўнгги нафасингни оласан, аммо қўлларинг титрамаяпти? – деб сўрабди.

Устоз жавоб берибди:

– Мен ҳеч қачон титрамаганман, чунки қўрқув йўқ. Менинг танам қариди, аммо ўзим аввалгидек ёшман. Танамни тарк этганимдан кейин ҳам ёшлигимча қоламан.

Кейин у ширинликни секин-аста чайнай бошлабди. Шунда йиғилганлардан бири:

– Устоз бизга бирор насиҳат, ўгит ёки васиятингиз борми? Ҳадемай бизни тарк этасиз. Нима ҳақида эслашимизни истардингиз? – дебди.

Устоз кулибди ва:

– Бу ширинлик ажойиб, – дебди.

“Бу инсон ҳозир ва шу ерда яшайдиганлардан. Ҳатто ўлим ҳам бу жараёнга соя сола олмади. Кейинги сония аҳамиятга эга эмас. Айни вақтда эса “Ширинлик ажойиб”, деб ҳикоя қилади ҳинд файласуфи Ошо.

Сиз-чи сиз, ётоғингизда ҳозир ва шу ерда принцинга кўра яшаяпсизми? Ёки ёрингиз бошқа бир қитъада, ўзингиз мутлақо бошқа ерда. Ёрингиз ўн йил аввалги тарихда, сиз эса бир кун кейинги “Қайнонамнинг кўзига қандай қарайман”, деган даврда яшаяпсизми? Ҳозир ва шу ерда яшаш фақат тўшак учун эмас, ҳамиша қўлланиладиган турмуш тарзи бўлиши керак, аслида. Бу ишлардан кейин ёримнинг кўзларига қандай қарайман деган андишага келсак. Аслида, у қўрқув, сиз ҳақингизда бировларнинг нима деб ўйлаши қўрқуви. Кузатишларнинг кўрсатишича, у вақтда ҳар ким ўзи билан экан. Демак, сиз нима ўйлаётган бўлсангиз, ёрингиз ҳам шундай андишада,

аслида, икковингиз ҳам ўзингиз ҳақингизда ўйлаяпсиз. Менимча, сизларга “У менинг хотиним эмас” ёки Глорияларнинг хизмати керак эмас. Илтимос, шу вақтгача ўйингизда сақлаган “Эр-хотин мажбуриятлари”, “... қоидалари” ва шу каби туркум китоблар бўлса ташлаб юборинг. Аввало, жинсий ҳаёт бу мажбурият эмас. Мажбурият бўлган ҳамма нарса вақти келиб малол келади кишига ва онг остида тормозланишни юзага келтиради. Иккинчидан, ҳар қандай мўъжизакор усуллар бўлмасин, сизни “ҳозир ва шу ер”дан аллақайси натижа деган жойларга олиб кетади. Барака топгур, инструкцияга қараб севиб бўладими? Ахир бу йўқотилган қадимий шаҳар бўлмасаки, археологлардек харитадан топсангиз. Сўфи айтганидек, келаси сонияда нима бўлишидан қатъи назар, қўрқмай “ширинлик ажойиб” дея олинг.

Хиёнаткор эрни қайтариш мумкинми? Ёхуд бир хил овқатдан зеркиш синдроми

Жуда кўп қулоққа чалиниб қолади: “Ҳар куни мош-хўрда ёки мастава ичилавермайди-ку, вақти-вақти билан манти, ош ҳам еб туриш керак”. Пайқаган бўлсангиз керак, гап нима ҳақида кетаётганлигини. Хиёнаткор инсонларнинг, аксарият ҳолларда эркакларнинг ўз ҳолатларини образли баён қилишлари эди бу. Айрим ҳолларда ўйлаб қоламан, овқатнинг бунга нима алоқаси бор? Майли, келинг, ранг-баранглик орзу қилган эркаклар дунёсига бугун бир кириб кўрайлик-чи, балки шундан кейин улар билан бир уйда яшаш осонроқ бўлар.

Психологик тажрибамда хиёнат муаммоси билан аёллар жуда кўп мурожаат қилишади. Ораста, келишган бу аёлларни кўриб, бунинг эрига яна нима керак, деган фикр келади. Улар ҳам кўзлари ёшланиб: “Уйим-жойим десам, ўзимга қарасам, одамлар

орасида ҳурматим жойида, уйимни саришта тутсам, эримнинг кўнглига қарасам, нима айтса шуни қилсам, билмадим, бунга яна нима керак?”, дейишади зорланиб. Шундай вақтларда беихтиёр кўзимга ёш келади. Минг қилса ҳам аёлман, аёлнинг дардига жимгина қараб тура олмайман.

Билсангиз эди, хиёнатдан куйган аёлнинг дарёдарё кўзёшлари ва “Нега?” деган саволи қанчалик қалбни ўрташини. Баҳс бойлашим мумкин, агар хиёнаткордан “Нега?” деб сўралса ҳам, бир жўяли жавоб олиб бўлмайди, чунки унинг ўзи ҳам бунинг сабабини англамайди. Бу англанадиган, яъни онг билан бошқариладиган бўлганда эди, одамлар фариштага айланиб учиб кетарди, ишонаверинг.

Ҳар англанмайдиган нарсага психолог аралашиб, унинг тагига етишга ҳаракат қилади, аммо бугун мен руҳшунос ниқобини олиб қўйиб, оддий аёл бўлиб, дардингизга малҳам бўлгим, сизнинг кўз ёшларингизни артиб, сизга куч бергим, далда бўлгим келди. Хиёнат зарбидан эсанкираб, азобидан тўлғанаётган аёл, қайғурманг, сиз ёлғиз эмассиз, ёнингизда мен борман, демоқчи эмасман. Сиз ёлғиз бўлмайсиз, чунки сиздай алданганлар миллионлаб ва айни вақтда сиз ёлғизсиз, чунки умр йўлдошингиз қалбан йироқда. Келинг, эркак зотини қарғашни бас қиламиз-у, пушти ранг кўзойнакни тақиб, ҳаётга оптимистик нигоҳ ташлаймиз.

Аллоҳ кўрсатмасин, эрингиз бир фожиадан вафот этгани туфайли ундан айрилган бўлсангиз, нима қилардингиз? Шундай эмаслигига шукур қилинг, чунки ҳар қандай енгилтабиат аёлдан кечиб эр “Хотин кел, бирга дўст, иноқ бўлиб яшайлик”, деб қайтиши мумкин, аммо Яратганнинг ҳузуридан биров қайтганини ҳали кўрмадим. Аллоҳга шукур, сал чакка-пукка юрса ҳам бор, болаларнинг отаси тирик. Бу ёғи ўз қўлингизда,

аммо бояги савол очиқ қолди. “Нега?” Нега бу тур мавжудот “юради” ва унга ким айбдор? Шошманг, шошманг айбдорни излашга. Айбдорни топиб уни бор-йўқ айб билан айблаб, дардни енгиллатиш учунми? Қўйсангиз-чи, шундоғам аёл кишида керагидан ортиқ айбдорлик ҳисси мавжуд. Энди эр кайф сурсин-у, бунинг учун хотин айбдор бўлиши етмай турувди. Аёлига ҳамма айбни тўнкайдиган ожиз эркаклар ҳам учраб туради, лекин статистикага кўра асосий сабаб бу эмас экан. Эркаклар ўз хиёнатини қуйидаги сабаблар билан оқлашар экан. Аммо эслатиб қўяй, аксарият ҳолларда улар буни хиёнат ҳам деб ўйламайдилар. Келинг, уларнинг важлари билан танишайлик.

1. Агар жиддий муносабатлар йўқ бўлса, никоҳдан ташқари алоқалар мумкин.

2. Никоҳсиз муносабатлар мумкин, агар ундан ҳеч ким зарар кўрмаса.

3. “Оғир ишлаган одам дам олиб ҳам туриши керак-ку, яхши дам – меҳнатга ҳамдам. Пул топиб келаяпман-у, яна нима керак?” деб ғулдираб туришди бу тур эркакларимиз. Айлантириб келса, у ўзи учун эмас, сиз учун, болалари учун “юрган” экан.

4. Хизмат сафарларига борганда ёки дам олишга чиққанда никоҳсиз алоқалар мумкин. Нега деган савол билан юқоридаги бандга қаралсин.

5. Ҳадеб бир турдаги ҳаётдан зерикканда ҳаётга ранг киритиш учун бўлса, ҳечам хиёнат эмас.

Энг қизигини сизга айтай. “Ароқнинг ўзи ҳалол, кайфи ҳаром”, “Банияти шифо” деган мақолларни ким ўйлаб топган сизнингча? Албатта, бизнинг севимли эркакларимиз.

6. Даволаниш курси сифатида бўлса, қандай қилиб хиёнат бўлиши мумкин. Бу курс тугаши билан соғлом бўлиб оилага қайтадилар бизнинг беморимиз.

(Сал бўлса ҳам кўнглингиз очилиб кулишни бошладингиз. Шу жойда айтиб қўяй, охириги важнинг эгаси-

нинг аҳволи ҳечам кулгули эмас. Лекин хиёнаткор эрнинг бошини силлашга шошманг.)

Аниқлик киритиб олайлик, юқоридагилар мен чиқарган қоидалар эмас, балки эркакларнинг фалсафаси, уларнинг оила ва оилавий муносабатлар конституциясига киритишган ўзгартиришлари. Тўғри, сиз бундан беҳабарсиз. Шунақа, бироз кулгили, балки содда, айна вақтда муғомбир, болаларча қизиқувчан бу эркаклар юқоридаги оқловчи далилларни ҳар доим пеш қилаверишмайди. Хиёнатларини сиздан қаттиқ беркитишади. Сиз жанжал қилмаслигингиз учун эмас, сизнинг асабингиз бузилмаслиги, оиланинг пароканда бўлмаслиги учун (вазиятга пушти ранг кўзайнак орқали қарашга келишиб олди-ку сиз билан).

Кўз ёшларингизни артинг, аммо кўзойнакни ечиб юборманг. Давом этамиз.

Яна “Нега, нима айбим бор?” деяпсизми? Унда эшитинг, эркак оғайнилари билан байрам ёки тўй муносабати билан ичди ва ширакайф ҳолда уйга етиб келди. Ҳар қалай, уйга келди. Сиз йиғламсираб: “Нега ичдингиз?” дейсиз. “Йигитчилик, бўп туради”, дейди. Қандайдир айбдорлик ҳиссини туймайди. Хиёнатнинг кўчасига кирганига анча бўлган эркак ҳам худди шу аҳволда бўлади, ишонаверинг.

Бир эркак руҳшунос “Хиёнатни енгиш” номли китобида ўз хиёнати мисолида хотинининг “Нега?” деган саволига “Хоҳладим, хоҳишимни қондирдим”, деб жавоб берган экан. Жўнгина жавоб, лекин аёл “Нега?” деганда “Нега менга хиёнат қилдинг?” демоқда. “Нега мени бировга алмаштирдинг, мен нима билан кўнглингни оломадим, уни мендан нимаси ортиқ?” деган аламлари ётибди.

Сизда айб бўлиши, у аёлнинг сиздан устун бўлиши мутлақо шарт эмас. Бу қизиқувчанлик. Қизиқувчанлик ҳаммада бор, аммо аёл аксарият ҳолларда турмуш қургандан сўнг, оила манфаатларини ҳар қан-

дай қизиқишлардан устун қўяди, эркак эса ёш боладек ҳаётга қарашда давом этади. Никоҳдан ташқари алоқалар қандай бўлишини тасаввур этиб кўради. Агар атрофдаги эркаклар ошна-оғайни, коллегалар бундай муносабатларга эга бўлса (одатда, эркаклар бундай муносабатларни беркитишмайди, балки муҳокама қилишни хуш кўришади). Хуллас, бундай ошна-оғайнининг бўлиши никоҳсиз муносабатга фатводек гап. Имконият пайдо бўлиши билан, бу экспериментни амалга оширишади.

Бу жавоб сизни қониқтирмаганига ишонаман, ахир буни билган ҳамон дардингиз енгиллашмади-да. Очиғини айтай, мақсадим дардингизни олиш эмас, балки кўзингизни очиш. Хиёнат, бу ҳам ҳаёт имтиҳони. Сиз бундан ўтишингиз керак бўлгани учун ҳам шундай бўлди. Балки, идеал она, идеал уй бекаси, идеал хотин бўлиб, ўз хоҳиш-истакларингизни унутиб қўйгандирсиз? Балки, ўз ҳаётингизга нуқта қўйиб, болалар учун яшашни бошлаб юборгандирсиз. Шундай бўлса, сизга ачинаман, чунки сиз нафақат эрни, балки ўзингизни ҳам йўқотибсиз. Эркакнинг ёнини олмайман, шундоғам уларга енгилликлар кўп. Аммо сиз-чи, нима қилсам эрим қониқади, дейишдан аввал ўйланг-чи, сизни эҳтиёжларингиз қандай, сиз нимани истайсиз, сизга қандай эркаклар ёқади? Кечирасиз, эрингиз қандай бўлса, сизга кўпроқ ёққан бўларди? У билан бир ойда неча дақиқа дилдан суҳбатлашдингиз, ҳаётингизнинг ҳар жабҳаси ҳақида ҳам ҳеч тараддудланмай гаплаша оласизми ёки айрим мавзуларда Хитой девори борми? Агар бу Хитой девори интим ҳаёт ҳақида бўлган бўлса, хиёнат сизнинг ҳаётингизда тасодиф эмас, яъни бу яна кутилиши мумкин бўлган ҳолат. “Душманнинг ташқарисида бўлгунча, ичида бўл”, деган нақл бор. Ёрингизнинг интим фантазиялари унинг келажак режаларига дебоча. Хиёнат аввал фикр сифатида куртак ёзади. Бу содда мавжудотнинг фик-

рини ўқишдан осон нарса борми? Аммо бунинг учун бу маълумотларга рухсат бўлиши керак. У рухсат ҳалиги Хитой деворини йиққандан сўнг қўлга киритилади. “Қандай бўларкин кап-катта хотин, она, ўзбек, эрим билан шунақа бемаза гапларни гаплашиб ўтирсам?” деяётган бўлсангиз, ўзингиз биласиз, сизда ҳар доим танлаш имконияти бор.

Жуда кўп аёллар келишади: “Эрим хиёнат қилди, энди нима қилай?” деб. Аниқроғи “Қайси йўлни танлай”, деб. Шунда “Менинг маслаҳатим, энг аввало, ички оламингиз билан ишланг, ҳозир қарорга шошманг”, – дейман.

Оғир аҳволдасиз, биламан. “Эр бермоқ – жон бермоқ”, дейишади-ку. Аммо шу жон фақат азоб бераверса, чиқиб кета қолгани яхши эмасмикан, дейман-у аммо бу қарорга шошманг, чунки ажрашишга исталган вақтда улгуриш мумкин. Оила бу фақат сиз-у ёрингизгина эмас, балки оила бу фарзандлар ҳам демек. Уларнинг келажаги, таълим-тарбиясининг юки енгил бўлмайди, шунинг учун етти ўлаб, бир кесган маъқул. Эмоционал қўзғалган ҳолда қарор қабул қилманг, совишингизни кўтинг.

Ўз ҳиссиётларингиз, кечинмаларингизни ўрганинг, булар керакли кучлар. Уларнинг тагида нима ётибди? Хўш, ҳаётингизда хиёнат натижасида энг ёмон оқибат қандай бўлиши мумкин? Яъни сиз нимадан қўрқасиз? Агар энг қўрқинчли нарса содир бўлган бўлса, унда сизни табриклайман, чунки ёмони ортда қолди, энди қўрқувингиз билан юзма-юз келдингиз, бундан баттари бўлмайди. Ҳаётнинг бу зарбасини ҳазм қилишингиз, яъни руҳий мувозанатни тиклаш учун бир муддат ҳоли қолган маъқул. Оиладан узоқроқда дам олинг. Сизга бир сирни айтай, хиёнати фош бўлган эр айбдорлик ҳисси туфайли жуда сахий бўлиб қолади. Сиз ана шундан фойдаланинг. Дам олиш оромгоҳи ёки санаторийга йўлланмани ва ҳатто чет эл

саёҳатини ундиришингиз мумкин (албатта, имконият даражасида). Табиат сизнинг йўқотган кучларингизни тиклашга ёрдам беради.

Хиёнат бу ҳаётингиздаги чорраҳадир, демак, келажак йўлини танлаш керак. Бу вақтда сизнинг ҳолатингиздан воқиф бўлиб, текин маслаҳат берувчилар кўпаяди. Яқинларингиз, ота-онангиз сиз учун қарор чиқаришга, ҳаётингизни тезроқ изига солишга ёки аксинча, муносабатингизни ажрим билан ҳал қилишга шошилишади. Яқинларимиз далдаси муҳим, аммо ҳаёт сизники, унда сиз яшайсиз, ҳал қилувчи қарорни ўзингиз чиқарсангиз хато бўлса ҳам, тажриба бўлади. Тинчиб кетсангиз, ўзингизни кўпроқ қадрлайдиган бўласиз.

Умр йўлдош хиёнатини бошдан кечиришда икки нарса жуда муҳим. Биринчидан, ўз-ўзингизга бўлган ишончингизни кучайтиришингиз ва мустақил шахсга айланиш, яъни эрни ёқтириш-ёқтирмаслигидан қатъи назар, ўзингизни ва ўз имкониятларингизни қадрлашга эришиш.

Иккинчидан, эрингиз ишқий саргузаштлари табиати билан яқиндан танишиш. Қўшимча маълумотлардан азобни камайтириш учун қочманг. Улардан қочсангиз, бандилигингизча қоласиз, уларни ўрганиб эса вазиятни бошқариш имконига эга бўласиз.

Маъшуқаларини тез-тез алмаштириб турадиган бир эркакнинг турмуш ўртоғини биламан. Кучли аёл, керак бўлса, ўша маъшуқалар билан бориб сулҳ тузиб, муносабатларини йўққа чиқариб келади. Айрим аёллар эса, аксинча, жанжал қилиб, маҳалласида шарманда қилиб ошиқ-маъшуқни дунёга келганига пуншаймон қилишади. Барчанинг ўз кураш қуроли бор. Хиёнатнинг эса тури кўп. Сексуал партнерни муттасил ўзгартириб туриш, бу ерда конкрет аёл хавф туғдирмайди-ю, аммо эркакнинг вазияти жиддий. Бу

нимадандир қочаётган, ниманидир қидираётган ёки стрессдаги эркак. Бундай эркак ҳолатини ўрганиб чиқиб, ишонтириб айтаман, психоанализдан докторлик диссертациясини ёқлашингиз мумкин. Тайёргина тажрибадаги қуёнча. Агар хиёнат сабабини ва энг қизиқарлиси, унинг давосини топсангиз, бошқа аёлларга ўз тажрибангизни ўргатишингиз ва ҳаттоки “Мен қандай қилиб хиёнатни енгдим” деган мавзуда тренинг ўтказиб туппа-тузук бизнес қилишингиз мумкин (бир йўла чакка-пукка юришдан чарчаган эркакларга ҳам даво топиб, савобга қоларсиз).

Тадбиркор аёлларга ҳавас қиламан: уларнинг ҳаётдаги вазиятлардан чиқиб кетишлари турлича. Хўш, вазият биз ўйлагандан жиддийроқ бўлиб, партнер битта ва анча вақтдан бери муносабатлар давом этаётган бўлса-чи? Бу ерда ҳиссиётлар бор, эҳтимол севги бор. Бу севги учбурчагида сиз учинчи – ортиқчадек бўлиб турган бўлсангиз-чи, жангсиз таслим бўлиш керакми? Йўқ албатта, ўйлаб кўринг, шу эркак сизга керакми, у билан қолган ҳаёт йўлингизни давом эттиришни чиндан ҳам истайсизми? Ҳа бўлса йиғи-сиғи, кундошнинг гўрига фишт қалашни йиғиштиринг-у, ҳаёт учун курашга киришинг. Бу кураш оғир, аммо шуниси билан қизиқарли бўлади.

Эрни қайтаришнинг усуллари кўп. Мен ҳар хил мўъжизакор қудратга эга маслаҳатларни беришим мумкин, аммо энг керакли маслаҳатни ва кураш стратегиясини ўзингиз тузасиз. Чунки ҳар қандай эркак ва унинг вазияти ўзига хос. Қалбингизга қулоқ тутинг, у сизга энг тўғри йўлни кўрсатади. Бу сизга тайёрдан кўра фойдалироқ бўлади.

Хиёнатни кўриб туриб, кўрмаганга олиш билан ғурури ичга ютиб, бирга яшашни давом эттириш ва ажрашишдан бўлак йўлни ва ўзингизга мос ечимни топарсиз. Қарорингиз қандай бўлишидан қатъи назар, эр ва унинг кўнгли деган муаммода ўралашиб қолмай,

ҳаёт йўлида давом этинг, ўзингизни севишни, қадрлашни ўрганг. Оилдан бўлак ҳаёт мақсадларингиз борми? Йўқ бўлса, улар ҳақида ўйлаб кўринг. Биз инсонлар ҳаётда бир неча вазифаларни бажарамиз ва унга мос ниқобларимиз бор. Хотин, она, қиз, ўқитувчи, шифокор ва ҳоказо. Улар кўп, уларнинг бирида қотиб қолиш эса муаммо. Вақти-вақти билан уларни ечиб туриш эса фойдадан ҳоли бўлмасди. Ишонаман, сиздаги ўзгариш ва сизнинг муваффақиятингизга нафақат эрингиз, балки бутун дунё ҳайратда қолади.

Фариданинг ҳикояси (33 ёш): Равшан акам билан оила қурганимизга 10 йил бўлди, икки фарзандимиз бор. Турмушимиз яхши эди. Аммо охириги икки йил ичида эрим билан муносабатларимиз шу даражада ёмонлашдики, энди ажрашишдан бошқа чора қолмагандек. Ҳаммасига бир аёл сабабчи. Аслида уни жуда яхши биламан, бир пайтлар қалин дугона эдик. Равшан акам билан танишганимизда ҳам у қиз ёнимда эди. Аввалига Равшан акам менга эмас, дугонамга ошиқ бўлганди. Аммо қизга яқинлашишга журъат этолмай, мендан ёрдам сўради. Қош-кўзлари қоп-қора, келишган ва оқкўнги бу йигитни мен ҳам ёқтириб қолгандим. Дугонамнинг унда кўнгли борлигини билсам-да, уларни айириш ва йигитни ўзимга оғдириб олиш учун кўп найранглар қилдим. Ниҳоят, Равшан акам билан тўйимиз бўлди. Кейин у қиз ҳам оила қурди. Аммо бундан икки йил бурун эри оламдан ўтди. Икки фарзанди билан бева қолган дугонам хўжайинимдан иш сўраб келган, у эса йўқ дея олмаган. Бирга ишлаш жараёнида эса яқинлашиб қолишган. Шунда мен бир пайтлар ишлатган ёлғонлар ҳам юзага қалқиб чиқибди. Эрим мени кўргани кўзи йўқ, ўша аёл билан оила қурармиш. Энди менинг болаларим ҳам етим бўладими? Ёлғон ишлатган бўлсам, нима қилибди? Тақдирим шу инсон билан боғланган-

дирки, ёлгонларим кор қилибди. Улар ҳам ёш бола эмасди, бир-бирига кўнгли бўлса, мени орага қўйиб нима қилишарди?

Рухшунос маслаҳати: Инсон ўзини идеаллаштириш ва ёмон томонларини тан олмасликка мойил. Аммо бу жиҳатлар ҳам – бизники, улар вақти-вақти билан намоён бўлиб туради. Натижада, бошқаларда шу жиҳатни кўрганимизда, асабийлашамиз, руҳий зўриқиш ҳис этамиз. Эътибор беринг, ўша дугонангиз қайсидир маънода сизни эслатмаяптими? Сиз қачонлардир қилган ишни такрорлаяптими? Бу вазиятда иккита бола билан қолиб кетаётган муштипар аёл роли фойда бериши мушкул. Фойда берса ҳам, узоққа бормайди. У аёл айнан сизнинг хоҳишингиз билан ҳаётингизга кириб қолган. Чунки 10 йил олдин ўзингизни у билан эмоционал жиҳатдан боғлагансиз. Ўз ҳаётингизни унинг тақдири билан аралаштириб юборгансиз. Ҳеч нарса ўз-ўзидан содир бўлмайди, яъни уларнинг ҳаётимизда бажариши керак бўлган вази-фаси бор. Дугонангизнинг айни дамда ҳаётингизда пайдо бўлиши 10 йил олдинги қилган, аммо тан олмаган хатоингизга диққатингизни қаратишдан иборат. Маслаҳатим, у билан руҳий боғлиқликни узинг. Балки дугонангиз билан юз-юз гаплашиб, ўша воқеаларни муҳокама қиларсиз. Шунингдек, ўзингиздаги нафақат ижобий, балки салбий жиҳатларингизни ҳам тан олинг. Кейин турмуш ўртоғингизга улар ҳақида айтиб, кечирим сўранг. Ички дунёингизда тартиб ўрнатишингиз билан, ҳаётингиз ҳам изига тушади. Ўтмишда қилинган хато сизни ҳамон таъқиб этиб юрибди. Уни тузатишнинг иложи бўлмаса-да, кечирим сўраш билан таъқибдан қутулишингиз мумкин. Ўйлайманки, сизда тўғри қарор қабул қилиш учун етарлича куч ва ирода бор.

Дононинг ҳикояси (27 ёш): Ёшлигимдан маликалардек ўсдим. Оилада ёлғиз қиз бўлганим учун ҳамма

мени эркалатар, айтганим мухайё эди. Эрга текканимдан кейин ҳам эркалигим қолмади. Турмуш ўртоғим ортимдан уч йил юриб, менга зўрға эришгани учун еру кўкка ишонмас, истаган эркалигимни кўтарарди. Ёшим 30 га чиқди, бир фарзанднинг онаси-ман. Лекин шу кунларда бошимга тушган савдолар мени бирпасда улғайтириб қўйди. Эрим бир куни ҳе йўқ, бе йўқ: «Мен бошқа аёлни севаман. У менинг иккинчи ярмимдек, бир-биримизни сўзсиз тушунамиз. Истасанг, ажрашамиз. Истамасанг, у иккинчи хотин бўлишга ҳам рози. Мени шу даражада севади», – деди. Аввалига нима қилишимни билмай қолдим. Кейин у аёл билан учрашиб, таъзирини бермоқчи бўлдим. Лекин унинг гўзаллигию латофатидан ташқари оғирбосиқ ва сермулоҳазалигини кўриб, ичимни ит тирнай бошлади. Мен жанжал чиқаришга қанча уринмай, аёл бунга йўл бермади. Босиқлик билан менинг шаштимни пасайтирди. Шунда эрим шунчаки ҳавас эмас, жиддий бир туйғу ҳақида гапираётганига ишондим ва қўрқиб кетдим. Энди нима қиламан? Етти йиллик ёстиқдошимни ҳеч ким билан, айниқса, бундай ҳар томонлама етук аёл билан бўлишгим йўқ.

Рухшунос маслаҳати: Сизга «эркатой» деган ёрликни эрингиз ёпиштиргандир, балки. Лекин меъёрдаги эркалик муносабатларга халақит бермай, ҳатто уни қизиқроқ қилиши ҳам мумкин. У аёл кучли рақиб, чунки гўзал, ақлли, муҳими, руҳан балоғатга етган. Сиз эса унинг ёнида ўзингизни хархаша қилаётган қизалоқдек ҳис қилгансиз ва эсанкираб қолгансиз. Бундай аёлга дуч келганингиз сизнинг ҳам улғайиш вақтингиз етганига тақдирнинг ишорасидир балки. Ўзингизни у аёл олдида паст кўришингиз ва шу сабабли унга ён беришингиз нотўғри. Шубҳасиз, бўлиб ўтган воқеа ўзингиз ҳақингиздаги тасаввурларингизни синдирди. Буни идеал мендан оғиш дейилади. Аммо у аёл билан ўзингизни солиштиришингиз, рақибангиз-

нинг эрингиз назарида янада юксалишига олиб келади. Сиз ўзингизни инкор этманг, балки қабул қилинг. Сизнинг ҳолатингизда айбдорлик ҳисси фақат зарар келтиради. Ҳозирча ҳаётингиз сценарийсини у аёл ёзмоқда, аммо сиз уни қайта ёзишингиз мумкин. Сизни қачонлардир эркалашлари, қадрлашлари ва севишларига эришгансиз. Демак, бунга ҳозир ҳам қодирсиз. Шуни эсда тутинг.

Марҳаматнинг ҳикояси (38 ёш): Никоҳимизнинг биринчи йилиёқ эримнинг аёлларга суюғи йўқлиги, менга хиёнат қилаётганини сездим. Ҳатто бир неча марта ёмон касалликларни юқтириб келди, эр-хотин даволандик. Фарзанд кўрсак, эримнинг бу одати қолар, дегандим. Қаёқда дейсиз? Бир эмас, уч фарзандимиз бўлса ҳам, у юримсақлигини қўймади. Бироқ охириги бир йил давомида эримнинг аллақандай ўйчан, оғир-босиқ бўлиб қолганини сездим. Онам «қариб, қуйила-япти» дедилар, ишондим. Чиндан ҳам, ёши 40 дан ўтди, катта қизимиз 13 га чиқди, энди босар-тусарини ўйлаб ҳаракат қилаётгандир, дебман. Кейин билсам, ўтган йили у бир аёл билан никоҳ ўқитиб, пинҳона яшаб юрган экан. Кунни кеча келиб: «Ажрашамиз, мен у хотинимни севаман. Бутун умр фақат шу аёлни излагандим, уни энди топдим», деди. Эримнинг аввалги хиёнатларига кўникиб кетгандим, лекин бу жиддий нарса эканлигини эшитиб, бошимни қайси деворга уришни ҳам билмай қолдим. Тасаввур қила-япсизми, унинг бир жойда қўним топишини мен 15 йил кутдим. Ниҳоят, қўним топди. Аммо бошқа бир аёлнинг ёнида. Нима қилай, маслаҳат беринг.

Руҳшунос маслаҳати: Эрингизнинг хиёнати, ўзингиз айтганингиздек, кеча ёки бугун пайдо бўлмаган. Сиз унинг никоҳдан ташқари алоқаларини бошиданоқ билгансиз, аммо нима учундир сабр йўлини тутгансиз. Эрга ҳаддан ортиқ хизмат қиладиган, у жазога лойиқ бўлиб турган ҳолда ҳам руҳий қулайлик яра-

тиб бераверадиган аёлдан эркак киши қочади. Чунки кап-катта инсоннинг қилмишларини болаларча шўхликка йўйиб, уни яхши кўравериш ва парваришлаш – онага хос. Эҳтимол, сизнинг муносабатларингиз эр ва хотинниқидан кўра кўпроқ она ва боланикига ўхшар. Эрингизни эса айни дамда аёл қизиқтиради, она эмас. Эрингиз шунча йил давомида қандай аёлни қидирганини билмадим, аммо онага айланиб қолган хотиндан қочгани аниқ. У ёши катта бўлгач, болалик шўхликларини ташлади, яъни улғайди ва онадан ажраладиган вақт келганини тушуниб, ажрашишга қарор қилди. Маслаҳатим, ролни алмаштиринг ва албатта, ўзингизни севишга, қадрлашга ўрганинг. Ўзини севадиган аёлни бошқалар ҳам севади ва қадрлайди. Бордию қадрламайдигани учраса, аёлнинг ўзи бундай эркакни ташлаб кетади. Эримни ушлаб қоламан, деб ўзингизни йўқотманг.

Хулоса. Бир нарсани очиқ тан олиб, қабул қилиш керак: эркак полигам мавжудот. Яъни уйлангани билан, унинг бошқа аёлларга қизиқиши тўхтаб қолмайди. Лекин хиёнатга фақат эркак сабабчи эмас, уни йўлдан оздирувчи, оиласига хиёнат қилишига имкон яратиб берувчи аёллар ҳам бор экан, эрнинг оилага хиёнати такрорланаверади. Агар аёл учун оилани эркак билан муносабат табу бўлганида, қанчадан-қанча оилалар бузилмаган, фарзандлар тирик етим бўлиб қолмаган бўларди. Шунга қарамай, оиладан кечиш, яъни ажрашиш – жиддий қарор. Бунда фақатгина эрни йўлдан оздирган аёлни айблай олмаймиз. Оиланинг қурилишига ҳам, бузилишига ҳам эру хотин бирдек масъул ва сабабчидир. Оиланинг ажрашиш остонасига келиб қолгани – жиддий белги. Бундан тўғри хулоса чиқариб, муносабатларнинг қаерида хатога йўл қўйилганини ўрганиб чиқиш керак. Бу ҳолатда худди чўкаётиб хасга ёпишган одамдек, эрни ушлаб қолишга жон-жаҳди билан интилиш тескари

натижа бериши мумкин. Ўз ҳаётингизда иккинчи даражали рол ижро этишга, ҳатто бош рол қолмаган тақдирда ҳам, рози бўлманг. Ҳаётингизнинг асосий қаҳрамони бўлинг, сиз бунга лойиқсиз.

Иккинчи хотин: бугунги кун модаси ёки кечиккан севги моjarоси

Ҳиёнатлар шунчаки хиёнат эмас, балки ундан-да мустаҳкамроқ чиқдими? Келинг, муаммони бир бошдан кўриб чиқайлик. Бугунги кун ўзбек эркагини икки хотинликка ким ёки нима ундаяпти? Бундай урф бўлиб бораётган яшаш тарзи жамиятимиз ва унинг ячейкаси бўлган оилага ва албатта, унда ўсиб-унаётган фарзандларимизга қандай таъсир ўтказди? Эркакларимиз таърифлагандек, бу аёлнинг юкини енгил қилиши ростми? Аёл томонидан кундош деган ҳақиқатга босиқроқ муносабатда бўлиш осонми? Саволлар кўп. Бу дарддан куйган, кўнгли бузилган оилалар қанча.

Шарқда ҳар ишни эркак бошлагани маъқул бўлганидек, муаммога эр томондан назар ташлашдан бошлаймиз. “Эр – ярим пир”, дейишади ва қолаверса, бу ғурбатни улар олиб киришяпти ҳаётимизга. Уларнинг кўнглига бир қўл солайлик.

Балки, сизга ҳам ана шу Аллоҳ ва мулладан бўлакка ошкор этилмаган бу сирли ришталардан воқиф бўлиш қизиқ туюлар. Ахир ким миш-мишларни ёқтирмайди. Мен эса сариқ матбуот вакили эмасман ва ғийбатни ёмон кўраман. Келинг, яхшиси, шу мавзуда бир эртак айтиб бера қолай, шунда ғийбатчи бўлиб қолмадимми деб, менинг виждоним ҳам қийналмайди.

Бор эканда, йўқ экан. Қадим замонларда бир Бахтиёр деган йигит яшаган экан. Унинг ой деса оғзи, кун деса кўзи бор рафиқаси ва бир-биридан ширин ўғил-қизлари бор экан. У ўзининг оиласи билан ширин-шакар умргузаронлик қилар экан. Лекин вақти-

вақти билан бу бахтлидек кўринган ҳаёти зерикарли ва рангсиздек туюлиб қолар экан.

Кунларнинг бирида саҳар чоғи Бахтиёр туш кўрибди ва тушида бир мўйсафид келиб: “Ўрнингдан тургин-у, сафарга чиқ. Машриқ томонга фалон чақирим йўл юрганингдан кейин, бир баланд тоққа дуч келасан, тоғдаги ёрда бир аждар яшайди. Унга “Сен меникисан ва мен айтган вақтда буюрганымдек хизмат қиласан”, десанг, аждар сенга бўйсунди. Уни эгарлайсан ва тоққа қараб олов пуркашини буюрасан. Унинг оловидан тоғ кунпаякун бўлади. Тоғ ортида атрофи чакалакзор билан ўралган бир ёввойи боғ кўринади. Сен бу боғни ёввойи ўту қамишлардан тозалайсан ва ўзингни ажойиб боғда кўрасан. Бу боғ сеҳрлидир, у сени йўқотган ёшлигингни, бахтли дамларингни қайтаради ва минг дардингга шифо бўлади. Қаршингдан чиққан боғнинг атрофини қизил боғич билан ўрайсан. Ана шу боғичдан бармоғингга ҳалқа қилиб боғлайсан. Шунда бу боғ сеники бўлади. Истаган вақтингда унинг меваларидан тановул қилишинг мумкин. Аммо қўлингдаги ҳалқани ҳеч ким кўрмаслиги керак ва айна вақти биров кўрмасин деб, уни ечишга ҳам ҳаққинг йўқ. Агар уни хотининг кўриб қолса, ҳалокат бўлади. Агар ҳалқани йўқотсанг, боғ қуриydi, ташландиққа, қаровсиз ерга айланади”, – дебди.

Саҳарда тушидан ҳайрон бўлиб уйғонган йигит узоқ ўйлаб ўтирмай, йўлга отланибди ва ҳақиқатан ҳам тушидаги мўйсафид айтганидек, тоғ кўринибди, у айтган йўл билан ундан ўтиб, боққа етиб келибди ва боғ атрофида уч марта айланиб, қизил боғни боғлабди. Меваларидан тотиниб, соясида ухлаб, қош қорайганини билмай қолибди. Тезда уйғониб, уйга томон йўл олибди. Уйдагилар хавотирланиб, алақачон уни қидиришга тушган экан. Хотинига энди оғиз жуфтлаб гапирмоқчи бўлибди ҳамки, шу пайт мўйса-

фид айтган гаплар ёдига тушиб, лом-мим демабди. Аммо унда ғаройиб ўзгаришлар бўла бошлабди. Кун ўтгани сари рангига ранг югуриб, ўзи кучга тўлибди. Ҳар куни икки ҳиссадан ишлашга ўзида куч сезибди. Ҳаётга қизиқиши ортаверибди. Ҳар куни эрталаб бугун нима бўлишини билмай орзиқиб уйғонар экан. Ахир бу боғ сеҳрли экан-да, унда ҳар куни болаликдаги йўқотган бир нарсасини топар, бутун дунё ташвишларини унутар ва вақт қандай ўтганини билмай қолар экан. Лекин бир муаммо бор экан. У эга бўлган бу ер мулкини уники эканлигини ўзгалар билиб қолишидан ва айниқса, бундан хотини хабар топишидан чўчир экан. У атрофни кўрғон қилиб ўрашни истаркан, аммо бу имконсиз. Нега дейсизми, ҳам-мм, боғларни ҳар қандай тўсиқ билан ўраш давлат томонидан тақиқлангандир-да. Хуллас, йигит “Ҳамма вақтимни шу ерда ўтказсам-чи?” деркан-у, аммо бунинг иложи йўқ, ота-она, фарзандларидан айрилишни истамас, айна дамда боққа келишни ҳам канда қилмас экан. Болалигида йиққан тангаларини онасидан беркитганида қандай хавфсираб, яна уларни томоша қилганда қандай завқ олган бўлса, ҳалқа билан ҳам шундай бўлибди.

У “тушликка кетдим”, деб ўша боққа борар ва у ерда ҳордиқ чиқарар ва айна вақтда уни ҳаммадан, ҳатто ўзидан ҳам сир тутар экан. Лекин дўстлардан ниманиям яшириб бўларди. Улар Бахтиёрдаги ғалати ўзгаришни англашди, улардан бири унинг изига тушди ва тушлик вақти қаергадир ғойиб бўлишидан воқиф бўлишди. Кўп қистайверганидан у бор сирни дўстларига айтди, ахир келишувда дўстлар билмасин деган гап йўқ эди. Секин-аста дўстлари ҳам шу йўл билан ўз боғларига эга бўлишибди. Энди улар йиғилганда ўз боғлари ҳақида ҳикоя қилиб тўймас ва бир-бирлари билан гаплари тугамас экан.

Айрим кунлари суҳбат тундан-тонгга уланиб уйга бормаган Бахтиёрнинг хотини эркаклар суҳбатини

пойлабди ва эрининг сиридан хабар топибди. Ухлаб ётганида унга сездирмай қўлидаги ҳалқани узиб ташлабди. Эрталаб одатдагидек тонг отибди. Бахтиёр ишига отланибди. Боғи ёдига тушиб кулимсираб туриб, бирдан қўлида ҳалқаси йўқолганини сезиб қолибди. Жон ҳолатда боққа югурибди, етиб келиб не кўз билан кўрсинки, боғ кўнпаякун бўлган, ўрнида эса бир чакалакзор қолган эмиш. Буни кўриб Бахтиёр эздан оғай дебди. У энди умрининг охиригача ўкиниб ўтишга маҳкум эди-да.

Бахтиёр тарвузи қўлтиғидан тушгандай бўшашиб уйга қайтибди. Болалари дадам келди деб, хурсандчилик билан кутиб олишибди. У салгина аламини унутгандек бўлибди. Яна аввалгидек зерикарли бўлиб қолган Бахтиёр ва унинг хотини ўзоқ йиллар яшаб мурод-мақсадларига етишибди, аниқроғи унинг хотини мақсадига етибди. Шу билан эртак тамом, уни эшитганлар бўлинг омон.

Хўш, аҳволлар қалай? Бахтиёрнинг, яъни эркакларнинг дардини тушуна олдингизми? Агар шунда ҳам “йўқ” деяётган бўлсангиз, болалигингизда сизга эртак айтишмаган экан. Ёки “Эримнинг чўпчакларидан шундоғам чарчаганман, энди сеники бормиди?” деяётган бўлсангиз хато қиласиз. Ҳар бир афсонада ҳам шингил бўлса-да ҳақиқат бўлади, уни еча билиш эса сизнинг зеҳнингизга ҳавола. Демак, эркаклар тўқиган афсоналарни эшитишни ва унинг ечимини топишни ўрганинг, шунда уларнинг ёввойи қалби сизники бўлади.

Очиғини айтганда, охириги гапим ўзимга ҳам ёқмади. Нима, аёллар чўрим бу кўп хотинли эркакнинг қўтир жомашов мос кўнглига йўл топай деб вақтини ўтказса. Хўш, аёлнинг кўнглига қачон йўл топишади? Ана энди ўзингизга келдингиз. Ҳамма бало шу нуқтадан бошланган. Бу гапни қайта-қайта гапириб чарчамайман. Аёл ўзининг аёллигини ва кўнглини олишларига лойиқ эканлигини унутган куни эр учун кераксиз

бўлиб қолади. Шу вақтда йўл очилади хиёнат-у, иккинчи хотин деган совғаларга. Бугун ваъда берганман, масалага уч томондан қарайман деб. Эркак ва унинг икки хотини, чунки ҳар уч киши учун ҳам ҳаёт жаннат эмас. Учови уч хил муаммо, учови уч хил тақдир, аммо нима учундир ҳаётнинг маълум нуқтасида улар учрашишди ва қисматни бўлишишларига тўғри келди. Чунки бу инсонларнинг бир-бирлари ҳаётида қиладиган хизмати бор.

Яна сиз тушунмайдиган тилда алжирай бошладим. Хўш, қачон эркак иккинчи хотинга эҳтиёж сезади? Юқоридаги сиз назарга илмаган эртагимда бунини мажозий йўл билан тушунтириб бердим. Бир иккинчи хотин олиш режаси билан юрган эркак менга айтган эди: “Эҳ, сиз аёллар-а, нега бу масалани бир фожиа деб ҳисоблайсизлар-а? Одамлар қийин деб ҳисоблашади, аслида эса бу мутлақо қийин эмас ва жиноят ҳам эмас. Бориб-бориб халқимиз, жамиятимиз бу ҳақиқатни қабул қилади. Эҳтимол, қонунга ҳам кириб қолар”.

Сизни билмадим, бу мени ҳам ташвишга солди. Эркакларнинг бу борадаги фикри билан қизиқдим ва уни ўрганишга киришдим. Мен сўров ўтказган эркакларнинг барчаси иккинчи хотини бўлишига ҳеч ҳам қаршилиги йўқ экан. Худди иккита машинаси бўлгандек. Аммо орзу-ҳавас ўз йўлига. Иккинчи машина иккита ташвишлигини тушунса, эркак бундай дабдабадан воз кечарди. Эркак зоти ҳеч қачон катга бўлмайди, уларнинг ўйинчоқлари қимматлашади, холос. Бунга иккинчи хотин мисол бўлиши мумкин. Менимча, эркакларнинг орзу-ҳаваслари устидан кулишни ошириб юбориб, бу ишга ундовчи мотивларни унутдик, чоғи.

Бугунги кун ўзбек эркаги оила даврасидан бирозгина чалғиб романтика томон интилмоқда. Романтика сўзини бекорга қўлламадим. Биз романтикани аёлга чиқарган деб ҳисоблаймиз, аслида, айнан эркак ана

шу романтика етишмагани учун оиладан совийди. Фақат у романтика шамлар ёғдусидаги овқатланиш деб хомтама бўлманг. Унинг биринчи оиласи қандай? У одатда энг камида 4-5 йиллик турмуш, камида 2 ёки 3 та бола. Хотини, қайнона, қайнота ёки овсинлар билан муносабатларини биринчи ўринга қўйган, чунки вақтининг асосий қисмини улар билан яшагани учун улардан қутулиш йўлларини ўйлаб ўтказди (шу ерда озгина ошириб юборган бўлсам керак). Хуллас, бутун дунё ўзгарди, қарашлар ўзгарди, онгимизга ғарб шамоли ўз таъсирини ўтказа бошлади, аммо ўзбек оиласидаги тартиб-қоидалар ўзгармади, янгиликка қараб мослашмади. Ҳар қандай ўзгаришлардан бохабар эркакларимиз эса секин-аста тараққиётга қараб интила бошлашди. Ахборотнинг кириб келиш йўллари кўпайди ва эркаклар кучли жинс вакиллари-нинг яна бошқа имкониятлари ҳақида маълумотга эга бўла бошлашди. Ва албатта, уларда нафақат томошабин, балки асосий қаҳрамон бўлсам-чи, деган хоҳишлар пайдо бўлди. Лекин бу кучли кўринган эркакларимиз танқид-у дашномлардан кўрққанидан, ўз фантазияларини энг ишонган одамига айта олади. У ишонган одам эса камдан-кам ҳолатда неча йиллик бир ёстиққа бош қўйган хотини бўлади. Ана сизга вакансия қаердан келди.

Иккинчи сабаб тезкор замонамизда стресслардан чарчаган эркак уйга келиб дам олишни истайди, аммо уйда бола-чақа ва бир дунё ташвиш кутади. Имконият даражасида ўзига шароит ярата бошлайди, тинчгина, ҳоли дам оладиган жойни орзу қилади (шу ерда бир сирни айтай, айрим эркакларнинг ҳеч ким билмайдиган вақти-вақти билан бориб дам олиб турадиган хилватгоҳлари бор. Илтимос, изқувар ёллашга шошманг).

Биласизми, йўқми, эркак зоти биров ёлғизликдан кўрқадиган бўлади. Бу Одам Атодан қолган. Отамиз

ерга тушганларига зум ўтмай ўз қовурғаларидан кечиб минг азобга қарамай, Ҳавво момомизни тилаб олганлар. Эркаклар ҳам... Келинг, уёғини айтиб, асаб торингизни чертмай. Хуллас, иккинчига тайёр уй-жойда. “Хотиним касал ёки ўғил туғиб бермади”. Булар баҳона, холос. Учинчи сабаб жисмоний. Бу сабабга бошқа ташхис ва тушунтириш ортиқча, лекин шуниси қизиқки, психологик ва социал сабаблар ҳар доим биринчи даражали, жисмонийси эса иккинчи даражалидир.

Бу социал мавжудот ҳақида бир латифа келтирсам.

Бир куни Афанди кетаётса, кўчада ўйнаб турган бир гала болаларга кўзи тушди ва ҳазиллашмоқчи бўлиб:

– Болалар, эшитдингларми, анави ерда ёнғоқ қоқишаётган экан, – дебди. Бола эмасми, ҳаммаси ўйинни ташлаб, ўша томонга югурибди. Афанди ҳам бу ҳолни кўриб:

– Ҳамма кетганга қараганда, гапим ростга ўхшайди, – деб, ўзи ҳам шу томонга югуриб кетган экан.

Эркаклар ҳам Афандироқ бўлади. “Ҳамма ўртоғим уйланди, демак, мен ҳам иккинчи хотин олишим керак”, деб, кўпчилик ортидан югуриб, сизга кун..., келинг, шу хунук отни айтмайлик, коллега топиб қўйишлари мумкин. Бу энг кўп учрайдиган сабаблар, лекин ҳар бир эркакнинг ҳолати ва муаммоси ўзгача. Энг чидаб бўлмайдиган нуқта улар ҳар икки хотинлари бир уйда опа-сингил бўлиб бирга яшаб, фарзандларни сеники-меники қилмай, тарбиялаб, беклари келганда икковлари югуриб-югуриб хизмат қилишларини истайди. Хожамиз рашки муҳаббати каби кучли ўзбек аёлини жаннат париларига адаштирдилар, чоғи.

Келинг, яна статистикага қайтсак. Менинг тажрибамда икки хотин олиш эҳтимоли энг кўп тадбиркорлар, раҳбар ходимлар (агар эрингиз раҳбар ёки тад-

биркор бўлса шубҳаланишга шошманг, чунки мен Ўзбекистондаги барча тадбиркорларни шундай дема-япман) учради.

Сабабларни кўриб чиқдик, келинг, энди оқибатларни айтсам. Камтаргина тажрибам ва кузатишларим асосида шундай хулосага келдим. Бу икки хотинлилар доимий равишда бекит-бекитдан, хавотирдан асаб тизимида салбий ўзгаришларга дучор бўлишади. Невроз деган ташхисни уларни текшириб ўтирмай қўйиш мумкин. Шунча муаммо келса, буларга нима зарил дерсиз, лекин бу фаройиб мавжудот хавфли ўйинларга бош суқишни севади, ҳатто қўлга тушиб қолиш қўрқуви ишқий муносабатларига алоҳида жозиба бағишлайди. Қўрқувдан адреналин ажралади-да.

Икки хотинлиман деб керилиб юрган бу «хўроз»ларга бир томондан раҳмим келади. Мансаби ёки пули сабаб ўзлари ов қурбони эмасмикинлар?

Энди иккинчи хотинлик мақомига рози бўлаётган аёллар билан танишсак. Қонуний хотинлар таъбири билан айтгандек, енгилтакмикин улар? Мен бу масалани ўрганиб чиқиб, уларга янги ўзбеклар деб ном бердим, чунки бу аёллар қайсидир маънода жамиятда катта тўнтариш яшашди, келажаги қоронғироқ бўлган тақдирга рози бўлишди. Ҳамма аёл ҳам бундай таваккал қилолмайди. Уларни бузуқ ёки мол-дунё овчиси дейишга шошманг, балки улар ҳам тақдир қурбонидир.

Ёши ўттизларда, аммо турмуш қурмаган аёл ана шу танлов олдида иккиланишлардан чарчаб менга мурожаат қилди. “Менга оилали эркаклар ёқишини энди англагандекман, билмайман нега?”. Мени ҳам «нега?» деган савол қизиқтирди ва бир неча учрашувимиздан сўнг ҳақиқатнинг бир учи очилгандек бўлди. У шундай ҳикоя қилди: “Кўриб турибсиз, келишганман, бир кўрган эркаклар қайрилиб қарашга мажбур қила оладиган чиройим бор, аммо тақдир экан, бах-

«Оилага пойдевор қуямиз»

тим очилмади. Бир куни кўчада кета туриб эр-хотинга кўзим тушди. Олдин эътибор қилмадим, аммо кейин беихтиёр диққатимни қаратишга мажбур бўлдим, аниқроғи, хотини эрини қизганиб менинг олдимда худди ёш боладек эрининг қўлини қаттиқ ушлаб олди, менга эса хавфсираб қаради. Бу ҳол жуда қисқа вақт ичида содир бўлди, менинг эса кулгим келди. Бир томондан алам ҳам қилди, нима мен ўғриманми? Оилали дугоналарим, танишларим менга оила қурмаганим учун кўп дакки беришади, худди мен моховдек. Ўзларини бир ишни қотириб ташлаганман деб ўйлашадими-ей. Нега аёл зоти бунча тошбағир бўлар экан, сизга ачиниб қараганида ҳам ситам беради. Тирноғимга ҳам арзитайдиган келинлар менга ақл ўргатиб қўяди, гоҳида. Жамиятга ҳам қабул қилинмагандекман. Менга жиддий иккинчи хотин бўлишни таклиф қилганларида, аввалига алам қилди, аммо кейин ичимни бир интиқом лаззати чулғаб олди. Очиғи, у эркакнинг хотинини мутлақо танимайман, аммо бу ҳаракатим билан вақтида эрга теккани учунгина бошини баланд кўтариб ҳаммага ақл ўргатадиган аҳмоқ аёллардан ўчимни олардим. Уларга айтгим келади: “Ҳа, сен эрга тегдинг, ўзингни бағишладинг. Ёшлигинг чиройинг йўқ бўлди, афсуски, ўзингни фақат эринг борлиги учун ҳурмат қиласан, у эса жисмонан сен билан, аммо руҳан менга ўхшаган аҳмоқона урф-одатлар қурбони бўлмаган, ўзиниям, бошқаниям ҳурмат қила оладиган қизлар билан. Ажаб эмаски, сени хотин деган тахтиравонинг иккига бўлиниб, одамлар кўзигагина кўринган бахтли оиланг унчалик идеал эмаслиги ошкор бўлса. Мен эса инсонман ва бахтли бўлишга тўла ҳақлиман, сен каби эмас, сенданам бахтлироқ бўламан. Мен таниб танимаган қариндош-уруққа тоғора қилиб, бемаъни расм-русумларни қилишга мажбур эмасман. Мен билан эримнинг ўртасида қайнона қоработир бўлолмайди ва уларни хизмати деб эрни унутмайман”.

Шашқатор кўз ёшлар ва аламли ҳайқириқдек айтилган бу гаплардан бир дунё ғам борлигини ҳис қила олдингизми? Агар ундан нафратланаётган бўлсангиз, демак, ростданам бағрингиз тош экан. Бу сўзлар бир неча сеансдан кейин қайнаб чиққан дард эди. Гапларни ҳеч қандай таҳрирсиз келтирдим, чунки таҳрир ёки танқид психологнинг вазифасига кирмайди. Илтимос, сиз ҳам уни бориचा қабул қилинг. Сизга уни бировнинг эрини тортиб олди, демадим, берилган таклиф устида иккиланаяпти, дедим. Сабаб маълум бўлиб, нафрат отилиб чиққандан кейин бу таклифни мутлақо рад этса ажаб эмас. Мен бир мисол келтирдим, бу ҳамма учун бир хил сабаб эмас. Уни ҳам тушунинг, у ҳам аёл, унда ҳам юрак бор. У ҳам фақат ютавермайди, балки анча нарсани бой бериши ҳам мумкин. Масалан, у фақат шаръий никоҳда бўлгани учун эрда ҳеч қандай қонуний ҳуқуқлари йўқ. Исталган вақт эрсиз қолиши мумкин. Айнан ана шу хавфнинг олдини олиш учун ҳам улар эр олдига кўпроқ талаб қўяди. Туғилажак фарзандларини ҳимояланган бўлишини истайди. Шунинг учун уй-жой, мол-мулк ундиришга ҳаракат қилади. Бунинг сабаби фақатгина унинг очкўзлиги эмас, балки ўзини тўлақонли хавфсиз ҳис этмаслигидир. Улар пул орқали ўз хавфсизлигини таъминламоқчи бўлади. Бу дард сизга ҳам таниш, ҳурматли эрли хотинлар. Уй-жой, яхши яшаш имконияти сиз учун, фарзандларингиз учун керак. Шунинг учун ишончлироқ эркакни танлагансиз. Ахир қуш ҳам аввал ин қуради. Эрингиз асосий вақтини сиз билан ўтказди, бу вақтда уни рашкданми, ўзининг бадбахтлигиданми дўзах азобида қолишини тасаввур қила оласизми? Зайнаб, Кумушлар қисмати осон эмас. Бу муносабатлар оқибати ўлароқ вужудга келадиган фарзандлар тақдири эса алоҳида бир муаммо. Унинг қанчалик бағри бутун бўлиши Аллоҳнинг ўзигагина аён. Аммо руҳшунос бўлганим учун сиз

сабаб эмас, даво истайсиз. Азизим, шу гал ўзингиз хулоса чиқаринг. Аммо ўзингиз эрингиздан тўйган бўлсангиз-у, шу оғир юкни енгиллатувчи ёрдамга келса, ҳайрон бўлманг. Шунинг учун ёрингиз билан ўртангизга учинчи бир одам суқилмасидан аввал, муносабатларни мустақкамлаб олинг. Токи оилангизда “иккинчи”ларга жой қолмасин.

Оилали ёлғизлар

*Биргалик-у, аммо ёлғизлик –
кўнгилли дўзах танловидир.*

Марк Твен

– Эрим билан деярли гаплашмаймиз, – деб қолди бир танишим. – Унинг ўз дунёси бор, менинг ўз дунёйим бор. Мулоқотимиз шартли, бир кунда 3-4 оғиз сўздан ошмайди. Бир-биримизга қизиғимиз қолмаган. Ташқаридан қараса, рисоладагидек оила, аммо жисмонан яқин, руҳан эса узоқ инсонлармиз. Бизни нима ушлаб турганини гоҳида тушунмай ҳам қоламман. Бебахтман десам нотўғри бўлар, аммо жуда ёлғизман.

Бундай оилалар ҳар уч хонадоннинг бирида учраб туради. Улар бир-бирларидан ҳеч нарса талаб ҳам қилмай қўйганлар ва энг ёмони бунга кўникиб ҳам кетганлар. Бу ёлғизликнинг ўрнини ҳар ким ҳар хил тўлдиради. Кимдир виртуал дунёда қалбга яқин инсонни излайди ва хаёлий дунёда ўзининг ҳақиқий тушунадиган одамани топади, ҳатто анча вақтгача бу виртуал дўст турмуш ўртоғидан ҳам яқин бўлиб кетади. Айрим инсонлар бўшлиқни реал ҳаётдан тўлдирадилар. Хиёнатни, ёлғизликдан қочишнинг номини эса нима учундир севги деб аташади.

Бундай оилалар кризис даврини сурункали кечираётган оиладир. Уни тешилган кемага қиёс қилардим.

Аъзоларнинг эса бу кеманинг ҳалокати билан мутлақо иши йўқ, ҳар бири ўз жони қайғусида. Ҳеч бири тешикни ямайлик демайди, ҳар иккиси сув остида қолмаслик учун ундан нари қочади. Бу ҳалокатдан ҳали ҳаёт уммонида сузишни ўрганмаган фарзандлар азият чекади.

Эр-хотин бу вазиятда ҳеч қачон ўзининг айбини кўрмайди, балки иккинчи томонни айблайверади. Муаммони очишни, унинг нима эканлигини кўришни истамайди, чунки бу ҳақиқат аччиқ бўлиши ва азоб бериши мумкин. Бу секин таъсирини кўрсатувчи радиацияга ўхшайди, қачон йиқитишини билиб бўлмайди. Сабабига келсак, улар ҳар хил бўлиши мумкин. Бу ўринда Толстойнинг бир гапини келтираман. **“Ҳамма бахтли оилалар бир-бирига ўхшайди, бахтсизларининг бахтсизликлари эса турлича”.**

Бу сабаби турлича бўлган муаммонинг юки шунчалик оғир эканки, ана шу биргина мавзунини ёритишга қийналиб, танаффусим ойларга чўзилиб кетди, чунки бундай ҳолатлар кўп ва ҳар доим ҳам унинг ечими жўнгина эмас. Шарқда касални даволашга шошилишмайди, балки унинг сабабчисини аниқлаб, бартараф этишдан иш бошлаган буюк шарқ ҳақимлари. Хўш, бу муносабатнинг боши берк кўчага кириб қолишининг сабаби нима?

Келинг, энг аввало, буни биомайдон орқали тушунтирсам. Эр-хотиннинг энергетик қобиғи никоҳ иплари деб аталмиш ришталар билан бир-бирига боғланади. Булар мажозий эмас, айнан моддий энергетик боғлардир. Бу йиллар ўтиб шунчалик мустаҳкамланиши мумкинки, икки инсон бир-бирини ҳатто кўзига қараб осонгина информацияни илғай олади. Бу ўринда қуйидаги шеърини сатрлар ёдга тушади:

*Сен мени ўзингдан ортиқ севмагин,
Сен мени ўзимдан ортиқроқ тушун.*

Чин дилдан қурилган суҳбат ҳам биомайдонларнинг кучли боғ ҳосил қилишига ёрдам бериши мумкин. Лекин бу икки инсон мутлақо гаплашмаса-чи, унда нима қилмоқ керак? Албатта, бу ҳам ҳақли савол.

Хўш, муаммоли муносабатларда аҳвол қандай бўлади? Айнан у ҳолда бир-бирини тушуниш имконсиз, ҳис қилиш ҳақида гап ҳам бўлиши мумкин эмас. Ўртада муҳаббат йўқ деб шарҳ беришади-ку. Бу демакки, икки инсон ўртасида энергия алмашинуви мавжуд эмас, айрим ҳолларда бу алмашинув адолатли эмас. Ҳатто жинсий яқинлик рисоладагидек бўлгани ҳолда у фақат механик бўлиб, қалблар бир-бирига очилмайди, руҳан яқинлик йўқлиги ҳатто ана шу вақтда ҳам ўзини билдириб туради. Бундай сифатсиз муносабатлар ўртага учинчи одам аралашуви учун қулай имконият яратади. Унга бўш жой пайдо бўлади. Бу бўшлиқ ўрни ҳар доим ҳам хиёнат билан эмас, балки қандайдир ҳобби билан ёки ишга берилиш билан, фарзандларга чалғиш, уларга ўзини бағишлаш билан ҳам тўлдирилиши мумкин.

Инсон зоти ёлғиз яшай олмайди, ёлғизлик Яратганининг ўзигагина хос. Шунинг учун ҳам инсон ўзига ҳам руҳан, ҳам жисмонан, ҳам ақлан мос жуфтни излайди. Булардан қай бири бўш қолса ҳам, инсон ўзини бахтсиз ҳис этаверади ва шу бўшлиқни у ёки бу йўл билан тўлдириверади. Чунки табиат бўшлиққа йўл қўймайди. Бу ҳолат жамиятда шунчалик кўп учрайдики, айрим ҳолларда худди меъёрдек туюлади. Рисоладагидек оила деб аташади уларни, эътибор беринг, бахтли оила эмас, рисоладагидек. Демак, бахтли, бир-бирини тушуниб яшаш шундай қийинки, атрофдагиларга сезилмайдиган, яширин бахтсизлик меъёрга айланган. Хўш, бу муаммонинг чораси борми? Албатта, бор. Фақат бу йўлда икки инсон бирдай ҳаракат қилиши керак ва бирдек бир-бирини тушунишга, эши-

тишга, ҳис қилишга ҳаракат қилиши керак. Нима учундир бу икки инсон ёпиғлиқ қозон ёпиғлиқ деб, муаммодан кўз юмишган, эҳтимол, азобдан ёки оиланинг бузилишидан қўрқув туфайли муносабат ривожланмай бир ҳолатда қотиб қолган. Агар ана шу муаммо очилса, у яхшилаб ўрганилса, бу ҳар икки томон учун ҳам фойдали бўлади. Чунки ёпиқлиқ қолган қозоннинг ичида қолиб кетган сарқит жимгина туролмайди. Бунинг қандай оқибатга олиб келишини билмоқчи бўлсангиз, тажрибада синаб кўришингиз мумкин.

Муаммо икки инсон ўртасида қолиб кетса, бу ҳар икковини ҳам заҳарлабгина қолмасдан, бу шу оилада ўсаётган фарзандларга ҳам ўз салбий таъсирини кўрсатмасдан қолмайди. Чунки фарзандлар эр-хотин муносабатлари моделини оиладан олади. Қуш ўясида кўрганини қилади. Фарзандлар сиздек бахтсиз бўлмасликлари учун ҳам бахтли бўлишга маҳкумсиз. Бу киши кўзигагина, хўжакўрсинга эмас, балки ҳақиқий, юксак даражадаги муносабатлардир. Сиз бахтли бўлишга арзийсиз.

Рашк муҳаббат белгисими ёки хусусий мулкчилик?

Ҳар бир дарднинг бирор сабабчиси бўлгани ҳолда хиёнатнинг ҳам ўз сабабчилари бор. Бунинг энг асосийси рашк. Рашк ҳақида ҳар хил, бир-бирига зид фикрлар, қарашлар мавжуд. Ғарбда рашк муносабатларнинг илдизини чиритувчи ортиқча қуйилган сувдек танқид қилингани ҳолда, Шарқ уни муҳаббатнинг ажралмас қисмидек қарайди. Ҳар иккови ҳам ўзича ҳақ, чунки Ғарб муҳаббати ва рашки Шарқниқидан тубдан фарқ қилади.

Бир файласуф айтган эди: “Ғарб тана бўлса, Шарқ ундаги руҳ”, деб. Яъни ғарбликлар фалсафаси моддийликка асослангани ҳолда, Шарқ фалсафаси руҳи-

ятга урғу беради. Фарблик ошиқ ўзи қизғанаётган объектини ўзининг мулкидек қарагани ҳолда, шарқлик ошиқ уни қалб бойлиги деб қарайди. Лекин хурсанд бўлишга уринманг, чунки биз бу жиҳатдан Фарбга яқинроқмиз, қон-қонимизга материалистик фалсафа сингиб кетганнинг оқибати бу.

Келинг, фалсафий қарашлар, нима ёмон-у, нима яхши деган баҳс-мунозарадан бироз чекиниб, бу дардни даволашни бошласак.

Рашк азоб, чинакам тан ва руҳ азоби. Ана шундай азобли синовни бошдан кечираётган бир аёл менга мурожаат қилди. Ёши қирқларда, ёқимтойгина, ўзига оро берган бу аёл кўринишдан ҳаёти бир маромда кечгани билиниб турса-да, аммо айнаи вақтда вужудини қандайдир хавотир қоплаганини билиш учун руҳшунос бўлиш шарт эмасди.

Бир гапимдан ҳамкасбларим кулишади. “Ҳар бир муаммонинг ҳиди бўлади”. Ана шу аёлнинг паришон-хотирлиги сабаби рашк эканлигини тахмин қилдим.

У шундай ҳикоя қилди: «Ичимда бир олов ёнади, ундан қаерга қочишимни билолмай қолдим, кап-катта аёлман, ҳадемай қиз чиқариб, ўғил уйлантирадиган. Аммо шу ёшимда эримни ер-у кўкка ишонмай қўйдим. Икковимиз бир-биримизни ҳали-ҳануз севамиз, шу пайтгача овсинларим бизларнинг муҳаббатимизга ҳавас билан қарашарди, аммо унга дарз етди, орада хиёнатга ўхшаган бир нарса ўтди. Ҳали бу аниқ эмас. Эрим минг марта болаларни ўртага қўйиб қасам ичди. Менинг ақлим ишонгандай, аммо юрагим нуқул безовта. Эримни охирги вақтдаги кечроқ келиш одатлари барҳам топди. Менга жуда эътиборли, офир аҳволимдан шу даражада ташвишга тушдики, ҳатто ҳар ярим соатда “Мен у ерданман, мен бу ерданман”, деб тинчлантириб турадиган одат чиқарди. Қаерда эканини билсам-да, ичимни бир хавотир бостириб келади ва ёш болаларча хархаша билан “Те-ез етиб келинг”,

деб чақиртириб оламан. Туппа-тузук хурсандчилик билан кулишиб, гаплашиб ўтирган вақтимизда бирдан ичимдан бир исён отилиб чиқади-ю, сўрайман: “Нега ундай қилдингиз?” Эрим бечора ҳам қийналиб кетди. Айрим кунлари ҳатто уззу кун уйда мен билан овра. Гоҳида уялиб кетаман ва ўзимга ўзим: “Шу ёшингда қилиб юрган ишингни қара”, дейман. Лекин ичимдаги бу азоб ёш-пошни тушунмайди ва бу дарддан эримни уйга банди қилсам ҳам, тинчимаслигимни биламан. Унга сари азобим минг чандон ошади. Айтинг, нима қилай?»

Кўзларим билан қоғоз сочиқ ўрамини излай кетдим, чунки ҳали дарё-дарё кўзёшлар тўкилади. Бу дард сизга ҳам бегона эмас, акс ҳолда, китобнинг бу ерини ташлаб кетиб: “Бу менга тегишли эмас”, деган бўлармидингиз. Биламан, бу дард ҳар бир мулк эгасининг бошида бор. “Нима-а? Қанақа мулк? Мен тилла тақинчоғим ҳақида гапирмаяпман, мен тирик одамни айтаяпман”, дейсизми? У тирик жон эканини билсангиз, нега уни мулк деб қарайсиз?

Демак, рашкнинг икки тури мавжуд: биринчиси – бу мулк деб қараш. Кўпроқ бу эркакларда учрайдиган ҳолат. Иккинчиси – тобелик. Иккаласи аралашиб кетган мураккаб ҳолатлар ҳам мавжуд. Мулк деб қараганда рашкчи актив, тобе бўлганда пассив. Муносабатларнинг бошланғич вақтида пассив ҳолат, яъни ҳали забт этилганига ишонч ҳосил қилмаган ҳолатда “Сенсиз ҳаётимни тасаввур қила олмайман” каби романтика, чиройли сўзлар, муҳаббатнинг ифори бор уларнинг замирида. Шу ерда барча романтикага барҳам бераман. Биз руҳшунослар бунни юмшоқ қилиб тобелик, ошириб юборсак, касаллик деб ташхис қўямиз. Бу ғалати ўхшашлик, албатта, аммо бу тобелик эмизикли гўдакнинг онага тобелигига ўхшайди. Ҳа, у онаси қарамаса, ростдан ҳам нобуд бўлиши мумкин.

Ҳалиги мулк эгаси эса актив рашкчи, лекин у бечоранинг асаблари ҳақиқатда ҳам издан чиққан. Энди турмуш ўртоғини ёки анча қалбини забт этиб улгурган севгилисини тасарруфидан чиқиб кетишидан хавотирда. Эришса – бир бало, эришмаса – яна бир бало. Айрим оилалар аҳмоқона, сабабсиз рашк ту-файли бузилган ҳолатлар ҳам йўқ эмас. Бу нима дард ўзи? Муҳаббатнинг мукофотими ёки жазоси? Аслида, бу жазо ҳам эмас, мукофот ҳам, балки бу инсон кибрининг синови. Менинг рафиқам ёки менинг ёрим деган тушунчалар Инсоннинг “мен”ига дахлдордир. У эга бўлган нарсаларга бўлган таҳдид унинг “мен”ига бўлган таҳдиддир. Шунинг учун бу ҳолатда инсоннинг ўз-ўзини сақлаш инстинкти ишлаб кетади, яъни организм ҳимоя режимига ўтади. Нима-дир қилиш керак? Мияда ана шу ёки шунга ўхшаш фикрлар айланаверади. Биласизми, кейин нима ишлар қила оласиз? Турмуш ўртоғингиз телефонини титасиз, бирор СМС ёки бегона рақамга қўнғироқ амалга оширилмаганми деб. Агар шаштингиз унча-бунча нарсадан қайтавермаса, ҳаттоки ойлик сўзлашувлар ҳисоботини мобил компаниядан ҳам қўлга киритиб, жиддий таҳлил бошлайсиз. Билар-билмас номаълум рақамларга сим қоқиб, сизга рақиб бўлиш эҳтимоли бўлса, очиқ пўписа, ҳатто катта жанжаллар ҳам чиқара оласиз. Детектив ёллаш ҳам мумкин, агар фантазияга яна бироз эрк берсангиз, эҳ, нималар қила оласиз, буни фақат Аллоҳнинг ўзи билади.

“Нима, буларни ҳаммаси бекормиди, нима мен йўқдан шубҳа қиляпманми?” десангиз. Мен ҳечам уринишларингиз бекор демайман, улар бир кун ўз самарасини беришига ишонаман. Чунки сиз ҳаётдан хиёнатнинг исботини қидираяпсиз. Агар ихлос билан ҳаракат қилсангиз, уни, албатта, топасиз, чунки сизни тинчлантириш учун хиёнатнинг исботи керак, вафо эмас.

Бу изланишга қанчалик сидқидилдан, бор куч-қувватингизни бериб ёпишсангиз, ниятингизга, албатта, етасиз ва хиёнатнинг исботларини ўз қўлингиз билан тутиб, бутун дунёга жар соласиз. “Мана бевафо, мен эса бир бечора қурбон”. Нима ўзингизнинг ҳақ эканлигингизни исбот қилиш оилангиз мустаҳкамлигидан ҳам муҳимми? Бу ҳақида бир ўйлаб кўринг. Тасаввур қиляпман ҳозир: “Яхши, унда нима қилай?” – деяпсиз тоқатсизларча.

Тезкор замонанинг “Шамоллаш. Унга вақт йўқ”, каби тез таъсир ўтказувчи ҳапдорилар ва муаммоларнинг жуда тез ечим топишига ўрганиб қолган замондошим, бу ўринда бироз шошмайсиз энди. Бутун дунё дарддан, ташвишдан иборатдек кўриниб кетдими кўзларингизга. Демак, сал ошириб юборибман. Мутолаанинг шу ерида чуқур нафас олинг ва нафасни қолдирмай чиқаринг. Дунёнинг бутун ташвиши бошингизга тушган бўлса ҳам, нафас олиш машқини 1-2 дақиқадан 10 дақиқагача давом эттиринг. Ўйлайманки, бунга эриша олдингиз. Агар йўқ бўлса, яна олдинги гапга қайтинг ва вазифани бажаринг, чунки уёғига ишимиз самара бериши учун ҳеч бир қадамни қолдирмаслигингиз керак. Айни вақтда эса ичингиздаги ғала-ғовур бироз босилиши зарур, чунки лойқа сув тинмасидан унинг тубини кўриб бўлмайди. Демак, давом этамиз, сиз йўқотиб қўйишдан ниҳоятда кўрқадиган жуфти ҳалолингиз абадийга берилган деб хомтама бўлманг. Ҳеч ким ва ҳеч нарса абадий бизники эмас, ҳатто ўз танамиз ҳам омонатдир, аслида. Бу омонат дунёда нима учун талашаяпсиз-у, нима учун курашаяпсиз ўзи? “Мен файласуф ҳам эмасман, художўй ҳам эмасман”, деб, саволни жавобсиз қолдирманг. Бир ўйлаб кўринг. Бу ҳаёт неъматлари кафтда турган қумга ўхшайди: қанчалик кафтингни маҳкамроқ сиқсанг, уни шунча кўп йўқотасан.

Бир куни қари ит кучукчанинг ўз думини ўзи қувиб тутишга уринаётганини кўриб сўрабди:

– Нима, думингни қувляяпсанми?

Унга жавобан кучукча:

– Мен фалсафани ўргандим ва мендан олдин ҳеч бир итга насиб этмаган олам тузилиши ҳақидаги муаммонинг ечимини топдим. Ит учун энг аъло бахт бу унинг думида экан. Қачонки уни тутсам, мен бахтли бўламан, – дебди.

– Бўтам, – дебди ит. – Мен ҳам дунё тузилиши муаммоси билан қизидим ва ўз ечимимни топдим. Менинг фикримча ҳам бахт бу думимда. Бироқ қаерга борсам ҳам, нима иш қилсам ҳам, у менга эргашади, бахтга эришиш учун уни қувишим мутлақо шарт эмас.

Қиссадан ҳиссани, ақлли ўқувчим, аллақачон чиқариб олганингизга шубҳам йўқ. Тиришқоқлигингизни биламан. “Бахт учун курашиш керак”, деган шиорингиздан ҳам хабарим бор. Аммо кураш деб ҳаётингиз кураш майдонига айланиб кетмасин. Муносабатларни асраб қолиш учун асосий кучни сарфлаб, ҳаётингизнинг энг яхши дамларини бой бериб қўйманг.

Иккинчи аёлнинг кучи унга сиз берадиган баҳога боғлиқ, агар сиз уни ҳаётингизга аралашувини юқори баҳолаб катта жанжал-тўполонга айлантурсангиз, ёрингизнинг унга қизиқиши кўпроқ ортади ва ундан сизни шунча рашк қилишингизга сабаб бўлувчи нима нарса бор эканлиги билан қизиқиб кўради. Сизнинг хотиржамлигингиз эса ўзингизга берадиган баҳоингизнинг юқорилигини билдиради. Бундан кейин ёрингиз сизни кўпроқ қадрлайди.

Рашкингиз меҳрингиздан-да ўткир, биламан, аммо муҳаббат белгиси бўлиб кўринса-да, бу кўркүв ва эгалик ҳиссидир. Сиз эртага йўқотишдан кўрқасиз, ваҳоланки, у бугун сиз билан, сиз эса шу онлардан баҳра олиб яшаш ўрнига, ҳали мавҳум бўлган эрта-

нинг гами билан бугунни ўлдираяпсиз. Ҳолбуки, эр-танги тақдирингизни сизнинг бугунги хатти-ҳаракатингиз яратади. Сиз иккинчи инсонни, яна кимни – энг севган инсонингизни эркидан айирмоқчисиз. Эрк бўғилган жойда севги ўлади. Рашк билан уни тутиб қололмайсиз, балки йўқотасиз. Муҳаббат билан эса уни ўзингизга оҳанрабодек тортасиз. Агар сиз эрта ёки кечани ўйламай, бугун уни хотиржам сева олсангиз, бугун бахтли бўла олсангиз, сизни ҳеч қандай куч эртага ҳам ажрата олмайди, ёрингиз эса ҳайда-сангиз ҳам кетмайди.

Оила ёки карьера

Эркак билан аёл тенгма-тенг қадам босаётган бугунги кунимизда аёл озодликка эришди. “Кемада аёл киши бўлса, бахтсизлик келтиради”, деб ирим қилишарди. Бугун эса аёл ҳатто космосга чиқди. Афсус, бугунги аёл кечагидан бахтли бўлолмади. Ҳам ишлаб, ҳам уй ишларини қилганда, ёшга тўлмаган кичкинтойини боғчага ташлаб, минг хаёл билан тирикчилик ташвишини битирганда билди – ҳақиқий қийинчилик нималигини...

Айрим аёллар: “Ишламасам бўлмайди, ҳозир эр-хотин баравар ишламаса бўлмаяпти”, – деб қўйишадди. Шундай аёллардан бири билан суҳбатлашиб қолдим. Гапдан гап чиқиб эрлари ишламаслигини айтдилар. Булар ишлаб пул топадилар, эр эса уйда овқат қилиб туради. Хуллас, роллар алмашган.

– Эрингиз ҳеч ишламаганми? – сўрадим аёлдан.

– Ишлаган, вақтида жуда яхши топарди, – деб жавоб қайтардилар.

– Сиз пулимиз янада кўпайсин деб ишловдингиз, уларнинг ишлари орқага кетди, тўғрими?

Улар бироз ўйланиб:

– Ҳа, қаёқдан билдингиз? – деб қизиқсиндилар. Мен эса кулиб:

– Бу ҳаёт қонуни-ку, – дея жавоб қайтардим.

Бундай ҳолатларнинг сон-саногии йўқ. Айтишингиз мумкин: “Аёл эрининг ёнига кириб пул топсин, яна гуноҳкор ҳам бўлсин”, – деб. Асло бундай демоқчи эмасман.

Келинг, аниқ рақамлар орқали шунчаки фактларни кўриб чиқайлик. Социологлар томонидан аёлининг ишлашини эрининг психологик ҳолати ва муваффақиятига унча катта бўлмаган, аммо негатив таъсирини аниқлашди. Хотини ишламайдиган эркаклар аёли ишлайдиган эркакларга нисбатан оилавий ҳаётдан қониққанроқ ва ишда муваффақиятсизликлари камроқ ва депрессив ҳолатга камроқ тушишлари кузатилди. Яна ҳам қизиғи, аёли ишдан бўшаб, уй бекалигини танлаганда, эркакларнинг даромади 30 фоизга ошгани кузатилган. Бунинг эрларга таъсири бўлса, болалар учун онанинг уйда бўлиши қанчалик муҳим аҳамиятга эгаллиги ҳақида гапирмаса ҳам бўлади.

Онам раҳматли ўқитувчи бўлганлар. Ҳафтада 2 ёки 3 кун уйда бўлардилар. Шу кунни ўқишдан уйга шошиб, орзиқиб келардим, чунки уйда бир файз бўларди, меҳриғиё бўларди, мени тортаверадиган. Шунга айтса керак-да халқимиз: “Аёлни уйга, эркакни кўчага яратган”, деб.

Агар имкони бўлса, аёлларга уйда қилиш мумкин бўлган иш билан ёки бирор ижодий иш билан шуғулланишни маслаҳат берардим. Аёлнинг аёллик сифатларини сўндирадиган эмас, уни кучайтирадиган касбни танлангки, унда оила ҳам, сизнинг амбицияларингиз ҳам зарар кўрмасин.

Эркакларнинг 70-80 фоизи ҳаётнинг муҳим аспекти иш деб кўрсатишган бўлса, аёлларнинг 70-80 фоизи оила деб кўрсатишган экан. Шунинг учун ҳам аёлнинг карьерага бўлган интилиши ва эришиши кам

кузатиладиган ҳолат. Аёлнинг ишда катта ютуққа эришмаслигининг субъектив факторларига келсак, юқори даражадаги масъулият ҳисси ва патриархат дастур. Ёш боласи бор аёлларда оила ва касбий фаолият орасида мувозанатни топа олмаслик кўзга ташланади. Бу аёллар иш ва оила номли конфликт ҳолатида яшашади. Бу нафақат инсоннинг касбий ва шахсий ўсишига халақит беради, балки инсон ўзидан на шахс сифатида ва на хизматчи сифатида қониқмаслигига олиб келади. Ундан ташқари, ишлайдиган аёлларда супер аёл синдроми билан боғлиқ айбдорлик ҳисси пайдо бўлади. Бу ҳиссиёт таъсирида аёллар кўнгилдагидек она, рисоладагидек аёл, яхши хизматчи бўла олмаганликларининг ўрнини тўлдиришга тушишади. Бу айбдорлик ҳисси фарзанд билан муносабатда – агар ишда ушланиб қолган ёки хизмат сафарига кетганларида жуда кўп ўйинчоқлар олиб бериш кўринишида, эр билан муносабатда эса уй ишларининг барчасини ўз зиммасига олиш, ишда эса мансаб курсисини рад этиш кўринишларида намоён бўлади. Қани энди, ўзига ўзи жабр қилиш шу билан тугаб қўя қолса, у ўзининг саломатлиги устида қайғурмаслиги, косметологга бормаслиги, ҳатто дугоналарига вақт ажратмаслиги билан ҳам ўзини жазолаши мумкин.

Аёллар ичида лидерликка эришган ва корхонани ҳеч бир эркакдан қолишмай бошқараётган аёллар талайгина. Уларни чин маънода темир хотин деб атаган бўлардим. Бу аёлларнинг аёлга хос юмшоқлиги, меҳри ўрнини эркакка хос қаттиққўллик ва куч эгаллайди. Раҳбарлик ниқобини уйга келиб ечиб улгурмаган аёл фарзандига ҳам меҳрибон она эмас, балки раҳбар бўлиб муомала қилади. Эр билан муносабатга эса бу ниқоб жиддий халақит қила бошлайди. Балки, шунинг учундир, эркак лидерларнинг кўпинча оилалари намунали, ҳавас қиларли бўлгани ҳолда аёл

муносабатлари

лидерлар оилавий ҳаёти ҳар доим ҳам ҳавас қилса арзигулик бўлавермайди.

Бундай аёлларнинг хатоси раҳбарликни эркакнинг иши деб ҳисоблаши ва бу вазифани кўнгилдагидек адо этиш учун эркакдан уни хулқ-атвору хатти-ҳаракатидан андоза олиши ва натижада ўзлигини йўқотиб қўйишида. Аслида, идеал раҳбар ёки идеал аёл қиёфаси мавжуд эмас. Агар мавжуд бўлса ҳам, уни ўйлаб топган инсон идеал эмас экан, унинг мукамаллиги катта савол остида қолади. Хуллас, ожиза аёл бир муаммо бўлса, кучлиси икки муаммо, чунки бундай аёлларнинг ютуғи кучлилиги, аммо камчилиги бу кучдан қўрқишида ва ўзини рисоладагидек аёл эмас деб ҳисоблашида. Иккиланишлар, ўз позициясини топа олмаслик тинчгина яшашга ҳалал беради. Яъни уйда ўтирса, ҳаётдан ортда қолаётгандек, ишласа, уйдан кўнгли тўлмаётгандек.

Паррандага тумшук берилган, арслонга панжа. Ҳар бири табиат берган қурол билан кун кўради. Уларнинг бири билан бирини солиштириб бўлмайди, улар яхши ҳам эмас, ёмон ҳам. Улар яшаш воситаси, холос. Агар сизга Аллоҳ ишбилармонликни бериб, йўлингизни очиб қўйган бўлса ва бу иш билан шуғулланишни, энг аввало, ўзингиз истасангиз, ҳеч иккиланмай асосий вақтингизни ишга сарфлайверинг. Уй юмушларини эса техника ва хизматчиларга топширинг, бола тарбиясини эса мутахассисларга. Агар уйда ўзингизни бахтлироқ ҳис қилсангиз, вақтнинг асосий қисмини уйга, оилага ажратинг. Унутманг, сиз аёلسиз ва ҳар доим танлаш имконияти сизнинг қўлингизда. Ишми ёки уй? Маслаҳатим, энг қулайини танланг ва ҳаётингиздан роҳатланиб яшанг. Ўз ҳаётидан кўнгли тўлган онагина комил инсонни тарбиялай олади.

Қандай қилиб уй бекаси стрессларга учрамаслиги ва ҳаётдан қониқиб яшаши мумкин?

Радиомулоқот вақтида бир аёл ишончсиз овоз билан редакцияга сим қоқди.

– Фарзандим кичиклиги сабабли вақтинчалик уйданман. Кейинги вақтларда одамларга қўшила олмайдиган, одамови бўлиб қолдим. Кўчага чиқмасам, транспортда юрмасам дейман, ўзимга бўлган ишонч қолмагандай гўё. Уйда ҳам ўзимни хотиржам сезмайман. Ҳаётдан мутлақо ажраб қолгандайман. Ҳаёт эса менсиз қайнаёпти.

Уй бекаларида учраб турадиган депрессив ҳолат. Айрим ҳолларда социофобия шу даражага етадики, психолог сифатида уйга бориб ёрдам беришимни сўрашади. Бу патологик ҳолат кўчага чиқиши зарур бўлмаган одамларда бўлади. Бунинг биринчи сабаби фақат уйдагина ўзини хавфсиз ҳис қилиш.

Бегона давлатга борган одам дастлабки ҳафтада эҳтиёткорлик билан атрофни кузатади, хавфсизлигига ишонч ҳосил қилган жойигагина боради, одамларга биров хавфсираброқ қарайди. Чунки бу ерда аввал бўлмаган. Инсонга берилган ўзини асраш инстинкти ишлайди. Уйда ўтирган одам ҳам кўчага чиқса, худди шундай ҳолга тушади. Анча вақтгача ўзини ноқулай сезади. Аксига русумлар кўз очиб юмгунча ўзгараётган даврда бир ой кўчага чиқмаган одам ўзини бегона шаҳарга тушиб қолгандай сезиши табиий.

Одам ўзига хос энергетик зонага, танага эга эканлиги бугунги кунга келиб ҳеч кимга сир эмас. Ташқарига кам чиқадиган одамда комфорт зона, яъни бегоналар билан мулоқот қилаётганда ўзини қулай ҳис қилиш масофаси кенгайиб кетади. Шаҳарликлар учун бу зона тор, яъни улар бири-бирига яқин туриб гаплашади, чунки шаҳарда одам зич яшайди. Одамлар сийрак яшайдиган жойда яшовчилар ва уй бека-

ларида бу ҳудуд кенгайиб, бегона одам яқин келганда бирор хавф келгандай ўзини ноқулай ҳис қила бошлайди. Бу ноқулайликни тушунолмай айрим ҳолларда ташқарига чиқишдан безиб қолади. Бу ташқи оламга нисбатан дискомфорт сезишнинг иккинчи сабабидир. Бундай вазиятда кўпроқ қариндошларни кенга меҳмонга бориш, дугоналар билан учрашиш айти муддао бўлади.

Учинчидан эса уй бекасига мулоқот етишмайди. Кўча-кўйда гап сотиб, ғийбат қилиб турган аёллар одамнинг ғашини келтиради, аммо улар мулоқотга бўлган эҳтиёжини шу йўл билан тўлдираяпти, холос. Мулоқот эҳтиёжи ҳам инсонга табиий берилган, афсус, уй бекаси ўқиш, иш билан машғул оила аъзолари билан суҳбатлашиш мавзуси жуда тор ва шартли “ҳа”, “йўқ” жавоблари билан чекланади. Гўёки уларнинг кундалик машғулоти муҳим-у, уй бекасининг иши иккинчи даражалидек туюлади, уйда ўтирган аёл ўзини номукамалдек ҳис этади. Ундан жиддий масалаларда маслаҳат сўралмаслиги унинг ўзига бўлган ишончини кескин пасайтиради, атрофдагилар орасида ўзини тенг эмасдек, номукамалдек ҳис этади.

Уй бекасининг ҳаётида маъно йўқдек. Кундалик ишлари эса ҳар куни бир хил, оила аъзолари уйнинг саранжом-саришталигини беканинг меҳнати деб эмас, одатий ҳол деб унинг ишини қадрламаганларида, дунё тор кўринади кўзга. Бир нарсани тушунмайман, нимага уй бекаси билан уй хизматчисини бир деб ўйлашади. Ҳеч ўйлаб кўрганмисиз, уй бекаси қанча вазифа бажаради бир кунда. Тозалаш, кир ювиш, овқат қилиш, бола тарбияси билан шуғулланиш, уларнинг дарс тайёрлашига ёрдамлашиш, ота-оналар мажлисига бориш, телефон қўнғироқларига жавоб бериш-у, келган-кетганнинг ош-овқатига қараш. Рисоладаги одамнинг иш вақти чекланган бўлса, унинг иш вақти

сутканинг исталган вақтида энг камида 12-13 соатни ташкил этади.

Агар бу хизматларни қилиш учун одам ёлланса, камида 3 ёки 4 та хизматчи бўлиши керак эди. Лекин уй бекаларининг оғирини енгил қиладиган техник воситалар борки, у орқали ҳаёт анча енгиллашиши мумкин. Масалан, автомат кир ювиш машинаси сотиб олиб, бошқа оила аъзоларининг ўз кирини ўзи ювишига ўргатиш мумкин.

Уй бекаларидан сўров ўтказилганда уларнинг 60 фоизи куннинг биринчи ярмини қайси ишни бошини тутишни билмай бекор ўтказишар экан. Сизга бир сирни айтай: тонгнинг биринчи соатини қандай темпда бошласангиз, қолган кун шундай ўтади. Ҳар бир кунни ғайрат билан бошланг. Қилишингиз керак бўлган ишларни бир кун олдин режалаштириб қўйинг. Уй сизнинг иш жойингиз экан, уни иложи борича қулай қилинг. Мен ҳар хил ирим-сиримга ишонмайман, аммо феншуйнинг айрим ритуалларига амал қиламан. Сизга ҳам шуларни тавсия қилардим. Биринчиси, ҳар кварталда, айрим ҳолларда ҳар ойда уйдаги нарсаларни йиғиштириб, ишлатилмайдиган кийимларни ташланг ёки корига яратадиганларга бериб юборинг. Уйда истеъмолга яроқсиз ёки эҳтиёжингиз бўлмаган нарсалардан у ёки бу йўл билан халос бўлинг. Бузилган техника воситалари бўлса, тузаттиринг. Бузилган техника ўлик одам кабидир, уйга келаётган энергияни тўсиб қўяди.

Агар стрессга тушмай десангиз, музлатгични ҳам ҳар куни саранжомлаб, эски озиқ-овқатлардан тозалаб туринг. Булар нафақат ҳаётни осонлаштиради, балки уйга файз ва барака киритади. Уйда осифлик турадиган суратлар, айниқса, улар вафот этган одамники бўлса, энергия суғурувчи бўлиб, уй эгаларига салбий таъсир кўрсатади. Уларни оилавий албомда сақласангиз, мақсадга мувофиқроқ бўларди.

Уй бекасининг кун давомида бекорчи бўш вақтининг бўлиши стрессларга сабаб бўлса, ана шу бўш вақтни ҳоббиларга, қизиқишларга, ижодий ишга сарфлаш ҳақиқий терапия бўлади. Қизиқиш, мутолаа, тикиш-бичиш ёки пишириш, тўқиш бўлиши мумкин.

Уй бекаларининг ҳаёти мазмуни вақтининг кушанда-си саналган сериалларга ҳеч қандай қарши фикрим йўқ. Дам олишнинг бир шакли, аммо сиз кўрадиган сериаллар меъёридан ошиб кетиб, ўзининг кетма-кетлиги билан куннинг асосий қисмини олиб қўйса, бу умрнинг заволидан бошқа нарса бўлмайди. Кўрадиган сериалларингизни сараланг, бир-иккита қисмини сабр билан кўрмасдан ўтказиб юборсангиз, секин-аста унга тобелигингиз йўқолади, вақтингиз ўғриси биттага камаяди. Сиз кўрмасангиз, ҳеч бўлмайдиган сериалларга келсак, ишингизни шундай режалангки, айти вақтда ҳам сериал кўриб, ҳам бирор юмуш билан шуғулланг: тикиш-чатиш, овқат тайёрлаш, дазмол уриш каби. Шунда иш ҳам қолмайди, сериал ҳам. Уй юмушларини тўғри режалаштириб, самарадорликни ошириш ҳар бир вақтдан унумли фойдаланиш мумкин, аммо ҳар қандай саришта бекага ҳам овқат тайёрлаш айрим ҳолларда малол келади, оғир юкдай туюлади. Ҳар куни тансиқ таомлар тайёрлаш шарт эмас, тез тайёрланадиган таомлар, қайнатма овқатлар, полуфабрикатлар орқали бу хизматни ҳам камайтиринг.

Десерт учун пишириқ, тортлар ўрнига ҳар хил мевалардан ширинликлар тайёрланг. Улар ҳам мазали, ҳам фойдали, ҳам кам меҳнат талаб этади. Энг муҳими, буни болалар ҳам қила олади. Овқат тайёрлаш вақтида иложи борича кайфиятингиз кўтаринки бўлишига эришинг, уни меҳр кўрингизда пиширинг. Ахир уни сиз учун энг қадрли бўлган инсонлар тановул қилади. Алоҳида меҳр билан тайёрланган таомлар мазали бўлибгина қолмай, шифобахш хусусиятга ҳам эга бўлади. Ёмон кайфиятда пала-партиш, санса-

лорлик билан тайёрланган таомларнинг организмга таъсири қандай бўлишини тасаввур қилаверинг.

Овқат тайёрлаш жараёнида нафақат кўтаринки кайфият, балки алоҳида роҳат олишни истайсизми? Бунинг йўли таом тайёрлаш ва уни дастурхонга тортишни санъат даражасига етказинг, яъни бу ишга ижодий ёндошинг. Бунинг учун ўзгармас рецепт билан таом тайёрлайвермай, креатив ўзгартиришлар киритинг. Оддийгина маставани одатдагидан бошқача тайёрланг. Аввал қовурма қилган бўлсангиз, бу гал қайнатма қилиб кўринг, келаси сафар эса гуруч ўрнига дуккаклилардан солиб кўринг, кашнич ўрнига райхон билан тортинг. Ҳар хил зираворлардан эксперимент қилиб кўринг. Мен сизга ошхонани чин маънодаги лабораторияга, уй бекасини ҳақиқий ижодкорга айлантириш усулини энг оддий бўлган ўзбек таоми мисолида тушунтирдим. Тасаввур ва қобилиятларни ишга солсангиз, эҳтимол, мутлақо янги таъмлар ва таомлар ихтиро қиларсиз. Ким билади, сизнинг қанча очилмаган қобилиятларингиз мана шу тўрт девор ичида очилиб кетар. Балки, уй ишларини енгиллатувчи бирор усул ва мосламалар ярата оларсиз. Биз ҳозирда кенг фойдаланаётган, уй бекасининг ҳақиқий дастёри – чангютгични оддий фаррош аёл ихтиро қилган, автомобил ойнатозалагичи ҳам аёл ижоди маҳсулидир. Сиз ўзингизни нимага қодир эканингизни кўрсатишингиз учун давлат ишида ҳар куни 8 соат ишлашингиз мутлақо шарт эмас.

Молиявий муаммолар оилавий бахтга раҳна солганда

Деярли барча оила бу муаммога у ёки бу даражада дуч келади. Кимдир бунини вақтинчалик синов деб қабул этса, кимдир учун одатдаги қулайликнинг бузилиши катта фожиа. Оилавий бахтнинг ўлчови мо-

лиявий аҳвол бўлмайди деймиз-у, ammo пул бизга зарур энг туб эҳтиёжларни қондириш учун керак. “Қуруқ севгига қорин тўймайди”, деган гап бор-ку. Айрим аёллар: “Агар пул муаммоси бўлмаганда эди, биз тўла бахтли бўлардик”, – дейишади.

Бахт, ўз ҳаётидан кўнгил тўлиши ташқи факторларга ҳар доим ҳам боғлиқ бўлмай, балки бахтиёрлик инсоннинг ички ҳолатидир. Беҳисоб пул берсангиз ҳам, уни 1-2 кун, ана боринг, 1-2 ҳафтадан ортиқ эйфория (ҳақиқий аҳволга мос келмаган ҳолда кайфиятнинг кўтаринки бўлиши)да ушлаб туролмайди. Ростдан ҳам, пул бахт ўлчови эмас, бор-йўғи айирбошлаш воситаси. Менимча, тушунган бўлсангиз керак, инсоннинг бой ёки камбағал бўлиши, унинг қанча кўп ишлаши ёки уздабуронлигига эмас, пулга бўлган муносабатига боғлиқ. Эр даромади яхши бўлмаса, нима қилиш керак? Келинг, амалий маслаҳатларга ўтсак, яъни оилавий бахтга пулнинг камлиги соя солса, нима қилиш керак, деган саволга биргаликда ечим изласак. Кўпчилик аёлларнинг тутадиган йўли нолиш, эр ҳар куни ишдан келганда уни “арралаш” ва энг ёмони, уни бошқа эркаклар билан солиштириш: “Синглимнинг эрини кўринг, машина кетидан машина олади”, “Ўртоғингиз фалончини кўринг, пулни пулга уради”, “Сизга теккунча, фалончига текканимда ял-ял ёниб юрардим, пешонам бунча шўр бўлма-са” ва ҳоказо.

Бундай ҳолатда эркак ҳар қандай муваффақиятга эришмасин, бир чақалик қадри қолмайди, чунки уни уйда сурункали норози хотин кутади.

Нима ҳам дердик, бу тур аёллар эркакни бирор ишга рағбатлантиришнинг нолишдан ўзга усулини билишмайди. Келинг, бундан аслида қандай натижалар келиб чиқишини кўрайлик. Биринчидан, эрингиз уйдан безади, иккинчидан, ўзига бўлган ишончи пасаяди, учинчидан, уйга эркак ғалвали ҳаёт ташвишлари-

дан дам олиш учун келади, афсус, жағи очилган хотин дастидан у беш баттар чарчайди, бирор чора топиш эҳтимоли янада пасаяди ва энг ёмони бу уйда ўсаётган фарзандларнинг пулсиз қолиш кўрқуви пайдо бўлади. Бу уларнинг келажакда молиявий муаммолар ичида яшашига замин бўлади.

Америкалик руҳшунослар 1000 та оилада кузатиш олиб боришган ва шунинг гувоҳи бўлишганки, ҳар 1000 та эркакнинг ҳаммаси учун аёллардаги энг чидаб бўлмайдиган хусусияти жавраш экан. Шу ўринда инвестор ва бизнес тренер Роберто Киосакининг фикрларини келтирсам: **“Ўзига ишончи бўлмаган инсон ҳеч қачон бой бўла олмайди”**.

Сиз ҳар кун эрнинг ишончини синдириш билан бирга ўз ризқингизни қияяпсиз. Агар шунда ҳам шу усулни маъқул кўрсангиз, эрни топарман-тутармон қилиш дастурингизда сизга омад тилашдан бошқа нима ҳам дердим.

Уйдаги об-ҳавонинг қандай бўлиши қўлида бўлган азиз аёл, илтимос, эрни эговлашни бас қилинг. Толсто-ю Сукротлар ўз оиласида ҳаловат топа олмагани учун ҳаётининг асосий қисмини уйдан ташқарида ўтказишган. Агар уларнинг аёллари бироз сабрли бўлишганда инсоният янада кўпроқ дурдоналарга эга бўлган бўлармиди?

Яна бир тур аёллар молиявий муаммо пайдо бўлганда, енг шимариб пул топишга тушиб кетишади. Бундай аёлларнинг хизмати таҳсинга сазовор. Агар улар эрни бир чеккага суриб қўйган бўлмаса. Масаланинг яна бир томони бор. **Масъулият аёлни заифлаштиради, эркакни эса кучайтиради. Масъулиятни елкага ортиб олган аёл, яна бир бор ўйлаб кўринг, эрингизга қанчалик ёрдам бераяпсиз бу билан?**

Сизга бир сирни айтай, эрнинг қанча пул топиши хотинга жуда кўп жиҳатдан боғлиқ. Кузатишларнинг кўрсатишича, меҳрибонлик ва ҳақиқий аёллик билан

бойлик ўртасида боғлиқлик бор. Унутманг, аёл – эрни муваффақиятларга руҳлантириб турувчи илҳом париси. Энг биринчи вазифангиз унга унинг қобилият-умкониётларига ишончингиз ва бу ишончни вақти-вақти билан изҳор қилиб туришингиз. Яқинда бир мижозим айтиб қолди: “Агар катта пул топиш керак бўлиб кун-у тун шунинг хаёли билан бўлиб ташвишлансам, аёлим келиб “Нима гап?” деб сўрайди. Муаммони айтсам “э, сиз учун шу пул муаммоми, уни, албатта, топа оласиз”, – дейди. Хоҳ ишонинг, хоҳ ишонманг, 24 соат ичида шу пулни топаман”.

Ҳа, соддагина уй бекаси бўлган оддий аёлнинг ишончи ҳақиқий мўъжизалар яратишга қодир.

Ҳадича онамизнинг пайғамбаримизга бўлган ишончлари ва биринчи мусулмон бўлишдек бахтга мушарраф бўлишлари ва ниҳоят, қийинчиликларга қарамай, ҳар қандай ҳолатда ҳам Расулуллоҳ (с.а.в)ни ҳам моддий, ҳам маънавий таъминлаган бу афсонавий аёл ҳар биримиз учун бир гўзал намуна. Сарвари олам аёллари ҳеч бир иккиланиш-у танқидларсиз ишонч билдиргани ва иймон келтирганлари учун ўз ҳолатлари ва келган ваҳийларни биринчи улар билан ўртоқлашардилар. Бу буюк ишонувчи нафақат Расулуллоҳ (с.а.в)нинг ҳаётларини обод қилдилар, балки ислом оламида чуқур из қолдирдилар.

Агар ёрингиз ўз кечинмаларини, орзу-ҳаваслари-ю режаларини сиз билан бўлишаётган бўлса, у сизнинг далдангиз, ишончингизга муҳтож. Ишончингиз, далдангиз билан унга куч беринг, унинг иши, режалари, ғоялари билан қизиқинг. Бутун дунё қарши бўлса ҳам, сиз у томонда қолинг. Ва албатта, сарф-харажатни топиш-тутишга яраша қисқартиринг, борини режалашга ўрганинг. **Унутманг, ҳеч қандай синов абадий эмас.** Ахир, бир умр гўштсиз овқат емассиз.

Бир аёл мижозимнинг эрини ишга солиш усули мени ҳайратда қолдирди. Агар уйда бирор таъмир

қилдирмоқчи ёки бирор мебел олишни хоҳласалар, эрга: “Шуни қиласан”, – деб буюрмасдан, “Агар меҳмонхонани таъмир қилиб, унга фалон қандилни олсак ва фалон мебелни олсак, қандай зўр бўларди-я!” – деб иштаҳа билан гапириб кетарканлар. Уларнинг рекламалари шунчалик юқумлики, беихтиёр сиз ҳам шуни хоҳлаб қоласиз, шубҳасиз, эр ҳам бу яхши маънодаги қармоққа илинар экан. Қарабсизки, топилмаган пуллар топилиб, битмаётган ишлар битиб кетар экан.

Тўкис яшай деб куйиб-ёнаётган аёл, эҳтимол, сизга кўп пул топиш учун жасорат ҳам, жисмоний куч ҳам бермагандир Худойим, аммо энг муҳим хусусиятни – уддабуронлик ва яхши маънодаги айёрликни берган. Ақлу заковатингиз ва фантазиянгизни ишга солиб ёрингизни келажакни тасаввур қилиши, ўз олдига режалар қўйишига ёрдам беринг ва ўз мақсадингизга биргаликда эрнинг розилиги билан эришинг. Бу синовдан шунчалик санъаткорона ўтингки, у бошқа аёлларга ўрнак бўлсин.

Қийналган вақтингизда сиз энг кўп эшитадиган сўзни мен ҳам қайтараман: бориға шукур қилинг. Ярми бўшу ярми тўлган шишанинг бўш томонига эмас, тўла томонига диққатни қаратинг. Сиз энг кўп диққат қаратадиган нарса кўпайиш хусусиятига эга.

Инсон пулни яратган, пул инсонни эмас. Куч-қудрат эгаси инсон, пул эса унинг ҳаётини енгиллаштирувчи бир восита, холос.

ОИЛАНИНГ ТАШҚИ ДИПЛОМАТИК
МУНОСАБАТЛАРИ

Қайнона билан яшашнинг минг бир фойдаси

Бир йигит хотини билан саёҳатга чиқмоқчи бўлибди. Буни эшитиб унинг онаси:

– Мен ҳам, – дебди.

– Ойи, қайнона-келин тортишувларидан дам олиш ҳам расво бўлмасин. Бу гал сиз қолинг, – дебди ўғил.

Эр-хотин кетаётган поездга талончилар чиқиб, ҳамма нарсани олиб қўйибди.

Асабийлашган эр:

– Хонавайрон бўлдим, ҳеч вақойим қолмади, – деб кичқирибди. Шунда хотин:

– Йўқ, жоним, мен қимматбаҳо тақинчоқларни сақлаб қолдим. Талончилар яқинлашиши билан мен ҳаммасини ечдим. оғзимга солдим.

– Ажойиб, – дебди эр, – аммо ойимни қўшиб олганимизда бутун чемоданни сақлаб қолардик.

Қаранг, қайнона ёнингизда бўлса, қанча фойда. Яна алоҳида яшашни орзу қиласиз-а. Нима “Мени эримга ёмонлайди”, – дейсизми? Бу яхши-ку. У қанча ёмонласа, ёрингиз сизни шунча оқлашга тушади. Бунинг учун сизни яхши томонларингизни топишга ҳаракат қилади. У сизларнинг орангизда қанча ғов бўлса, ёрингиз сиз томон шунча интилади. Чунки у болалигидан “қилма” деганни қилиб келган. Тинмай иш буюради, дейсизми? Албатта, у сизга яхши бўлсин дейди. Ҳаётингизни қанчалар ёмонлиги ҳақида ўйлашингизга вақт қолдиришни истамайди.

Рухшуносликда меҳнат билан даволаш терапиялари бор, демак, у шундан хабардор. “Эшигимни туну кун пойлайди”, – дейсизми? Туну кун пойлайдиган

тан қўриқчини яна қаердан топасиз? Қоровул ёллангиз, ҳеч ким бунчалик садоқат билан киприк қоқмай қўриқламайди. Она-да, она фарзанди тинч бўлсин дейди. Бахтимизга қайноналар яшасин!

Қайнонадан минғирлаб нолиган келинларни жиним суймайди. Бир-икки марта нолиб кўрсангиз, одат бўлар экан. Бу сизга шу жабрдийда роли ёқиб қолибди дегани.

Эҳ, қани энди алоҳида турганимда... Қани энди, онаси йўққа текканимда... Қани энди, қайнонам онамга ўхшаган бўлса...

Бу армонларнинг чеки йўқ, аммо бу каби ўз бахтсизлигингизни бировга ағдаравериш зарарли. Ҳаммасини тушунтиришимдан аввал илтимос, кўз ёшингизни артиб олинг. Эзилган келин бўлишни йиғиштиринг. Қайнонагиз ҳар қанча жодугар бўлса-да, айти вақтда ёнимизда йўқ. Демак, сиз айтган муаммо ҳам айти дамда йўқ. Хотиржамлашингизми? Унда давом этамиз. Яна қайтараман, илтимос, бундай кайфиятингиз ёмонлиги, эрингиз билан келиша олмаслигингиз, болангизни асабийлиги ҳамма-ҳаммасини қайнонага ағдарманг. Муаммони ичингиздан қидиринг, чунки унинг ташқарига алоқаси йўқ.

Психолог Франкл немис конслагерига тушиб қолади. У яҳудий бўлган. Қийноқлар ичида Франкл ўзи учун ҳақиқатни кашф этади: **агар инсон нима учун яшаётганини билса, қандай яшаш мумкинлигини топади.** Демак, инсоннинг ҳаётда бир мақсади бўлса, у бахтлидир.

Бу психолог конслагерда катта шуҳрат қозонди. Асирлар қийналган вақтида унинг олдига келиб, суҳбатидан баҳраманд бўлиб енгил тортишди. У конслагердан соғ-омон халос бўлганда эса на хотини, на фарзандлари ва на синглиси тополмайди. Уларнинг бари урушнинг қурбони бўлганини билади. Мутлақо ёлғиз қолган Франкл шунда ҳам руҳини туширмайди,

у ўз ишини давом эттиради. Бутун дунёда ўзининг янгича қарашлари билан шуҳрат қозонади. Чунки у атрофдаги бўлаётган воқеаларга муносабат билдиришда танлаш имконига эга эканини билади. У атрофдагиларни, борлиқни ўзгартиришга ҳаракат қилмайди, балки ўз ички дунёсини ўзгартиради, натижада ташқи дунё ҳам секин-аста унинг буюртмасига биноан ўзгара бошлайди.

Ўйлайманки, сизнинг уйингиз конслагеру қайнонангиз фашист эмас. Агар шундай бўлганда ҳам, ўша дўзахда эзилиб, мазлума ҳис қилиш ёки ҳеч нарсага қарамай бахтли ҳис қилиш ўз қўлингизда. Сиз 50-60 ёшли қайнонани ўзгартираман деб хомтама бўлманг. Сиз ўзингизни ўзгартиринг, шунда у ҳам ўзгаради. Қандай ўзгартирай дейсизми? Оддийгина муносабатни ўзгартириб. Шошилиб кетманг, сизга бўйин эгиб қул бўлинг демаяпман. Масалан, қайнонангиз билан одатдаги жанжал ёки тушунмовчилик бўлаяпти, одатда нима қилардингиз, гап қайтарармидингиз, ҳозир эса айна вақтда ички оламингизга киринг. Ана, нималарни ҳис этаяпсиз, танада нималарни сезаяпсиз? Юракда санчиқми, гапиролмай бўғилаётганингизни-ми, титроқми? Шуларга диққат қаратинг. Ғазаб катта куч, уни сезмаслик мумкин эмас. Бир неча дақиқа ўтгач, сиздаги ғазабдан асар ҳам қолмайди. Қайнонангиз эса сиздаги ўзгаришни кўриб ҳайрон бўлади, балки “Эси оғиб қолдими?” деб хавотир ҳам қилар. Кўрдингизми, қанча нарса ўзгарди. Энди унинг талабига келсак. Қайнонангиз сиздан нима истайди, бир ўйлаб кўринг, унинг талаби нима? Сизнинг хушмуомалангизними, чиройли уй тутишними? Имконингиз борича бу ишларни меҳр билан қилишга уриниб кўринг, сиздаги ғайратни, уйга бўлган меҳрни кўриб, қайнонангизнинг ҳам тош юраклари эриса ажаб эмас. Кўп эмас, 30 кун шу тахлит яшаб кўринг. Агар шу вақт ичида ҳаётингиз яхши томонга ўзгарса, шундай яшаш

ёқса, давом этасиз, ёқмаса унутинг. Энди эса суҳбатимиз аввалида ваъда берганимдек қайнона билан яшашнинг фойдалари:

– Уйни энг ишончли қўлларга хотиржам ташлаб кета оласиз.

– Ҳомиладор бўлсангиз, ахир у ҳам аёл, тушунади, ваҳима кўтарадиган ёрингиздан фарқли ўлароқ биринчи ёрдам кўрсата олади.

– Фарзандингиз билан бирор муаммоли ҳолат чиқса, масалан, касал бўлиб қолса, югуриб қайнонанинг олдига борасиз: «Ойижон» деб. Бўлмаса, қўшнининг эшигини тақиллатасизми?

– Қайнонанинг фарзанд тарбиясида роли беқиёс. Фарзандингиз ёмон йўлга кирмайди, чунки сиз йўғингизда буви назоратида.

– Овқатингиз тагига олганини тагига олишидан бир соат олдин айтиб қўяди.

– Эрталаб уйғотувчи қўнғироққа ҳожат йўқ.

– Кечқурун ҳамма ишларингизни тугатмай ухлаб қолмаслигингизни таъминлайди.

– Онангизнинг қадрига етасиз. Бу эса савоб.

– Фарзандингиз кўпчилик билан мулоқот қилишга ўрганади, чунки уйингизда ҳар куни келди-кетди.

– Фарзандингиз келинлик тарихингиздан сиздан яхшироқ хабардор бўлади

– Фарзандингизни шундоқ ойижонингиз олдиларига қўйиб, ҳозир келаман деб, 2 соат йўқ бўла оласиз.

– Ёрингиз билан муаммо чиқса, сизни ёнингиз бўлади, чунки сизни ҳар қанча ёмон кўрмасин, икки фалокатдан бири, яъни сизнинг ажрашмаслигингизни танлайди.

Аслида, қайнонанингиз сиз ўйлагандек зарарли эмас, фойдаси эса ростдан ҳам ҳисобсиз. Ҳа, мен 1001 та келтираман девдим, нима қилай, китоб ўқиётган қайнонаси йўқлар сабри етмай уни улоқтирвориши мумкин. Агар роса истасангиз, узундан-узоқ рўйхатни

электрон почта манзилингизга юбораман. Лекин бу яхши сифатларни ўзингиз топсангиз яхшироқ бўларди. Демак, ана шу 30 кун ичида ойижонингиз билан яшаш қандай яхши эканлиги рўйхатини 1001 тага етказинг. Бу ишга ёрингизни, овсинларингизни, ҳатто қайнонангизнинг ўзларини ҳам жалб қилинг. “Нега?” деб сўрашса, “Руҳшунослар оила мустаҳламлиги учун шундай маслаҳат беришди”, – деб айтинг. Натижасини тезда кўрасиз. Шунча гапдан кейин ҳам “Сиз қайнонамни билмайсиз-да”, деяпсизми? Агар у заҳарли илон бўлганда ҳам, бир яхшилиги бўлиши тайин ёки гапни тўғри тузинг: “мен бу қайнона билан қандай қилиб бахтли яшашни, тил топишишни билмайман”, деб. Билиш учун эса яқинроқ бориш керак. Ҳатто энг заҳарли илоннинг ҳам заҳридан дори-дармон тайёрлаш мумкин. Сиз эса зулмкор кўзлардан меҳр-муҳаббат топа билинг.

Аёл ҳоким оилада ўсган эркак билан яшаш осонми?

Қайнонангиз уйда ҳал қилувчи фигура бўлса, яъни ҳукмрон, унда ёрингиз яшаб қолишни айрим усулларига кўникаиб тарбияланадики, бунда у билан яшаш осон бўлмаслиги мумкин. Келинг, аввал бу оилани ўрганиб чиқайлик. Аёл ҳоким оила ва унда ўсаётган фарзандлар ўғил ёки қиз бўлишидан қатъи назар, қандай феъл-атвор эгаси бўлиши ёки қандай тақдир маҳкумлигини айтмай қўя қолай. Чунки ҳар бир оила ва унда камолга етаётган ҳар бир фарзанд ўзига хос. Оилада эркак устун бўлиши керак деган археик тасаввурлар бугунги кунда русумдан бир мунча қолган, аммо аёл мутлақ ҳукмдор бўлган оила ҳали ҳам хунук ва уят бир манзара сифатида ўз мавқеини йўқотмаган. Агар эр оламдан ўтган ёки ажрашган бўлса, албатта, аёл истаса-истамаса лидер, лекин эр

билан яшаб туриб уни бир чеккага суриб қўйилган оилада руҳияти соғлом фарзандлар улғайиши эҳтимолдан йироқроқ ҳолат.

Фарзанд эр-хотин ролларини оилада ўрганади ва ота-онадан асосий андозани олади. Аммо бу андоза олиш вақтида эр-хотин роллари алмашингани аниқланса, ота-онага ролларини тўғри қабул қилмаслик бошланади, натижада нафақат ёмон эр ёки хотинлар пайдо бўлади, балки жинсий ориентациянинг бузилишига ҳам олиб келиши мумкин. Қиз бола онасидан нафратланиши, ўғил эса онага тақлид қилиши мумкин.

Одатда бундай аёллар нафақат эрга ҳукмини ўтказиши, балки фарзандларнинг ҳам бурнидан ип ўтказиши олади, бу эса шу оилада ўсиб-унаётган эркекнинг руҳиятига салбий таъсир ўтказиши мумкин.

Аёл ҳоким бўлган оилада тарбия кўрган ўғилларни тоифалаймиз.

1-вазият. Хотинига нисбатан зуғумкор. Отасининг кунни бошига тушишидан кўрқади. Шу сабабли хотинини доим тергов қилиб боради.

Невротикларга хос хусусият – ўз ота-оналаридек умр йўлдош танлаш ва уларни ўзлари хоҳлагандек кўришга эришиш. Яъни эркек онасига ўхшаган аёлга уйланади ва қайта тарбиялашга киришади.

Бу хотинга нисбатан ўз зуғумини ўтказадиган эр уни отасига ўхшашдан кўрқадигина эмас, балки онасига тақлид қилади, деган бўлардим. Агар зуғум, жанжал-тўполонлар ҳеч қандай сабабсиз юз бериб, оила тинчлигини асаблари мувозанатлашмаган эр бузаверса, у ҳолда бундай муҳитда фарзанд тарбиялаш ҳақида ўйлаб кўриш керак. Бу дегани эрим касал экан деб, ажрашиш керак дегани эмас. Эрингизни қайта тарбиялайман деб хомтама бўлманг, бу феъл-атвор 20-30 йилдан бери шакллантириб улгурган. Агар шу эркек билан тақдирингизни боғлаган экансиз, де-

мак, унинг яхшисига ҳам, ёмонига ҳам шериксиз. Ота-онасини таҳлил қилишдан тийилинг, чунки унинг ичида шундоғам кураш кетади, ёғга олов пуркаманган маъқул. Эрингиз ёш бола каби уни алдаб-сулдашга тўғри келади, гоҳида. У ҳокимиятни йўқотиб қўйишдан хавфдами, бундан халос қилишнинг осон йўли бошқалар олдида унинг лидер эканлигини намойиш қилиш. Бу унинг ота-онаси, дўстлари бўлиши мумкин. Жуда кўп айёр хотинлар шу йўлни тутишади. Одамлар орасида, эрнинг асаби бузилганда, кайфи бор бўлса “Бегим, сизники маъқул”, деб туришади. Ақлли хотин тенг-тенг олишиб баҳслашмайди. Сиз шу йўл билан уни ҳовуридан тушира олсангиз, марра сизники. Энди у зулмкор эр образидан оддийгина уй мушугига айланиб қолади. Энди исталган буйруқни амалга ошириш мумкин, лекин эҳтиёткорлик билан, чунки уни билиб бўлмайди, кутилмаган вақтда мудраётган арслон уйғониб кетиши мумкин. Агар мураса-ю мадора оғир бўлаётган бўлса, ишонинг эрингиз учун ҳам бу азобли эҳтимол, унга мутахассис ёрдам бера олар ва у психологга мурожаат қилишга истак билдирар.

2-вазият. Ўзини пошна остидагина хотиржам сезади. Уйлангунча онасининг, кейин эса хотинининг аравасига тушиб олиб кетаверадиган йўловчи эр.

Уйда эркак аёлни кўзига қараб яшаган оилада ўсган фарзандлар аёлга бўйсунушга мослашганлиги туфайли ўғил вояга етиб уйлангандан кейин онасини янги онага, яъни хотинга алмашиб, энди унинг чизган чизигидан чиқмайди. Чунки бу итоаткор эркак бечора қачонлардир бу шафқатсиз ҳаётда шу усул билан яшаб қолган эди, аммо ҳар доим ҳам бу усул иш бермаслигини қайдан ҳам билсин?!

Одатда, хотинлар эрнинг бу ожиз томонидан фойдаланадилар, олдин она тарбиялаган бўлса, энди хотин янгича тарбия усули билан таъсир ўтказа бош-

лайди. Бу қачонлардир қанотлари қирқилган бургутни озгина бўлса ҳам, ҳаётга қайтармоқчи бўлсангиз, уни ўзига қўйиб беринг. Унинг ҳаётига, хатти-ҳаракатига, ишларига ҳадеб аралашаверманг. Ҳаётда масъулиятни олишга сизнинг пассивлигингиз уни мажбур қила олади. У ўзидан фаол одамнинг олдида ён беришга ўрганган. Хуллас, танланг, сизга қандай эркак керак? Сиз ўз нофорангизга ўйнатадиганми ёки ҳақиқий ўз фикрига эга, ўзига ишонган комплекслардан халос бўлган эркакми? Кейин шунга қараб йўл тутаверасиз. Ундаги мудраётган ҳақиқий эркакни уйғотмоқчи бўлсангиз, ҳақиқий аёл бўлинг.

3-вазият. Онаси – авторитет. Бутун умр унинг чизигидан чиқмайди. Кўпинча бир неча марта уйланади.

Онасининг ўғиллари янги ҳаётга мослашмаган, яъни ҳаётидаги янги аёлга кўника олмай ҳали ҳам онасининг ўғиллигини давом эттираётган эркак. Бу эркак жисмонан улғайса-да, руҳан болалигича онасининг этагига ёпишиб қолган. Агар қайнонангиз сизга уни тақдирини ишониб топшира олса, ҳаётингизга аралашмайди, аммо ишонмаса, ишингиз қийин. Сиз онадан кучли чиқсангиз, сизнинг макрингиз ундан устун бўлса, эрингиз сизга тобе бўлади. Агар уддалай олмасангиз, гўшт ҳам эмас, балиқ ҳам эмас, эркак билан яшашга маҳкумсиз. Агар у сизни хавфсиз инсон эканлигингизга ишонса, секин-аста онанинг аралашувисиз муносабат қилиши мумкин. Унутманг, у ҳали бола, у билан қандай муомала қилиш кераклигини аёллик инстинкти билан билсангиз керак. Уни меҳрибон она бўлиб бошини силашга шошмасдан, унга катта одам деб қаранг ва ҳурмат қилинг, ажаб эмас, унинг улғайишига эришсангиз.

4-вазият. Том маънодаги хотинчалиш эркак. У ҳамма нарсада, ҳатто хатти-ҳаракатларда ҳам онасига тақдид қилади.

Бундай эркаклар ўзгартириш юзасидан бирор мас-лаҳат беришдан ёки бирор мўъжизакор усул билан ўзгартириш мумкин деб ишонтирмайман ҳам, аммо шуни айтиш мумкинки, бундай эркаклар маълум сабабларга кўра жинсий ориентацияси ўзгаргандир. Бу жинсий ҳаётга таъсир ўтказмаслиги ҳам мумкин, аммо бу дегани уларда руҳий муаммо йўқ дегани эмас. Бунинг сабаблари отасиз ўсиш ёки отасини тан олмаслик ёки ундан қаттиқ нафратланиш ҳам бўлиши мумкин. Бу феъл-атворнинг ёмон тарафи бу инсоннинг фарзандлари, айниқса, ўғиллари учун жиддий муаммо саналиши мумкин. Эркакдаги бу хусусиятни билиш учун унга тегиш шарт эмас, яъни бир ёки бир неча учрашувда буни бемалол аниқлаш мумкин эди. Шунда ҳам тақдирингиз бундай эркак билан қандай боғланиб қолганини тушунмаётган бўлсангиз, демак, сизда ҳам қандайдир муаммолар бор, эрни тузатишга шиддат билан киришишдан ёки ундан юз ўгиришдан олдин ўз муаммоларингиз билан ишланг. Балки, сизнинг бундай эркаклардан қўрқувингиз туфайли эрингиз шундай кўринаётгандир.

Хулоса. Бир эртақда айтганидек, ҳамма нарса ўз ўрнида келса. Қиш қишда, ёз эса ёзда. Табиатнинг қоидалари бузилишидан Аллоҳнинг ўзи асрасин. Мустаҳкам оилани эса ҳар доим забардаст эркакларимиз ўз аёлига муҳаббат ва ҳурмат билан бошқараверсин.

Қайнона она бўла оладими?

Келиним билан гаплашдинг деб, энди қовоқ-тумшуқ қилманг. Биласизми, руҳшунослик касбини нега танлаганман, ҳуқуқшуносликни эмас, чунки улар фақат бир киши билан ишлаша олади: ё айбланувчи билан ё жабрланувчи билан. Бизда эса ўгайи йўқ, натижада эса мижозларимиз уларникидан икки марта

кўп. Вой бў, сизни бундоқ яқин олиб кайфиятингизни кўтариш ҳам қийин бўлиб қолибди. Анчадан бери шунақа қовоқ уйиб юрибсизми? Ҳа, классик қайнона ролига роса киришибсиз-ку. Эҳтиёт бўлинг, бу ниқоб жуда хавфли, энсаларнинг бунақа қотиши қон айла-нишни ёмонлаштиради. Бекорга келинлар стресс билан, қайноналар эса қон-томир касалликлари билан дард чекишмас экан.

Аёл милиционернинг олдига келиб:

– Анави бурчакда турган эркакни кўраяпсизми, у мени тинмай асабимга тегаяпти, – дебди.

– Мен уни кузатиб турибман, – дебди милиционер аёлга жавобан. – У ҳатто сиз томонга қайрилиб қарамади ҳам.

– Айнан шу асабимга тегаяпти-да.

Қайнона бўлсангиз ҳам, аёлсиз-да. Менимча, сизга ҳам озгина эътибор етишмай қолган. Келинингиз эса айни эътибордаги вақти. Биламан, айтаяпсиз осонми ўғил ўстириш, бир парча этни одам қилиш, уйқусиз тунлар, йиғласа йиғлаб, кулса кулганим. Энди кеча келганни деб, мени унутди-қўйди болам.

Э, ҳа гап буёқда экан-ку. Бу табиат қонуни, ўғлингизни сизга ва хотинига бўлган муносабатини солиш-тирманг, жуда хунук манзарани эслатаяпти, бу. Аста-тағфируллоҳ, сиз қандайдир золим қайнона эмассизки, ундай айблов қўйилса. Табиат қонуни – она болам дейди, болам қиз бўлса, у ҳам болам дейди, ўғил эса хотиним. Сиз билан мен минг қарши чиқмайлик, бу қонунни буза олмаймиз. Ахир оқимга қарши сузган билан дарё оқимини ўзгартиролмайди, сузувчининг ҳолдан тойгани қолади. Сиз-чи, ҳали ҳаётда қиладиган қанча ишларингиз бор, унга эса куч керак. Ҳозирги келинлар бошқача, ҳа, бошқача.

Йигит маликани севиб қолибди. У эса барча маликалардек: “Шартим бор”, дебди.

Йигит хўрсиниб:

– Биламан, мендан онам юрагини сўрайсан, менинг қўлим бормайди, ахир биттагина ўғил бўлсам, қандай қилиб ўз қўлим билан...

Қиз:

– Онангинг тош юрагига йўл қидириб овора бўлиш ниятим йўқ. Менинг шартим тўй дабдабали бўлади, деколте 3 милёнлик кўйлак кияман, фалон салондан, тўй саёҳатига Европа, ҳа майли, Туркияга борамиз. Алоҳида, ҳамма қулайликлари бор шаҳар марказидан квартира.

Йигит замонавий йигитлардан эмасми, ичида: “Уйла-ниб олаверай, кейин бир гап бўлар”, деб ўйлабди ва:

– Розиман! – дебди. Қиз ҳам пишиқ эмасми:

– Ҳа, аввал квартиранинг калитини олиб келасан, – дебди.

Йигит онани қошига келиб:

– Она, мен бир қизни севиб қолдим. Шунга уйлансам дейман, – дебди. Она ҳам:

– Яхши, аммо шартим бор: келин импорт мебел олиб келса, ҳамма хизматимни қилса, менинг гапим қонун бўлса. Битта имоим билан нима истаётганимни тушунса. Соат 4 да туриб, кечаси 12 сиз уйга кирмаса. Ойлигини қўлимга олиб келиб берса...

Шартларни эшитиб аҳволи ундан-да танг бўлган ўғил уйдан қочиб чиқибди-ю, кўчада қоқилиб йиқилибди. Шунда кузатув камерасидан ўғлини кузатиб турган она:

– Ўзимам айтдим бу сени иссиқ-совуқ қилиб бошингни айлантириб олган деб, – деган экан.

Мана муаммоларнинг калити, икки аёл – келин ва қайнонанинг ҳар бири ўзича ҳақ, аммо ҳақиқатлари турлича. Ҳар бири бахтли оилани орзу қилади, аммо бу орзулар бир-бирига зид келиб қолаяпти. Ана шу ерда зиддият келиб чиқаяпти, менимча.

Қайнонажон, йўғ-э, онажон, биламан, меҳридарёсиз. Илтимос, шу дарёдан биргина томчисини шу

келинга ҳам томизиб кўринг. Жуда қийналсангиз, ўз келинлигингизни эсланг. Ўша даврдаги ҳиссиётлар, қийинчиликлар, оила аъзоларнинг кўнглини тушуна олмай эзилганларингизни. Ўша келин кўзи билан қараб кўринг келинингизга. Эҳтимол, у сизга ўзингизни эслатар, ахир “Қайнона келиннинг тупроғини бир жойдан олади”, дейишади-ку. Агар ана шу ўхшашликни топа олсангиз ва тан олсангиз, тегишли хулоса чиқарсангиз, ишонинг, ҳар қандай тушунмовчиликлар барҳам топади.

Қайнона оила деб аталмиш кичик мамлакатнинг ички сиёсатига масъул шахс. Келинлик бедиллик, аммо қайноналик ундан ҳам оғир синов. Мустақил ҳаёт бўсағасида турган қизлар оқ отдаги шахзодани орзу қилишади, аммо яхши қайнонани эса ҳеч тасаввурларига сиғдира олишмайди, натижада идеал оилага қўйиладиган талабларга ота-онадан алоҳида яшаш, деган пункт киритилади. Шунинг учун чиққан бўлса керак яхши қайнона – узоқдаги қайнона деган ҳазил гап. Бир уйда яшаб ҳам, онадек бўлиши мумкинми қайнона?

Бундай бўлмаслиги мумкину, аммо оиладаги хотиржамликни таъминлаши ва ёш оилани бахтли бўлишига ёрдам бериши ё ҳеч бўлмаганда, тинчгина яшашига халақит бермаслиги мумкин. Сизда имконият ҳам катта, масъулият ҳам катта, шу сабабли хато килиш эҳтимоли ҳам катта.

Ҳар бир она ўз ўғлига бахт тилайди, аммо айрим ҳолларда унинг бахтсизлигига хизмат қилиб қўйишади. Ўғлингиз бахтини қуда томондан қилинадиган латтапутта, ош-овқат билан ўлчаганингизда янги қурилган оилага бир дарз кетади.

Шубҳасиз, ёш она тарбияда айрим хатоликларга йўл қўйиши мумкин. Масалан, ортиқча қаттиққўллик қилиб юбориши ёки талтайтириши, бунда, албатта, қайнона аралашуви керак, аммо бу болани олдида

она ва бувининг тарбия масаласидаги тортишуви бўлиши мумкин эмас (агар келин болага аёвсиз жисмоний жароҳат етказётган бўлса, унда очиқдан-очиқ болани ҳимоя қилиш керак, албатта).

Тарбияда катталар яқдил бўлиши зарур. Акс ҳолда, бола бу тарафкашликдан фойдаланади. Келин фарзандини тарбиялашига ёрдам беринг, аммо халақит қилманг. Келинингиз ва ўғлингиз тортишяпти, бу ҳолатни ҳам ҳар хил даражаси бор, аксарият ҳолларда аралашмасликни маслаҳат берардим. Эр-хотин муносабатларида зиддиятларнинг ҳам бўлиб туриши табиий, уларни ҳар доим ҳам салбий рангга бўяш тўғри бўлавермайди. Тушунмовчиликни тортишиб бўлса ҳам ойдинлаштиришларига қўйиб беринг. Лекин вазият жиддий бўлиб, оила бузилиш хавфи даражасига етса, сиз ўғилнинг ҳам, келиннинг ҳам тарафини олманг, оила сақлаб қолиниши томонида туринг.

Келинингиз ва қизингиз тортишяпти, бу вазиятда адолат қилиш жуда оғир. Шу сабабли бу вазиятда шошиб қарор қилмасликни маслаҳат берардим. Келинингиз ва қизингиз билан алоҳида гаплашиб олинг. Ҳар икковига ҳам муаммони рақиб томондан кўришига ёрдам беринг: «ўзингни унинг ўрнига қўйиб кўр» қабалида.

Овсинлар зиддияти жуда кўп учрайдиган ҳолат. Икковининг ҳам ёни бўлманг, қарс икки қўлдан чиқади. Агар улар бир-бирини кўрарга кўзи бўлмаса, рўзгорини алоҳида қилган дуруст. Улар бирга яшашга мажбур эмас.

Келин ва қайнона ўлмас мавзу ва муаммо. Ишонман, иккалангиз ҳам ҳақсиз, аммо сизларнинг ҳақиқатларингиз бир-бирига мос келмаяпти, холос. Мен келин муаммоси билан келадиган қайнонага ҳар доим: «Ўз ҳаётингиз билан яшанг. Ҳаётингизда келин муаммосидан бошқа тузукроқ қизиқиш топинг» деб маслаҳат бераман.

Аёл она бўлса ҳам, қайнона бўлса ҳам, ҳатто буви бўлса ҳам аёллигича қолади. Қолаверса, фарзандингиз оила қурди, энди у ўз ҳаётини эплайдиган кап-катта одам, сизни уни олдидаги оналик вазифангиз аллақачон тугаган, қолган ҳаётингизни ўзингизга бағишланг.

Чиққан қиз чигириқдан ташқари ёхуд ота-оналарнинг оилавий зиддиятларга аралашуви ҳақида

Фарзандингиз кўчадан йиғлаб келса, уни ранжитган беадабнинг таъзирини беришга шошасиз. Катта бўлиб, бировнинг оиласига узатган қизингиз эшикдан кўз ёшларини оқизиб кириб келса-чи? Яна қилич-қалқонингизни кўтариб, ўзингизнинг ҳақиқатингизни ҳимоя қилгани отланасизми? Ўйлаб кўринг: сиз энди ёш болани ҳимоя қилмаяпсиз, вояга етган, қилмишларини қарорлари устидан жавобгарликни ҳис эта оладиган кап-катта одамнинг тақдирига аралашяпсиз. Бу эса улкан масъулият. Қуйида баён этилаётган уч тақдир мисолида ана шу масалани муҳокама қиламиз.

Райҳон (24 ёш): «Ўз аравангни торт» дейишяпти.

Ёшлигимдан ота-онамнинг чизган чизигидан чиқмаганман. Турмуш қуриш масаласида ҳам буткул уларнинг раъйига қарадим. Бир йигитни ёқтирардим, бироқ у ота-онамга маъқул келмади. Бошқа бировга фотиҳа қилишганди, аммо йигитнинг оиласи борлиги маълум бўлиб, тўй бузилди. Кейин онамнинг дугонасига келин бўлдим. Эрим билан яхши тил топишаётгандик. Бироқ онам ва қайнонам чиқиша олмай қолишди. Шундан кейин қайнонам менга кун бермайдиган бўлди. Бунини сезган онам: «Сизга хорлатиб қўядиган қизим йўқ», – дея мени ота уйимга олиб кетдилар. Оилада онамнинг айтганлари айтган, шу сабабли дадам бунга

қарши бир сўз деёлмадилар. Онам ва қайнонамнинг зиддиятлари сабаб оилам бузилди, бир ўғлим билан отамникида яшай бошладим. Лекин энди онамнинг кўзига мен ёмон кўриниб қолдим. «Қачонгача сенинг ташвишингни қиламан. Укангни уйлантиришим керак. Ё эрга тег, ё рўзгорингни бўлак қилиб, ўз аравангни торт» деяптилар. Мен уларни деб шу куйга тушдим, энди еган бир бурда ноним ҳам оғирлик қилаяпти. Ўзлари «эринг боқиб олади» деб ўқишга, касб-ҳунар эгаллашга қўймадилар-ку! Бошимни қайси деворга уришни билмаяпман.

Рухшунос маслаҳати: Инсон фарзанди 9 ой она вужудида яшагач, биологик жиҳатдан ундан ажралади. Афсуски, айрим ҳолларда бола туғилиб ҳам мустақил яшаб кетолмай, онага боғланиб қолади. Онангиз – кучли аёл, бундайларни Фарбда «темир хоним» дейишади. Улар атрофдагилар учун ҳам қарор қабул қилади, масъулиятни зиммасига олади. Бундай аёллар билан яшашнинг энг осон йўли – унга тобе бўлиш ва у кўрсатган йўлдан юриш. Сиз шу йўлни танлагансиз. Бунинг натижасида намунали қиз бўлдингиз, аммо бахтли аёл эмас. «Ота-она тахт яратиши мумкин, лекин бахт яратиб бера олмайди», деган ҳикмат бор халқимизда. Сизнинг вазиятингизда ҳам шундай бўлибди. Энди онангиз сизга қўпол тарзда бўлса ҳам «ўз билганингча яша» деяпти. Аслида, алақачон мустақил қарор қабул қиладиган ёшга етгансиз. Аммо бу реалликни қабул қилиш ўрнига маслаҳат берадиган, тўғри йўл кўрсатадиган онани энди ташқаридан излаяпсиз. Бироқ кичкина қизалоқ эмас, онасиз. Мустақил яшаб кета оладиган инсонни тарбиялаш учун онанинг ўзи мустақил ва кучли бўлиши керак. Касб-ҳунар эгаллашнинг эса кечи йўқ. Бахтсизлигингизда атрофдагиларни айблашни қўйинг, шахсий ҳаётингизга дохил қарорларни ўзингиз қабул қилинг, бошқаларга бу ҳуқуқни берманг. Ўзингизга бахтсизлик ҳук-

мини ўқишга эса шошилманг. Ҳали бутун ҳаётингиз олдинда.

Дилором (19 ёш): «Ўзим пиширган ош тиқилди».

Баҳодир билан синфдош эдик. Мактабни битиргач, икки йил йўлимни пойлади, ниҳоят, кўнглимга йўл топди. Ота-онамнинг норозилигига қарамай, унга турмушга чиқдим. Лекин севганим билан бахтли бўлиш пешонамга ёзилмаган экан. Эримнинг оиласи ҳам бизнинг никоҳга қарши эди. Тўйдан кейин аввало қайнонам, кейин қайнэгачию қайнсингилларим, ҳатто овсиним ҳам менга қарши турли фитналар уюштириб, уқувсиз келин, ёмон бека, эпсиз хотинга чиқаришга уринишди. Камситишлардан безиб уйга борсам, онам: «Даданг билмасидан кетақол, қизим. Чидайсан, ўзинг пиширган ош», деб ҳайдагудек изимга қайтарди. Эримнинг қариндош-уруғлари эса «Сендан ота-онанг ҳам безор, ёнингни оладиган ҳеч киминг йўқ», дея зуғумни кучайтиришмоқда. Наҳотки, муҳаббат билан оила қурганим учун ота-онам мендан воз кечса? Озгина мени қўллаб-қувватлашса, келин бўлиб тушган хонадонимдагилар ҳам ўзларини йиғиштириб олишармиди?..

Рухшунос маслаҳати: Инсон ҳаётида бундай инқироз онлари бекорга рўй бермайди. Уларнинг ҳар биридан хулоса чиқара билиш керак. Қачонлардир севганингизга турмушга чиққанингиз учун ўзингизни айбламанг, шунда бошқалар ҳам сизни айбламайди. Эрингизнинг оиласи сизни аввал бошидан қабул қилмаган ва ўз позициясини шу пайтгача сақлаб келмоқда. Шубҳасиз, сиз улардан ҳеч қачон яхши муносабат кутмагансиз, буни ҳатто тасаввур ҳам қила олмагансиз. Мана шу ерда хато бошланган. Чунки улардан ёмон муносабат кутиш орқали билибми-билмай ўзингизга нисбатан салбий туйғуларни уйғотгансиз, улар эса сиз ёзган сценарийни ижро этишяпти, холос. Энди позициянгизни ўзгартиришга ҳаракат

қилинг. Айтинг-чи, атрофдагиларнинг сизга муносабати қандай бўлишини истардингиз? Уни хаёлан чизинг, ёзинг, тасаввур қилинг. Эътибор беринг, эрингизнинг оиласидаги аёллар турли фитналар уюштириш йўли билан сизни нимадан айиришмаяпти? Севгиданми? Меҳрданми? Демак, уларнинг ўзига шу етишмаяпти. Сиз уларни айблманг, аксинча, бахт тиланг. Уларга нисбатан етарлича меҳр-муҳаббат кўрсатилганида нақадар бахтли бўлишларини тасаввур қилинг. Уларга чиройли муомала қилиб, меҳр кўрсатинг. Айнан сизнинг тасаввурларингиз эртанги кунингизни яратади, уларнинг муносабати эмас. Севгингиз бир синовдан ўтибди, лекин иккинчисига бардош берармикин? Буни вақт эмас, сизнинг меҳр-муҳаббатингиз кўрсатади. Муҳаббатингизни фақат эрингиз эмас, унинг яқинлари билан ҳам баҳам кўринг, уларни ҳам севинг ва ҳурмат қилинг. Эрингиз оиласини борица қабул қилишингиз унинг ўзини қабул қилишингиз, демакдир. Мукофот сифатида сиз нафақат оиланинг тўлақонли аъзоси, балки энг севимли келинига айланасиз.

Раъно (35 ёш): *Эрка қизнинг қуйилиши.*

20 ёшимда оила қурган бўлсам ҳам, ҳамон ота-онамнинг эркаси эдим. Аммо турмуш эркаликларни кўтармас экан. Оилавий ҳаётимнинг илк беш йили ниҳоятда оғир кечди. Кетма-кет икки фарзандли бўлганим учун тиббиёт институтида ўқишни давом эттиришни ўйлагим ҳам келмасди. Эримнинг ота-онаси узоқ вилоятда туришарди, биз алоҳида квартирада яшардик. Шундай шароитда ота-онамнинг ёрдами билан ўқишни тугатдим. Уй ишларига улгура олмаётганим учун эримдан кўп дакки эшитардим. Бир куни у «ҳаммаси жонга тегди», дея қишлоғига кетворди. Мен ҳам «ажрашаман» деб туриб олдим. Шунда ддам: «Қизим, ҳаётда ҳеч нарса осонлик билан бўлмайди. Ажрашининг мумкин. Ёшсан, чиройлисан, бошқа тур-

муш қилишинг ҳам эҳтимолдан ҳоли эмас. Бироқ болаларинг бегона одамнинг қўлида ўсади. Вақти келса, уларнинг хархашаси ўзингга ёқмайди-ку. Бегона одам койиса, жазоласа, чидайсанми? Биринчи турмуш – барибир биринчи турмуш, фарзандларингни ҳам ҳеч ким ўз отасичалик яхши кўрмайди. Қарор қабул қилишдан олдин уларни ва ўзингни нимадан маҳрум этаётганингни ўйла. Аммо биз ҳар қандай вазиятда ҳам сени қўллаймиз», – дедилар. Бу гаплар менга қаттиқ таъсир қилди. Биринчи марта мағрур бошимни эгиб, эримга қўнғироқ қилдим ва кечирим сўрадим. Мана, 15 йилдирки, бахтли ҳаёт кечириб келмоқдамиз. Яхшиям ота-онам ўшанда мени катта хатодан асраб қолишган экан.

Рухшунос маслаҳати: Бу вазиятда ота-она психолог вазифасини бажарган ва вазиятга жуда тўғри баҳо берган. «Ундоқ қил, бундоқ қил» каби маслаҳатлар билан фарзанди учун ўзи қарор қабул қилмаган, балки муаммонинг эҳтимолли ечим вариантларини таклиф қилган. Натижада, қабул қилинган қарор устидан қиз масъулиятни ўз зиммасига ола билди ва ҳаётини тўғри йўлга қўйди. Бунда ота-онанинг биринчи вазифаси – фарзандини эшитиш. Айрим ҳолларда шунчаки кўнгилни бўшатиб олиш ҳам кишидаги руҳий зўриқишни йўқотиб, тўғри қарор қабул қилишига ёрдам беради. Ота-она ёш оиланинг ишларига аралашавермай, шунчаки фарзандларини руҳан қўллаб-қувватлаш орқали ҳам уларнинг бахтини сақлаб қолиши мумкин. Фақат вазият жиддий тус олганда бевосита аралашув зарурати туғилади.

Хулоса. Ўқувчиларимиз: «Ота-она фарзандига ёмонликни истамайди», – дейишлари мумкин. Бироқ истамай ҳам хато қилиш мумкин. Фарзандлар ўзи қилган хатонинг аччиқ мевасини тотганлари баробарида сабоқ ҳам оладилар. Яхшиси уларга шу имкониятни берган маъқулмикан. Нима дедингиз?

ОИЛАДА ФАРЗАНД

Оналикка тайёрмисиз?

Фарзанд – Яратганнинг мўъжизаси. Уни ёруғ дунёга келтиришдан аввал ота-оналик мажбуриятини ҳис қилмоқ даркор. Бир ўйлаб кўринг-чи, фарзандни сиз нима учун хоҳлаяпсиз? Ҳамма каби бўлиш учунми, режада бўлмаса-да, жувонмарг қилмаслик учунми ёки ажралиш хавфи остидаги оилани сақлаб қолиш учунми, ҳаётингизга маъно киритиш учунми, қалбингиз бўшлиғини тўлдириш учунми ва энг хунуги қаригангизда корингизга яраши учундир, балки. Эҳтимол, фарзандли бўлиш қандай эканлигини синаб кўрмоқчидирсиз. Ҳа, айрим ҳолларда ёшгина турмуш қурган келинларнинг бу ҳақида тузукроқ ўйлаб кўришга фурсатлари ҳам бўлмайди.

Биз ўзбекларда тўйдан бир йил ўтиб, келинчақда ҳеч қандай ўзгариш бўлмаётганини кўриб, биринчи бўлиб қайнона ташвишга тушади ва “Вой-дод, ўғлим тирноққа зор ўтиб кетмасин”, дейди. Келин бечорани шифокорма-шифокор судрашга тушишади. Мўъжизакор муолажалар, фалон пуллик дори-дармонлар иш бермагандан кейингина куёвтўрани ҳам текширсакмикин, деган фикр пайдо бўлади. Унгача келин шахарнинг ҳамма клиникасини-ю, отин-домласини кезиб чиқиб улгурган бўлади.

Баъзида тушунмай қоламан, бола кимга керак, уйнинг катталаригами, қўни-қўшниларгами, қариндош-уруғгами? “Нега ундай деяпсиз?” дейсизми? Чунки улар энг кўп “куйинишиб”, сўраб-суриштиришади-да.

Никоҳ тўйидаги яхши ниятларни бир эслайлик: “Бир йилдан кейин алла боламини айтиб, бешик олиб келайлик”. Келин-куёв чимилдиққа кирмай вазифаланти-

рилди, буюртма берилди. “Мана сенга бир йил, бор ана бир ярим йил, шу санага бола тайёр бўлсин”. Ҳали эр-хотин бўлмасидан ота-она бўлишга сафарбар этиб юборишди. Ривожланган мамлакатларда 35 ёшлардан кейин турмуш қуриш, болани жиддий режалаштириш бизга эриш туюлади. Ишонаман, бизнинг турмуш тарзимиз уларга яна-да ҳам ғалати туюлса керак.

Ота-она бўлишга “тайёرمىсиз? Қизиқ савол, Буни қандай аниқлаш мумкин? Албатта, биринчи навбатда ота-онанинг саломатлиги. Бу энг муҳим фактор, чунки соғлом онадан соғлом фарзанд дунёга келади. Гиёҳванд ёки ичкиликка ружу қўйган одамдан фарзанд дунёга келтириб таваккал қилманг. “Ўзинг учун туғиб ол, кейин ажрашиб кетаверасан” дегувчиларга қулоқ солманг. Мазкур иллатлар бор одамдан соғлом фарзанд дунёга келиши жуда қийин. Бундай инсондан фарзанд кўришга уриниш арпа экиб буғдой кутишдек гап. Демак, эр ва хотин соғлом фарзанд келтиришда теппа-тенг масъул.

Энди ёш масаласига келсак. Эндигина 19-20га тўлиб оила қурган қизлар, нима деб ўйлайсиз, қанчалик тайёр экан оналикка? Улар жисмонан тайёр бўлиши мумкин, аммо ўзлари ҳали шахс бўлиб, тўла шаклланиб улгурмай, қандай бола тарбиялайди? Албатта, хатолар, хатолар ва яна хатолар билан. Ёшгина онанинг энг оғир хатоси бу ҳали оналик меҳрини беришни билмаслиги, ўзини она деб ҳис қила олмаслиги. Бола бечорага эса энг зарур озуқа бу меҳр, аммо у шундан мосуво. Чунки уни ўзи бола бўлган она дунёга келтирди. Ёш қизларни турмушга узатишда эрта фарзанд кўрасан, эрта набира кўрасан каби ютуқларга урғу беришади. Ҳа, тез-тез, аммо сифат масаласи қийин-да. Ўзбекистон шароитида фарзанд дунёга келтириш учун онанинг энг оптимал ёши деб 25-35 ёшлар деб белгилашмоқда. Фарзанд режалаётганда, балки шунга ҳам аҳамият қаратарсиз.

Она бўлишга аҳд қилибсиз, бу сизни қарорингиз эканига аминмисиз ёки уни атрофдагилар талабига кўра танладингизми? Бу сизнинг хоҳишингиз бўлса яхшийди, чунки бу оналик масъулиятини ҳис қилганингиздан дарак беради. Бола кўғирчоқ эмаски, унга фақат чиройли кийимлар кийдириб, аравага солиб олиб юрсангиз. Оналик, бу фидойилик. Ҳа, биз ҳам онамиздан осонгина туғилиб катта бўлиб қолмаганмиз. Шундоқ бўлишимиз учун оналаримиз жуда кўп нарсалардан кечишган.

Ғарб энг кўп урғу берадиган молиявий жиҳатга келсак, мен руҳшунос сифатида “Фарзандни берган Аллоҳ ризқини ҳам ўзи беради”, дегувчи оптимистлар қаторига кирман. Аммо ҳар нарсада меъёр бўлганидек, икки киши зўрға кун кўраётган ҳолда учинчи – сизга қарам инсоннинг оилада пайдо бўлиши... Бу ҳолат кўнглингизга тегмайдими? Молиявий жиҳатдан уни болаликдан то ўқишга киргунча етadиган пул жамғариб, кейин дунёга келтиринг демайман, аммо боланинг минимал эҳтиёжлари ҳисобга олиниши шарт.

Демак, ҳулосалаймиз, оналикка тайёрликнинг биринчи шarti, энг муҳими, эр-хотин саломатлиги.

Иккинчидан, ишончли эр-хотин муносабатлари.

Учинчидан, ота-оналикка ақдан қарор қилиш кимнингдир турткиси билан эмас, аксинча руҳан фарзанд кўришга тайёрлигингиз билан ўлчанади.

Тўртинчидан, молиявий аҳволингиз фарзандни моддий таъминлай олишига кўзингиз етадими?

Агар ана шу асосий шартлар бажарилганига ишонч ҳосил қилган бўлсангиз, демак, энди янги меҳмонни кутишга тадорик кўрсак бўлади.

Ҳомиладорлик

Билмадим, эътибор бергансизми, йўқми, бундан 15-20 йиллар аввал аёллар ҳомиладорликни уят нарса деб билишарди ва қоринларини бироз тортиброқ, одмигина кийим кийиб, кўзга кўринмайроқ юришга интилишарди. Ҳозир эса улар учун алоҳида дизайнлар, ўзига хос гардероб мавжуд. Чиройли кийимларини кўриб ҳомиладор бўлмасдан туриб ҳам кийгинг келадиги киши. Бу, албатта, яхши ўзгариш, чунки у аёлнинг ҳомиладорликка муносабати ўзгарганини, уни бир байрамдек қабул қилганини билдиради. Ҳа, аслида ҳам, бу байрам, чунки фарзанд бу совға, совға эса байрамларда берилади.

Лекин ҳомиладор аёл 9 ой кулиб, хурсанд бўлиб, кўтаринки, кайфиятда юролмайди. Тушунаман, бир неча кило қўшимча юк, ётганда ҳам, турганда ҳам ноқулайлик, ҳеч оғримаган жойларнинг оғриши. Нима қиламиз энди, аёлнинг чекига тушгани шундан экан. Фидойилик деганда шуларни назарда тутгандим-да. Лекин ҳомиладорлик бу касаллик эмас, айрим аёллар ихраб-сихраб юришни тасаввур этишади, натижа эса ўзини кўп куттирмайди. Агар бу биринчи фарзандингиз бўлса, ўзингизда бўлаётган ўзгаришларга, оғриқларга эътиборлироқ бўлинг, бирор ноодатий ҳолат сезсангиз, шифокор маслаҳатига боришга эринманг.

Бу даврда бироз асабий, серзарда бўлиб қолдингизми, унинг сабабини қидириб ўтирманг, бу организмдаги кимёвий жараёнлар сабабли бўлиши мумкин. Ёрингиздан сизга эътиборлироқ бўлишини сўранг. Олам маркази туғилажак фарзандингиз деб санаб қиладиган ишингиз уззу кун ўзингизга қулоқ солиш бўлишини ҳам тавсия этмайман.

Бирор жойларга бориб ҳордиқ чиқариш, ҳар кунги тоза ҳавода сайр қилиш учун алоҳида вақт ажратинг. Касбингиз ақлий меҳнат билан боғлиқ бўлса, иш

вақтида тез-тез танаффуслар қилиб тулинг. Кўнглингиз тусаган нарсани истемол қилишни кечиктирманг. “Ҳомиладор аёл қулоғингни сўраса, кесиб бер”, деган нақл бор.

Истакларингизга безътибор бўлманг. Бу вақтда иштаҳангиз ниҳоятда карнай бўлиб кетиши мумкин. Бу сизнинг икки киши учун овқатланаётганингиздан далолат бермайди, балки шунчаки ҳужайраларнинг очлиги, дармондорилар етишмаётгани белгиси. Коса-коса овқат сизга унинг ўрнини тўлдириб бера олмайди. Овқатланиш дозасини ошириб юборманг, ортиқча вазн туғруқни қийинлаштириши мумкин. Ундан ташқари, аёлсиз, чиройли қомат сизга ҳали кўп керак бўлади. Ҳар қандай муаммода дори-дармонга масъулиятни ташлаб қўйманг, балки ўзингиз табиий ресурслар орқали ҳам муаммони енгишга ҳаракат қилинг. Масалан, қорнингиз айрим ҳолларда таранглашиб қолади ёки бола тонусда бўлиб қолиши мумкин. Керакли препаратлар қабул қилиш билан бирга нафас олиш машқлари ҳам асқотиши мумкин.

Юрагингиз остида митти бир вужуд ўсмоқда, у жонингизнинг бир бўлаги. У сизни эшитади, аниқроғи ҳис этади. Кейинги вақтларда оналар вундеркинд болани орзу қилиб таълим беришни ҳомила давридан бошлаб юборишяпти. “Қандай?” дейсизми? Олдийгина. Масалан, бирор илмий адабиётларни ёки энциклопедияларни овоз чиқариб ўқиган ҳолда, болам эрудит бўлади деб кутишади. Бу бироз кулгили, аммо кўнглини туширмаймиз, яхши ният – ёрти мол. Бола ҳис қилади, бу англайди дегани эмас. Сизда кечаётган эмоционал ҳолат у хоҳ ижобий бўлсин, хоҳ салбий, бола бу сигнални қабул қилади. Олдийгина сувда ўтказилган тажрибада ажойиб ҳодисанинг гувоҳи бўлишди. Ичига гуруч солинган иккита шиша идишдаги сувларнинг бирига “Муҳаббат”, “Гўзаллик” каби ижобий сўзлар айтишган, иккинчисига “Сен аҳмоқсан” де-

йишган. 20 кунлардан кейин биринчи идишдаги гуручни оппоқ ҳолда, иккинчисидаги эса моғор босиб айниб кетганини гувоҳи бўлишди. Мен гуручда ёки сувда онг ёки психика бор деб ўйламайман. Юқоридаги сўзлардан келаётган энергияга – ҳужайранинг жавоб реакцияси мавжуд, деб ҳисоблайман. Хўш, нега энди юрагингиз остидаги митти вужудда ҳис қилиш бўлмасин экан?!

Ҳомиладор аёлларга сершовқин рок мусиқалари эшиттирилганда, ҳомила хавотирга тушиб, асабий ҳаракатланганини, классик мусиқада эса тинчланиб, хотиржамлашгани кузатилган. Дам олиш соатларингизда классик мусиқа эшитишни одат қилсангиз, бу бола учун ҳам, сизнинг асабларингиз учун ҳам фойдадан ҳоли бўлмасди. Асабий вақтларингизда медитация энг яхши терапия бўлиши мумкин сиз учун. У учун алоҳида тадориқ ёки билим шарт эмас. Ҳоли бир хонада тинчгина ҳеч нарсани ўйламай, бир неча дақиқа лотос позасида ўтириш ҳам медитация. Табиат товушлари, масалан, океан овози ёки қушларнинг сайраши, ёмғир товушлари ёзилган дискларни дам олиш вақтида эшитиш ҳам яхши самара беради.

Медитациянинг сири шундаки, ундан аниқ қандайдир натижа кутманг ёки ўхшади, ўхшамади деб, ўзингизни баҳоламанг, шунчаки дам олинг, вассалом. Бир неча медитацион сеансдан кейин хотиржамликка эришганингизни ҳис қилган бўлсангиз, энди секин миттивой билан эмоционал алоқа боғлашимиз мумкин бўлади. Секин-аста уни ҳис этишни бошланг, аниқроғи, у сизни эшитаётганини. Уни биринчи рақамли дардаш қилиб олманг, дунёга келмасидан уни буви-бувасининг қандай золим одамлар эканини, отасининг эса аҳмоқлигини айтиб, болани келмаган дунёсидан тўйдирманг, илтимос. Унга фақат яхши энергияларни, қалбингиз тўридаги энг яхши ниятларни, уни эсон-омон бу дунёни кўришини айтинг. Истасангиз, тарбия бос-

қичини ҳам бошлаб юборинг. Унга нималар дейишингиз муҳим эмас, аммо ижобий энергия юборишингиз, яъни меҳр-муҳаббатингизни унга жўнатишингиз муҳим. Болакайни ҳозирданоқ севинг, ҳозирданоқ эркаланг, оналикка кўникиб боринг.

Кўча-кўйдами, ишдами ёки уйдаи шовқин-сурон, жанжаллашиш бўлиб қолса, ўйлаб ўтирмай, у жойни тарк қилинг. Тинчлангандан кейингина қайтинг. Айнақса, биринчи уч ойда унинг асаб тизими ривожланади. Шу давр ҳар қандай асабийликдан максимал ҳимоя қилинг ўзингизни. Агар ҳеч ўйламасдан бўлмайдиган муаммо бўлса ҳам, уни ўзингиздан ҳайданг.

“Шамолларда қолган ҳисларим” романининг бош қаҳрамони Скарлеттнинг асабийлашишга қарши бир ажойиб рецепти бор. Буни биласиз, у ҳам бўлса, бир муаммо пайдо бўлганда “Буни мен эртага ўйлаб, ҳал қиламан”, дейиш.

Сиз эса буни туққанимдан кейин ҳал қиламан деб, муаммони музлатиб кўйинг, агар фарзанднинг соғлом дунёга келиши муҳим бўлса, албатта. Агар кимдир сизни ранжитса, уришса, ғазабингизни кўзғаса, у одам билан муносабатни аниқлаштириб ўтирманг, балки “Фарзандим саломатлиги менинг жаҳлимдан азизроқ”, денг-у дилозорга бир жилмайиб кетаверинг. Худди мени мувозанатдан чиқара олмайсан, дегандай. Биров асабингизни бузса, у тушунарли, аммо ҳеч нарсадан ҳеч нарса йўқ ёрингизни ёки қайнонанингизни кўргани кўзингиз бўлмай қолиши мумкин. Бу ҳолат жуда кўп учрайди. Илтимос, бу даврда одамларнинг салбий томонларига диққат қаратиш ўрнига ҳаётдан фақат ижобийликни қидиринг. Чунки сиз ўз эмоцияларингиз билан болачага феъл-атвор ҳам битиб қўяяпсиз. Сизда шундай имконият мавжуд экан, нега энди ундан фойдаланмаслик керак. Демак, атрофдагилардан, ҳатто энг золим қайнонадан ҳам яхши сифатларни қидириш керак. Ҳар қандай ёмонликлар остида

ҳам инсоннинг бир яхши мақсади ётади. Энг катта жиноятчининг ҳам битта яхши нияти бўлади. Сиз шуни топа билинг. “Нима устимдан кулаяпсизми?” деманг. Унутманг, биз диққат қаратган нарсалар кўпайиш хусусиятига эга. Сиз бу хатти-ҳаракатингиз орқали атрофдагилар билан муносабатингизни яхшила-япсиз, уларни яхши бўлишга гипнотетик таъсир эта-япсиз, ҳам ўзингизни асаб бузилишдан асраяпсиз, ҳам фарзандингизни хушхулқ бўлишига ёрдам бера-япсиз, ҳам ўз ҳаётингизни яхши томонга фаол ўзгартираяпсиз. Ана шунақа, сиз фарзандни тарбиялайсиз, фарзанд эса сизни. Қаранг, ҳомиладор бўлганингиздан бери ўзингиз ҳам қанчалик ўзгардингиз. Ҳозир миттивойга раҳмат айтиб қўйишнинг айнаи вақти.

Ниҳоят, сиз учун ҳаяжонли кунлар бошланди, ҳадемай она бўласиз. Фарзандингизни бағрингизга босасиз. Охирги ойларда айрим аёлларни туғруқ билан боғлиқ хавотир қийнайди, айрим ҳолда кўрқув даражасига чиқади. “Этагингдан тушгандай тушсин”, деб дуо қилишади оналаримиз, аммо “Бунақа осон тушармикин?” деб ташвишланаяпсиз. Мана неча кундан бери, уйқу ҳам йўқолди. Бу шунчаки туғруқ ҳақидаги сизнинг бўрттирилган тасаввурларингиз бўлиши мумкин. Айрим фильмларда туғруқ жараёнини кўрсатиш урф бўлган. Телеэкранда туғруқ вақтида тўлғониб, қичқираётган аёлни кўрсатса, онам раҳматли ҳар доим биз қизларини тинчлантирардилар: “жа олади-де, туғиш бу ўлим эмас, бу нарсаларни кўриб кўрқиб кетмаларинг”, – дердилар. Ҳа, албатта, агар туғруқ ўлим тенги нарса бўлса, ҳеч бир хотин иккинчи марта бу ишга рози бўлмасди. Бир ҳомиладор аёл кечаси турмуш ўртоғини уйғотиб:

– Туғишдан кўрқиб кетаяпман, – деса, эр ўзича тинчлантиришга ҳаракат қилибди ва дебди:

– Кел, фактларни кўриб чиқамиз. Менинг онам, опаларим туққан, ҳеч бири бундан ўлиб қолмаган.

Мана, сенинг онанг ҳам 4 фарзандни дунёга келтирган, аммо ҳалигача ҳаёт. Демак, статистикага кўра сенинг яшаш эҳтимолнинг кўп.

Ҳа, ишончли далиллар. Мен ўзимдан сизни тинчлантирувчи қўшимчалар киритсам. Ҳозирда тиббиёт ниҳоятда ривожланган. Агар ҳадемай туғишнинг ҳам тиш олдириш каби мутлақо оғриқсиз усуллари чиқса, ҳайрон бўлмайман. Сиз орзу қилган, унутилмас кун – жигаргўшангизнинг дунё юзини кўрадиган кунлари яқинлашар экан, ундан чўчимай, кўтаринки кайфият билан пешвоз чиқинг.

Туғруқ вақтида сизда тўлғоқ азоби, чақалоқда эса биринчи кризис. Ҳа-ҳа, кризис. У бизни туғилишимиз билан кутиб олади. Ахир бола она қорнида энг комфорт ҳолатда бўлади. Иссиқлик, озуқа, атроф-муҳит – ҳамма-ҳаммаси идеал, аммо кун ўтган сайин бола улғаяди-ю, аммо жой торлигича қолади ва туғилишдан бошқа йўл қолмайди. Ана, дўзах, шунда бошланади-да. Қоп-қоронғида, суюқликда яшаб ўрганган ҳомила бирдан ҳаво ва кўзни кўр қилар даражадаги ёруғликни кўради, бегона дунёда шокка тушиб турган бир ҳолида худди камдек доя унинг оёғини осмон қилиб, йиғлайвермаса, бир уриб қўяди ва киндиги кесилиб дарровгина нафас олишга мажбур қилинади. Тасаввур қилинг, шунча ўзгариш бор-йўғи бир неча дақиқада. Шунча даҳшатдан кейин у йиғламай, яна ким йиғласин. Ёруғ дунёга хуш келибсан, митти одамча!

Ўйингизда чақалоқ

Айтгандим-ку, ҳаммаси яхши бўлади, деб. Мана, ниҳоят, болажонни эсон-омон бағрингизга босиб олдингиз. Оналик номаълум, аммо ниҳоятда роҳатбахш ҳиссиёт. Чақалоқни махсус жараёнлардан сўнг сизга беришди. Илк марта жигаргўшангизни бағрингизга

олдингиз, бу сиз учун ҳам, бола учун ҳам зарур. Чунки бу олатўполон дўзахни ўзидек кўринган дунёда энг яқин кишиси – онажонисининг бағрида хотиржамлашади, чунки сизнинг юрак уришингизни ҳис қилиши билан у ҳар қандай салбий таъсирлардан ҳимояланганлигини билиб хотиржамлашади, хавфсизлигига ишонади. Сизнинг эса меҳрингиз ана шу вақтда тушади унга. Чақалоқ учун идеал комфорт яратилиб, қорни тўқ, ости қуруқ қаралса-да, онадан алоҳида хонада бола безовталанаверади, чунки у она меҳрига муҳтож. У ёнингизда бўлганининг шуниси яхши.

Миттивойнинг биринчи инстинкти бу сўриш ва у буни осонгина ўрганади, туғилишнинг биринчи кундаёқ у бу билимни ўзлаштиради, ризқини топиб ейди. Ундан ташқари, сўриш уни тинчлантирувчи хусусиятга эга. Сўргич бекорга ихтиро қилинмаган. Лекин сўргич алдамчи, унга ружу қўймаган маъқул, у болада ёлғизлик ҳиссини пайдо қилади ва психик ривожланишини секинлаштиради.

Чақалоқ 6 ойгача бўлган даврда асосий қиладиган машғулоти уйқу ва йиғи. Ҳа, у куннинг асосий вақтини ухлаб ўтказади. Йиғисига эса унча-мунча асаб дош бера олмайди. Унинг йиғисини катта одам йиғиси деб қабул қилманг. Йиғи боланинг ташқи муҳит билан мулоқот ўрнатишининг ягона йўли. У ҳар доим ҳам йиғлаганда қорни оч ёки касал бўлавермайди, балки шунчаки эмоционал бўшатиш ҳам бўлиши мумкин. Айрим оналар бола ҳар йиғлаганда кўкрак тутушади. Кейин у хўрсиниб-хўрсиниб ухлаб қолади. Уни бироз йиғлашига қўйиб беринг. Бу дегани чақалоқ йиғлаётганда ўз ҳолига ташлаб, ташқариларда юринг, дегани эмас. У йиғлаяпти, демак, қандайдир дискомфорт ҳис қилаяпти, сизнинг ишингиз бу вақтда унинг ёнида бўлиш.

Янги туғилган чақалоқ қўлчаларини маҳкам қисиб олади, уни очиш осон эмас. Икки ойлардан кейин

кафтлар очила бошлайди ва секин-аста буюмларни тутишни бошлайди. Бу фаолият билан унинг диққати ривожланишни бошлайди. Агар уни ўйинчоқлар қизиқтирмаса, ўзингиз уни кафтларига қўйиб бирга ўйнашингиз мумкин. Агар у кафтларини ҳаракатлантирмаса, махсус машқлар орқали бармоқларини ишлатишга ёрдамлашинг, бармоқларини уқаланг. “Боланинг қобилиятлари бармоқлари учуда шаклланади”, деган эди Сухомлински.

Ҳаётининг биринчи кунларидан у кулишни бошлайди, 2 ойгача у уйқусида кулиши мумкин ёки унинг кулгуси шунчаки ҳеч кимга қаратилмаган бўлиши мумкин. Иккинчи ойнанинг охирларига келиб эса бола онасини таниб, унга жилмая бошлайди. Она унинг эмоционал ривожланиши учун тез-тез болага кулиб, гапириб туриши керак. Ҳа, у ҳозир тушунмас, ҳатто жавоб ҳам қайтара олмас, аммо эшитади ва бу билан унинг билими ортиб, нутқий имкониятлари ошиб боради. Онаси чақалоқлигиданоқ гаплашиб турадиган болаларнинг бошқа болаларга нисбатан тили тез чиқади ва сўз бойлиги ҳам катта бўлади. Лекин гапираётганингизда аллақадан жавраб, боланинг эсини чиқариб эмас, балки унинг олдига келиб гапиринг, токи у сизнинг оғзингиз қимирлашини ҳам кўрсин. Болани қўлга олиб юзингизга яқинлаштириб гапирсангиз, мақсадга мувофиқ бўлади. Бола эшитаётганда гапирувчига қарайди, кулади, бирор реакция билдиради.

Нутқига эътибор қаратиш боланинг икки, икки ярим ойлигидан бошланади, иккинчи ойидан тўрт ойгача гу-гулашни бошлайди, беш-олти ойлигида товушларга тақлид қилади. Саккиз ойлардан бошлаб эса айрим гапларни тушунади. Бир ёшларгача эса тили чиқади, яъни биринчи сўзларини талаффуз қилади. Сиз эса ана “ада” деди, ана “ойи” деди, деб хурсанд бўласиз. Лекин айрим болалар гапиришга шошишмайди. Бу муаммоми?

Боланинг нутқий ривожланишининг кечикиши ота-оналарда хавотир пайдо қилади. Аслида-чи, у ростдан ҳам боланинг ўз тенгдошларига нисбатан ривожланиши оқсаётганидан дарак берадими? Ҳа, бу интеллектуал ривожланишнинг тенгдошларига нисбатан секин кетаётганини билдиради, аммо бу ҳар доим ҳам унинг ақлий имкониятларини белгиламайди. У ривожланишда бошқаларга етиб олиши мумкин, аммо бунинг учун сиз унинг ҳолатига нисбатан муносабатни ўзгартиришингиз даркор. Хўш, бундай ҳолда нима қилмоқ керак? Албатта, бола билан кўпроқ гаплашишга, уни аниқ чиқмаётган сўзларини эринмасдан қайта-қайта такрорлатиб эшитиш мақсадга мувофиқ бўлади. У нафақат гапирса, балки эшитса ҳам нутқи ривожланаверади.

Тили чиқиши кечикаётган болаларнинг оналари икки турга бўлинади. Бир тур ота-оналар бошқаларга фарзандининг гапирмаётганини ҳазил аралаш “Биз соқовмиз” каби гаплар билан тушунтиришга ҳаракат қилишади. Иккинчи тури эса ё бунга унчалик эътибор бермайди ёки бунга ижобий ранг беради. Қай бири дуруст деб ўйлайсиз? Албатта, ҳар қандай ҳолатда ҳам боланинг имкониятлари чегарасини бирор нуқсон деб қарамасдан, балки бир кун, албатта, етиладиган марра деб қараш керак. Одатда, боланинг гапирмаслиги кўп танқид қилинадиган, салбий тус берадиган оилаларда нутқий ривожланиши янаям кечиккани кузатилган. Нутқий ривожланиш асаб тизими билан боғлиқ нарса. Агар бу кечикиш чўзилиб кетган бўлса, невропатологга мурожаат қилишни маслаҳат берардим. Боланинг тез ёки секин гапириши атрофдагиларга кўп жиҳатдан боғлиқ. Масалан, опа-акалари бор болалар тўнғичларга нисбатан тез гапиради, қизлар эса ўғил болалардан аввал гапиради. Эркакларнинг аёллар нутқига, бидир-бидир гапиришига ғашланишлари болаликдан бошланган бўлса, не ажаб. Болакайнинг тили

бийрон бўлиб чиқиши учун сиздан сабр, эътибор ва энг муҳими, меҳр-муҳаббат талаб қилинади.

Ҳаракат

Болакай 5-6 ойлигидан эмаклашни бошлайди. Типир-типир қилиб анчагина муаммолар пайдо қилади. Шунда биз нима қиламиз, ҳа, албатта, унинг ҳаракатларини чеклай бошлаймиз. Аслида, бу чеклов анча олдин бошланади. Яхшиямки, ҳозирда болани йўргаклаш йўқ бўлган, аммо манежга солиш ёки ҳаракатини ёстиқлар билан чеклашдан фойдаланмасликнинг иложи йўқ ҳали ҳам. Ҳамма нарса меъёрида бўлгани яхши. Миллий қадриятимиз бўлган бешикнинг, балки, бола соғлиғига фойдаси каттадир, аммо у асаб тизимига салбий таъсир ўтказмай қолмайди.

Фанда “Биринчи азоб” деб аталадиган тушунча бор. Мен ўз тажрибамда ана шу биринчи азобнинг бешик ёки йўргак билан боғлиқ бўлган ҳолларни кузатганман. Маслаҳатим, ҳатто бешикдан фойдаланганда ҳам уни қўлбоғларини қаттиқ боғлаб юбормасликка ҳаракат қилинг. Эътибор беринг, болангизга кун давомида кўрсатган меҳр-мурувватингиз уни у қафасдан бу қафасга солиш эмасми? У эркин ҳаракат қиладиган зоналар ҳам борми? У эмаклаётган вақтда энг яхши шароит бу тозаланган полга бирор чойшаб ёзиб, боланинг эркин ҳаракатига имкон бериш.

Болакай бир ёшларда биринчи қадамларини ташлай бошлайди. Бола эмакламасданоқ тезроқ юриб кетсин деб, юргизгичга соладиган оналар ҳам бор. Аслида, боланинг ҳаракатлари тизими табиий ривожланиш босқичларидан ўтгани яхши. Судралиш, эмаклаш, қаддини тутиб туриш, бирор нарсаларни ушлаб юриш ва ниҳоят, юриб кетиш. Катталарнинг унинг юриб кетишига ёрдами яқинроқдан қўл чўзиб, “кел-кел” деб юришга даъвати, етиб келганда биргаликда

муваффақиятдан суюниш ва болакайни эркалаб, мақтаб рағбатлантиришдан иборатдир.

Бола ва атрофдагилар

Бола туғилиши билан асосий контакт қиладиган киши унинг онаси, айрим ҳолларда энагаси бўлади. Бу инсон битта бўлгани яхши, албатта. Халқимизда чилла сақлаш удуми бор. Бу нафақат гигиеник жиҳатдан, балки боланинг психикасига ҳам ижобий таъсир кўрсатадиган оптимал шароитдир. Янги туғилган чақалоқ олдига кириб чиқувчи одамларнинг сони ошиб кетиши мумкин эмас, ҳатто оила аъзоларининг ҳаммаси ҳам киравериши мақсадга мувофиқ келмайди. Бу даврда унга онанинг ўзи кифоя. Икки ойлардан бошлаб атрофдаги бошқа катталарни ҳам илғай бошлайди ва эмоционал қабул қилади, аммо у ҳали-ҳануз онага боғланган. Бир ёшларда болага атрофдаги тенгдошларини ўртоқ деб таништириб, уларнинг бирга ўйнашини таъминлашга ҳаракат қилишади. Бола ҳали ўртоқни қабул қиладиган ва унга эҳтиёж сезадиган ёшда эмас. Агар тенгдошлари билан бўладиган ўзига хос мулоқот болага ёқмаса, йиғласа, уларни ажратгани маъқул.

Илк болалик даврида бола атрофдаги ҳамма нарсаларни ва одамларни ўзи учун, унинг ривожланиши учун деб ҳисоблайди. Ҳамма нарса меники, мен учун деб қарайди. Табиатнинг ўзи уни ўсиб-униши учун шундай ўтиш босқичини берган. Бекорга “Болалик – пошшолик” дейилмайди-да. Бу даврда болаларнинг онасини ҳаммадан, ҳатто отасидан ҳам қизғаниши кузатилади. Чунки она унинг менига тегишли бўлган объект. Болада керакли билимни, маданий ва этик кўникмаларнинг йўқлиги сабабли вужудга келган ўта худбин бўлган бу даврни тўғри қабул қилинг, лекин бу дегани уни тарбияламаслик керак, дегани эмас. У

вақт ўтиши билан ҳаёт ҳақиқатини секин-аста англай бошлайди. Ана шу даврда она иккинчи фарзанд курса, бу болакай учун нақд дўзах азобининг ўзгинаси. Аёлларга буни тасаввур қилишлари учун бу вазиятни кундош азобига ўхшатиб тушунтираман. Бу ҳолатда нима қилмоқ керак? Албатта, ҳомиладор вақтингиздан бошлаб уни бўлғуси янги вазиятга тайёрлаб боришингиз керак.

Бу давр шуниси билан қийинки, биринчидан, болага кўрсатилаётган эътибор, меҳр, парвариш иккига бўлинади. Энг ёмони унга, фақат унгагина тегишли бўлган одам – онажонисини бошқа бир чақалоқ тортиб олади. Иккинчидан ота-она унга энди уни катта бўлганини, уни энди ака ёки опа эканини уқтириб, унга масъулият юклашмоқда, буларнинг ҳаммасини бирдан қабул қилиш осон эмас. Янги чақалоқдан бу даврда кўз-қулоқ бўлиб туриш даркор, чунки каттасидан нима кутиш мумкинлигини билиб бўлмайди. Йиғласа, ёстиқ бостириб қўядиганлари ёки қорни очди деб ўзи еяётган таомдан йўрғакдаги боланинг оғзига тўлдириб жойлаб қўядиганлари ҳам топилади.

Бу вақтда агар каттага эътибор етишмай қолса, сизнинг диққатингизни тортиш учун ҳамма ишни қилиб кўриши мумкин. Бу бирор ишқал чиқариш, ниманидир тўкиб юбориш ёки яхши бола бўламан деб чақалоқ йиғласа, сиздан олдин югуриш каби кўринишларда бўлиши мумкин.

Шахсан мен синглим туғилганда икки ёшга тўлмаган эдим. Онам эътиборини қозониш учун ўзимни бешикка белашларига мажбур қилган эканман. Тувак-сумақларни ўзим олиб келиб “Беланг” дермишман, кейин синглимга қараб уни тебратсалар “Мени ҳам алла қилинг”, деб йиғларканман. Эътиборга, меҳрга ташналик шу даражада эканки, оёқларим оғриб, бо-солмай қолсам ҳам, бешигимни ва онамни бировга бермабман.

Биламан, осон эмас, лекин меҳрингизни каттасидан ҳам дариф тутманг. Неча ёшидан қатъи назар, инсон меҳрга ташналигича қолади. У катта бўлиб қолганини пеш қилавермай, ҳар қандай ҳолатда ҳам уни яхши кўришингизни айтинг, вақти-вақти билан эркалаб туринг, секин-аста кичкинага ҳам меҳрини уйғотинг. У нафақат меҳр олсин, балки беришни ҳам ўрганади бу билан. Лекин муштдек болани ёрдамчи энага қилиб юмушларга кўмиб юборманг.

Мумкин эмас! Йўқ!

Тасаввур қилинг, хонага кирдингиз. У миттивой жилмайиб қайнонангизнинг юрак ёки қон босимиغا ичадиган дорисини синчиклаб кузатиб, оғзига олиб бораётганда тутиб олдингиз. У энди бу номаълум объектни ўрганаётган эди, кўзлари билан томоша қилди, қўллари билан ушлаб кўрди. Бор-йўғи таъми қанақа эканини билмоқчи бўлиб энди оғзига солган ҳам эдики, сизнинг даҳшатли фарёдингиздан кўрқиб кетди. Бу овоз кўлидаги рангли думалоқчадан келаяптими ёки ташқаридан? Сиз унинг буюк тадқиқотини фавқулодда буздингиз. У эса сизни кўриб қиқирлаб куляпти, чунки сизнинг эътиборингизни торта олди-да. Ҳа, унда табиатан берилган билим олишга, ўрганишга бўлган эҳтиёж бор эди. Сиз уни ҳозиргина кўполлик билан синдирдингиз, кейин йиллар ўтиб ҳайрон бўласиз: “Нега боланинг ўқишга хоҳиши йўқ?” деб. Майли, у аҳволда боланинг соғлиғига аниқ хавф мавжуд, аммо бола “Болалар билан ўйнасам майлими?” – деса ҳам кескин “Йўқ”, “Ширинлик ейман”, деса ҳам “Мумкин эмас”, “Ухлашни хоҳламайман”, деса ҳам “Йўқ, ухлайсан”. “Бувимникига боришни хоҳламайман”, деса яна “Йўқ”.

Ҳинд файласуфи Ошо бир танишиникига меҳмонга борди ва унинг ҳовлида ўйнаб юрган олти ёшли ўғлини кўриб, ундан сўради:

– Исминг нима?

Болакай унга жавобан:

– Мен шу вақтгача исмимни “Мумкин эмас” деб ўйлардим. Ҳозир мактабга бораяпман ва у ерда менинг исмим бошқача эканини билиб олдим.

Бола нима иш билан машғул бўлмасин, ота-она дарров “Йўқ!”, “Мумкин эмас!” деган хитоблари билан ҳозир у нозир. Биламан, ҳозир китобнинг шу жойида жиддий туриб: “Нима қилай, бошимга чиқариб ўтирайми, бўлмаса?” Ёки “Ўзига зарар етказишига қараб турайми?”, деяпсиз. Ана шу ерда сизнинг қўрқувларингиз яширинган, фарзандингиз сизнинг сўзингизга кирмаслигидан, ўзбошимча бўлишидан ва ниҳоят, сизни мутлақо тарк этишидан қўрқувдир, балки. Яна билмадим.

У бирор хатти-ҳаракатни табиатининг маълум хоҳишига кўра амалга оширишни истаётган эди, аммо сиз кескин уни инкор этаяпсиз. Сиз бу билан унинг табиийлигини, хоҳишларини назар-писанд қилмаяпсиз. Балки, сизнинг қўл остингизда бир неча ходим ишлаган ва ўз ҳукмронлигингизни фақат ана шу болачага ўтказиш билан ўз борлигингизга ишонч ҳосил қилаётгандирсиз. Балки, у сўраётган нарса унчалик хавфли ҳам эмасдир, аммо сиз боланинг вақтинча сизга қарамлигидан фойдаланиб унга буйруқ бера олганингиздан, ҳукмингизни ўтказиш олганингиздан хурсандирсиз. Аммо бу ҳукмронлигингизнинг меваси ҳар доим ҳам хурсанд қиларли бўлавермайди. Чунки бола ҳозирча сизга қарам, сизга боғлиқ, аммо бу сизники, сизга тегишли мулк дегани эмас. У озод инсон, афсус, у ўз ҳақ-ҳуқуқларини талаб қила олмайди, жимгина қуллик йўлини тутди. Сизнинг “йўқ”ларингиз “эго”ингизни мустаҳкамлар, аммо уни заифлаштиради.

Кинесология фани айнан шу нарсани ўрганар экан. Ўрни мушаклар кучининг ўзгаришини. Оддий “ҳа” сўзлари айтилганда мушаклар тўла куч билан ишла-

ганини, биз севадиган “йўқ” сўзлари янграганда эса мушаклар сезиларли заифлашгани аниқланди. “Йўқ” бу бизнинг пучга чиққан умидларимизни эслатади ва мушакларимизнинг тарвузи қўлтиғидан тушади. Мен болага ҳамма иш қилишга рухсат беринг демаяпман, балки лексикангиздан “йўқ”ни ўчириб ташланг. Рухсат беришни истамаган ҳолатингизда юшоқроқ “Ундай қилма” денг ёки нега мумкин эмаслигини хотиржамроқ тушунтиринг. Энг муҳими, сизнинг жавобингиз эмас, сизнинг болага жўнатаётган эмоциянгиздир. Сухбатимизнинг бошида айтганимдек, бола гапга эмас, эмоцияларга ишонади ва хатосиз сезади. Уни бирор ишдан тўхтатмоқчи бўлсангиз, буни асабий эмас, балки хотиржамлик ва яхши энергия билан рад этинг, ёшига мос қилиб тушунтиринг. Бу билан уни неча ёшлигидан қатъи назар, ҳурмат қилишингизни кўрсатади.

Кўкрак сutiдан қачон ва қандай ажратиш керак?

Дунёдаги ягона ҳақиқий, ҳеч қачон ўлмайдиган муҳаббат бу онанинг болага бўлган муҳаббатидир. Она боласига кўкрак тутганида бу меҳрнинг ҳақиқий ифодасини кўради ва ҳис этади. Она сutiда фарзанднинг ўсиб-униши учун барча керакли моддалар бор. Бу Яратганинг мўъжизаси, албатта. Аммо у фақатгина тана озуқаси экан. Ҳақиқий озуқани эса она ўз меҳру муҳаббати билан юборади. Эмизаётган онадан илоҳий энергия таралар ва бу қувват миттивойни ҳар қандай касаллигу бало-қазодан асрар экан. Мурғаккина гўдак, балки у атрофни тузукроқ илғамас, аммо у онани ҳис қилади. Она у учун ҳақиқий дунё, у англайдиган ягона ҳақиқат. Онани меҳр-муҳаббат билан болага кўкрак тутгани қаерда-ю, шоша-пиша “Чакагинг ўчсин!” деб эмизгани қаёқда? Бола онадан келаётган совуқликни ҳис этади, бу эса унинг саломатлигига жиддий салбий таъсир ўтказиши мумкин.

Қомат бузилмасин деб, фарзандига ўз сутини мутлақо бермаган оналар ҳақида ўзингиз хулоса қилаверинг.

Кўпинча савол бериб қолишади: “Неча ёшгача кўкрак сути берган маъқул?” деб. Аслида, бола овқатга секин-аста ўргангандан кейин она сутига бўлган эҳтиёж камайиб боради. Бу даврнинг қанчага чўзилиши онага боғлиқ. Агар она истаса, 4-5 ёшларгача ҳам эмизиши мумкин. Лекин 1 ёшгача бўлган давр ўта мажбурий, 2 ёшгача яхши, 3 ёшгача эса ихтиёрий. Ўзингиз танлаб олаверинг.

Бир кун эмас, бир кун уни кўкракдан ажратишга тўғри келади. Бу бола учун туғилишга ўхшаш кризис бўлмаслигини таъминланг, илтимос. Айрим оналар болани ўз оналариникига бир неча кунга бериб юборишади. Бунда бола икки қарра қийналади: ҳам ўзи ўрганган кўкракдан жудо бўлди, ҳам онадан. Бу бола учун катта фожиа. Охирги имкон бўлса ҳам, бундай усулдан фойдаланманг. Кўкракни тортиб олсангиз ҳам, меҳрингизни дариф тутманг болачадан. У бундай айрилиққа тайёр эмас.

Айрим фантазияси бой оналар эса кўкракни ҳар хил бўёқлар ёки яшилча билан бўяб, қўрқинчли тусга келтиришади. Бола тугул уни кўрган катта одам ҳам қўрқиб кетади. Кейин юрасиз “Болам краватчаси остида ҳар хил ажиналарни кўраяпти”, деб. Кўкракдан ажратиш бирданига эмас, секин-секин бўлсин, шунда сизга ҳам осон бўлади, болага ҳам. Барча болалар катта бўлишни исташади. Катта бўлиш учун қошиқда овқат ейиш керак дейсизми ёки бирор бошқа тушунтириш ишлари олиб борасизми, бу сизга ҳавола. Муҳими, кундалик сут дозасини камайтирсангиз ҳам, меҳр дозасини камайтирмаслик керак.

Аллани ким айтиши керак?

Ҳар бир халқнинг ўз алласи бор, лекин ҳамма она ҳам алла айтармикин? Менимча, йўқ. Бекорга инсоният аллани ўйлаб топмаган. Аммо, афсус, бугунги кун оналарининг бунга вақти, балки хоҳиши йўқроқ. Бир жиҳатдан айтмаганингиз ҳам яхши, нега дейсизми? Чунки стрессли замонанинг асабий онасининг алласи болага қандай таъсир этишини ўйласам, қўрқиб кетаман. Алла бола руҳиятига, унинг феъл-атвориغا кучли таъсир этувчи қурол. Уйқуга кетаётган вақт инсон гипнотетик ҳолатга тушади. Бу вақтда унга исталган дастурни киритиш мумкин. Ана шу тарбиялашнинг айнаи вақти-да. Сиз унинг ҳаттоки бирор касалликдан тузалишини ҳам буюртма беришингиз мумкин. Организм сўзсиз қулоқ солади. Келинг, биз билган алладан бир шингил эшитамиз:

*Алла айтай, жоним болам,
Қулоқ солгин, алла.
Бахтимга сен катта бўлгин,
Хазон бўлма, алла.
Мен шўрликдек тўкилмагин,
Хазон бўлма, алла.*

Мен негадир шу аллани эшитсам, кўзларимга ёш келади. Бу ерда онанинг дардлари мужассам. Менга қадрдон бу алланинг муаллифи билмадим, ёри фронтга кетганда бу қўшиқни битганми? Нега дейсизми, чунки унинг ичи тўла дард-алам. Она ўзини бахтсиз санамоқда. Бола учун дунё бу унинг онаси. Хулоса, бу дунё бахтсизлик. Ҳамма боласига бахтсизликни дастурласа, инсоният қачон бахтга эришади?

Яна бир мисра – “хазон бўлма”. Айтиб қўяй, инсон онги сал қайсарроқ, ҳамма нарсани тўппа-тўғри қабул қилади. Ундай қилма, деган нарсани тушун-

майди. У нима қилиш кераклигини билишни истайди. Ҳар қандай “бўлма”ларни эса “бўл” деб қабул қилади. Хўш, унда қандай алла айтамыз? Аввало, алла армон билан суғорилмасин, у сизнинг орзу-умидларингиз билан боғлиқ бўлсин. Ҳамманинг орзуси ўзига хос, шунинг учун бу ерда мисол келтирмадим. Унинг матнини ўз оналик меҳрингизга қўйиб беринг, аллани у ёзсин.

Ота фарзанд учун қанча вақт ажратиши керак?

Фарзанд ҳаётида онанинг-ку ўрни беқиёс, хўш, ота-чи? Унинг оиласи олдида моддий таъминотдан ҳам бўлак вазифаси ҳам борми? Бундан жуда кўп аёллар куюнишади. Мутахассис сифатида оналик инстинкти ҳақида эшитганман, аммо оталик инстинкти борлигини билмайман. Биз аёллар фарзандига ғамхўрлик қилиш, уни парваришлаш дастури билан туғилганмиз, эркаларда эса бундай дастур йўқ. Яъни аёл қалби тўласинча меҳр-муҳаббат билан туғилади. Эркак эса буни тарбия асосида орттиради. Бу яхши янгилик, демак, унда бу жиҳатни тарбиялаш мумкин. Эси йўқ болани тарбиялаясиз-ку, кап-катта эркакни йўлга сола олмайсизми? Ёрингиз ўзи меҳрибон ота бўлса, хўп-хўп, аммо болаларга безътиборроқ бўлса, нолиб ўтирмай болалар ва ота орасида дўстлик кўприги қуришни бошланг. Йўқса, ёрингизни бу ишдан кеч қайтиб, вақтли кетишида болалар ўз отасини танимай, амаки дейишгача бормасин.

Ҳеч қачон “Бола тарбиясига ҳисса қўшмаясиз”, деб нолиманг, айниқса, у эндигина ишдан келиши билан шикоятларни қалаштириб ташламанг. Аввал бироз нафас ростласин, кейин эркак зотининг кўнглига йўл ошқозондан эканини унутманг. Қорни тўйиб хотир-жамлашганини сезсангиз, секин болалар ҳақида гап очинг. Ёрингизга бола тарбияси билан боғлиқ бирор

савол беринг ёки у билан қайсидир ўйинни ўйнай олмаётганингизни ёки қайсидир саволига жавоб толиб бера олмаганингизни айтинг. Агар ана шу айланма йўллар билан унда қизиқиш ҳосил қила олган бўлсангиз, у бу вазифаларни сиздан яхши уддалай олишини кўрсатиш учун ҳаракатга тушиб қолади. Агар эътиборсиз эшитаётган бўлса, кўнглингизни чўктирманг. Ҳеч бир қалъа бир уринишда олинмаган, муҳими ҳужум, эртага сал бошқачароқ усул топасиз, муҳими, куннинг қайсидир вақтида бола ҳақида бош қотириб кўришига ундадингиз, ота эканини гўёки беҳосдан эсга солиб қўйдингиз. Ёрингизнинг ақлий қобилияти билан фахрланишингизни ва фарзандингиз ҳам у каби бўлиши учун ривожланишига эътибор беришини сўранг (агар ёрингиз тўққиз синфни аранг тугатган бўлса, “Сиз даҳосиз” деманг, бу тескари таъсир кўрсатиши мумкин). Агар дам олиш вақтини телевизор қаршисида ўтказаяётган бўлса, “Тоғ Муҳаммаднинг олдига келмаса, Муҳаммад тоғнинг олдига боради”, дегандай, фарзандларни бирор баҳона билан отаси диққатини тортишларига қулай имкон яратинг. Ота-болани ёлғиз қолдиринг ва ташқаридан вазиятни кузатинг. Ишонаверинг, ёрингиз фарзанд билан ўйнаб ўтказган онларини қадрлашни ва у билан ҳақиқий дам олишни ўрганади.

Ўйинлар ва ўйинчоқлар

А.С.Макаренко айтган эди: “Ўйин бола ҳаётида муҳим аҳамиятга эга”. Ҳа, бизнинг кўзимизга шунчаки ўйин бўлиб кўринган бу машғулот, аслида, бола учун ақлий ва жисмоний, маънавий ривожланишдир. Бола ўйин орқали дунёни танийди, ўз имконияти чегараларини синаб кўради ва кенгайтиради, келажак ҳаётида керак бўладиган билимларни олади, жамият билан муносабатга киришади, интеллекти ошади

ва ниҳоят ижодий ёндашувни ўрганеди. Хуллас, ўйин боланинг асосий фаолиятидир. Ўйинларнинг ҳар хил тури бор.

1. Роли ўйинлар: “Хола-хола”, “Уруш-уруш” каби.

2. Жисмоний ҳаракатга асосланган ўйинлар: “Тим”, “Ланка”, сакроғичда сакраш, “Лафта”, футбол каби.

3. Ривожлантирувчи ўйинлар. Буларга конструктор ўйинлари, кубчалар ва ҳоказолар киради.

Бу ўйинларнинг ҳар бири керак, ҳар бири фойдали. Охирги вақтда ота-оналар болам вундеркинд бўлсин, деган мақсад қўйганлиги учун бўлса керак, болаларнинг, айниқса, қизларнинг ҳаракатли ўйинлар ўйнаётганини кам кузатаман. Асосий диққат-эътибор, ақлий ривожлантирувчи ўйинларга қаратилмоқда. Бу ўйинларни қачондан бошлаш керак деса, мен туғилганидан дердим. Ҳайрон бўлманг, чунки инсон ҳаётда оладиган асосий информациянинг ярмини уч ёшгача олиб бўлар экан.

Боланинг нутқи билан ишлаш ҳам ақлий ривожлантирувчи ўйин ҳисобланади. Сиз билан юқорида кўриб чиққанамиздек, бола она қорнидалигидан бошлаб у билан гаплашиш мумкин. Туғилганидан кейин эса бу суҳбат янада фаоллашади. Боланинг ақлий ривожланиши онанинг сабр матонати-ю, интеллектига боғлиқ.

Демак, болани биринчи ўйин фаолиятига олиб кировчи бу она экан. Ҳар қандай ўйин ўйинчоқларсиз бўлмайди. Энди ўйинчоқ харид қилишни бошлаймиз. Ўйинчоқ сотиладиган дўконларга кирсангиз, у ердаги кенг ассортиментни кўриб нимани олишни ҳам билмай қоласиз. Хўш, сиз қандай эҳтиёждан келиб чиқиб ўйинчоқ танлаяпсиз? Одатда, кўп ҳам бош қотирмаймиз, қизларга қўғирчоқ ёки уй жиҳозлари ўйинчоғи, ўғил болаларга эса машина, тўппонча ёки конструкторлар. Ўйинчоқни болага ҳадя қилдик, у кўриши билан қувонди, аммо унинг қизиқиши бир неча кунга қолмай сўнди. У энди бу ўйинчоқни ўйнамай

қўйди. Шу вақт биласизми, нима қиласиз, ўйлаб кетасиз: “У нега қизиқмаяпти, касалмикин? Диққати тарқоқмикин?” Айрим ота-оналар хавотирга тушишди: “Ҳозирдан шунақа бетутуруқ бўлса, эртага бирор касбнинг бошини тутта олармикин ё бетайинга ўхшаб бугун ўзини у ёққа, эртага бу ёққа урармикин?” Бу ерда уч-тўрт ёшли бола ҳақида гап кетаяпти. Муаммо шундаки, сизнинг муносабатингизда бироз чалкашликлар бор. Сиз муаммони боладан эмас, ўйинчоқдан қидиринг. Балки, боланинг унга қизиқиши сўнгандир. Ахир у нега ўйинчоқ ўйнайди, бўш вақтини мазмунли ўтказиш учунми? Йўқ, албатта, бу унинг иши, яъни у шу ўйинчоқ билан ривожланади, уни ўрганади. Улоқтирилган ўйинчоқлар забт этиб бўлинган марралар бўлиши мумкин. Унга ростдан ҳам ёқадиган ўйинчоқ олиб бермоқчи бўлсангиз, эҳтиёжларини ўрганиб чиқинг. У нимага қизиқади, нимани хоҳлайди? Лекин оғзидан чиқиши билан муҳайё қилаверманг. Ундай ўйинчоқлар беқадр бўлади. Асосан қайтақайта ўйнаш мумкин бўлган ўйинчоқлар танланг. Ўйинда бирор марра бўлиши керак, шунда қизиқ бўлади. Агар марра қўғирчоққа зришиш бўлса, маррага зришилди, энди у улоқтирилади. Лекин айрим қизалоқлар улар билан гаплашади, ўйнайди, ўйинлари охир билмайди. Улар ўйинчоқлар билан ўзаро гаплашса, хавотирга тушманг, ўз ҳолига қўйинг, фарзандингизда ривожланиш босқичи кетмоқда.

Бир куни жияним – ёш она кўнғироқ қилиб сўраб қолди:

– Уч-тўрт ойлик чақалоғимга юмшоқ ўйинчоқ кўрсатсам, додлаб йиғлаяпти. Болам бирор нуқсонлими?

Эшитиб кулдим:

– Болада-ку ҳамма нарса жойида-я, аммо онасида бирор муаммо бор деб кўрқаман, – деб.

Ҳар куни онасининг юзини кўрадиган бола бирдан баҳайбат махлуқчани кўриб, албатта, даҳшатга

тушади-да. Юмшоқ ўйинчоқлар болани ўзидан ҳам катта бўлса, ҳатто уч-тўрт ёшли болада ҳам кўрқув туйғусини уйғотиши мумкин. Ундан ташқари, гигиеник талабларга ҳам жавоб бермайди.

Яна боланинг ўйинчоқлардан кўнгли қолишига сабаб ота-оналарнинг уларнинг ўйинига ҳаддан ортиқ аралашуви “Уни ундоқ ўйна, буни бундоқ ўйна”. “Шошма, аввал ўзим кўрсатиб бераман”. “Эҳтиёт қилиб ўйна”, каби даққилари ҳам бўлиши мумкин. Ундай ота-оналарга “Болани ўз ҳолига қўйинг, ҳеч бўлмаса ўйинчоқлари билан эркин бўлсин”, дегим келади. Истаса ўйнасин, истамаса йўқ. Агар сиз “Не-не ният билан сотиб олиб бергандим”, деяётган бўлсангиз, “Бу сизнинг муаммоингиз, болада эса ҳаммаси жойида”, дейман. Болани ўйинга ундаш учун унда қизиқиш уйғотиш керак. Бунинг учун сиздан педагогик маҳорат талаб этилади. Бундай қобилият ҳамма ота-онада ҳам бўлмаслиги мумкин, аммо уни пайдо қилиш мумкин.

Шундай оналардан бири ўн ёшли, бири олти ёшли ўғилларини олиб қабулимга келдилар. Мақсад катта – ўғилнинг интеллектуал коэффициентини аниқлаш. Унга текшириш тестларини бердим, она мен билан гаплаш-гунча кичиги ҳали мактабга чиқмаган бўлса-да, қоғоз-қаламинини олиб, онасини шоширарди: “Ребус тузиб беринг”, деб. Она ҳам дарров ребус ўйлаб топди, бола эса уни ишлашга киришиб кетди. Боланинг фавқулодда ғалати қизиқиши менинг эътиборимни тортди ва унинг ҳам интеллектуал қобилиятини текшириб кўрдим. Тест юқори натижаларни кўрсатди.

Мен ҳамма ота-она ребус тузиб, боласини мажбур қилиб ўтказиб ишлатсин, демаяпман. Аммо ҳар бир ота-она унинг қизиқиш объектини яратишига имкон берсин ва қизиққан машғулоти билан шуғулланишига ҳалақит бермасин, дердим. Ҳар бир вундеркинднинг бошқа оддий болалардан фарқи унинг илм олишга

бўлган ҳаддан ортиқ интилишидир. Бунга эса болани ёқмаган нарсасини тиқиштириш билан эмас, балки у учун ёқимли қизиқарли бўлган машғулот билан шуғулланишига имкон бериш орқали эришилади.

Савол: Қизим беш ёшда. Бирорта ҳам бутун ўйинчоғи қолмаган, ҳаммасини бир куннинг ўзида саранжомлайди. Бу ундаги агрессиядан далолат берадими?

Жавоб: Ҳар доим ҳам бу агрессия белгиси бўлавермайди, балки ўйинчоқнинг қандай тузилганиги уни кўпроқ қизиқтирар. Ундаги бу қизиқишни қондириш учун конструктор ўйинлари ёки бошқа бир қисмларга ажратиб, кейин бошқачароқ йиғиб ўйналадиган ўйинчоқлардан олиб беришни тавсия этардим.

Фарзандингиз уч ёшда

Табриклайман, мана ниҳоят, фарзандингиз уч ёшга кирди. Ҳатто бармоқлари билан учни кўрсатиб, бунча ёшдан дейишни бошлади. “Бировнинг боласи тез катта бўлади”, деган гап бежиз айтилмаган. Албатта, бу давр сиз учун осон ўтмади. Энди сиз унда айрим ўзгаришларни, феълидаги қайсарликларни сеза бошладингиз. Ҳар бир ишда “ўзим, ўзим”и бошланди. Яъни кийимини ўзи кийгиси, столни ўзи йиғиштиргиси, ҳатто овқат қилгиси келиб қолди. Бу ундаги “мен”нинг шаклланиши демакдир.

Ана энди у ўзини англай бошлади, атрофдагилардан ажралган мустақил организм эканлигини ҳис қилиш босқичи. Бу кризис даври дейилади. Бу давр кутилгандек муаммоли ўтмайди, қачонки, ота-она ундаги ўзгаришни тўғри қабул қилиб, ўзлари ҳам ўз унга нисбатан муносабатларини ўзгартирсалар. Ундаги бу ҳолатда “Болам қайсар бўлиб қолди, айтганимга кирмаяпти”, демасдан, муаммонинг нимада эканини аниқланг. Агар у уй юмушида қарашмоқчи бўлса, имкон беринг. Масалан, сиз кир юваётганингизда у ҳам

қўшилиши мумкин ёки хамир қилаётганингизда кичкина бўлакни унинг ўзига беринг, хоҳлаганича тугсин. Фарзандингизни ўзини одам сифатида ҳис қилишига халақит эмас, ёрдам беринг, уни қўлаб-қувватланг.

Нега бола уйда соғ-у, боғчада касал?

Уч ёш, болани боғчага бериш учун энг яхши давр. Айнан сизга берилган таътил ҳам шу даврда тугайди. Молиявий муаммолар сабаб она вақтлироқ ишга тушиши зарур бўлиб, бола эртароқ боғчага берилган ҳолатда янги муҳитга кўникиши қийинроқ бўлади. Чунки у ҳали ўзини ота-онадан айро, мустақил инсон сифатида англамайди.

Боғча – у биринчи бўлиб дуч келадиган жамият, бу ерда ота-она йўқ, унинг эркаликларини кўтариш йўқ, балки, ўзига хос тартиб-қоидалар, бир талай бегона болалар ва боғча опа бор. Шубҳасиз, у бу муҳитга секин-аста ўрганади. Аммо вақт ўтиши билан ҳам боғчага кўника олмайдиган болалар ҳам учраб туради. “Боғчага бормайман”, деб ҳар куни хархаша қилиш ёки тез-тез касал бўлавериш кўринишида исёнлар ҳам бўлиши мумкин. Айниқса, тез-тез кузатиладиган ҳолат бу боланинг касалланавериши. Боғчадан юктириб келди, дея ташхис қўйиб қўйишди оналар. Боланинг касал бўлиш сабаблари ҳар хил бўлади:

- 1) касалликдан келадиган “иккиламчи фойда”;
- 2) меҳр-этиборнинг етишмаётганлиги;
- 3) иммунитет пастлиги.

Бола касалликдан қандай фойда кўриши мумкин, бир ўйлаб кўринг. Албатта, у истамайдиган жойи – боғчасига бормайди, уйда қолади. Агар фарзандингиз уйда қолганда соғаяётган бўлса, демак, сабаби шу бўлиши мумкин. Агар болага меҳр, этибор етишмаса ҳам, касал бўлиб олади, чунки сиз шунда унинг атро-

фида парвона бўласиз, силаб-сийпалайсиз, ишдан қоласиз. Бу бола учун бахт. У бахтни анча қиммат нархда бўлса ҳам, сотиб олади. Демак, болани меҳрдан дариф тутиш тана азобидан-да оғир. Боланинг касал бўлишини кутмасдан туриб, меҳрингизни беринг. Бу талтайтириш дегани эмас.

Иммунитет пастлиги ҳар бир касалликка сабаб бўлиши мумкин, аммо унинг ҳам сабабчиси бор. Тиббиётда курашувчанлик пастлигини нимжонлик, организмда керакли моддалар етишмаслиги билан тушунтиришади. Мен эса болани ожиз қиладиган асл кучни айтаман: бу – сизсиз. Ҳа, тўғри эшитдингиз, боланинг касаллиги сабабчиси аксарият ҳолларда она. Қандай? Оддийгина. Бола онанинг биомайдони таъсирида бўлади, ҳатто кап-катта фарзандга ҳам она таъсир этиши мумкин. Чунки бу икки вужуд қачонлардир бир бутун бўлган. Айниқса, у кичкинтой бўлса, у ҳали ҳам тўлалигича сизнинг энергетик майдонингиз ичидадир. Уни касал қилаётган нарса сиздаги унга бўлган ишончсизлик. Сиз фарзандингизни бошқа муҳитга ишонмаяпсиз, уни бегоналар қўлига ишона оламаяпсиз ва айни вақтда мажбурлигингиздан ёки тартиб шунақалигидан бераяпсиз. Аммо уни боғчада яшаб кета олишига ишонмайсиз. Бу билан уни кучсизлаштирасиз-да, албатта. У эса сизнинг ишончингизни, йўғ-е, ишончсизлигингизни оқлайди ва касал бўлади. Бу она учун осон бўлмас, аммо уни бу ёруғ дунёга ишониб келтирдингиз, ана шу даврда у сиздан ажралди. Энди у мустақил қисмат, мустақил ҳаёт эгаси. У юра олади, у гапира олади, олдига овқат қўйса, ўзи истеъмол қила олади, ҳожатга ўзи бора олади. Аллоҳга шукур, у ўзини ўзи эплайпти, Хўш, сизга нима керак яна? Юракни сал кенгроқ қилинг, агар болангизни ҳеч қўлдан қўймаганингизда, у ҳеч қачон юришни ўргана олмас эди. Худди шундай, уни ҳеч уйдан чиқармасангиз, жамиятга ишона олмасангиз, у қачон

одамлар билан муносабатни ўрганади, қачон уришиб-талашишни, ўз ҳақини талаб қилишни, дўстлашишни, топганини биров билан баҳам кўришни ўрганади? Қачон у ўз уйдан ҳам бошқа дунёни кўриши мумкин? Бола-кайни боғчага фронтга жўнатгандек жўнатманг. Илтимос, унда ростдан ҳам жанг майдонидан қайтгандек у ер-бу ери синиб ёки яна нимадир ишкал чиқариб келади. Яхшиси, уни кузатаётиб қаттиқ бағрингизга босинг, юракчасини ҳис этинг. Ичингизда, хоҳласангиз овоз чиқариб “Болам, сени жуда яхши кўраман, сенга ишонаман, яхшилик билан кечқурун кўришамиз”, денг. У ёғига Аллоҳга топширинг. Ишонинг, сиз Яратгандан ортиқ ғамхўрлик қила олмайсиз. Бу билан сиз фарзандингизни ўз ижобий энергиянгиз билан қувватлантирдингиз, энди у кун охиригача ҳар қандай фалокату кўнгилсизликдан йироқ бўлишига ишонч билдирингу ўз юмушларингиз билан шуғулланинг, хавотирга ўрин йўқ, жигаргўшангиз ишончли қўлларда.

Савол: Фарзандим уч ёшдан ошди. Унинг ақлий ривожланиши билан ўзим шуғулланаман. Уни “Томоша” болалар ансамблига ҳам бермоқчиман. Хуллас, унинг ҳар жиҳатдан етук бўлишини истайман. Натижаларим жуда яхши, шунинг учун боғчага беришни истамаяпман. Мен тўғри йўлдаманми?

Жавоб: Қийин савол. Албатта, ҳар бир ота-она боласи учун энг яхши нарсаларни беришни истайди. Лекин кўпинча ўзлари истаган нарсани беришга интилишади, бола истаги эса очилмай қолиш хавфи бор. Келинг, яхшиси, боғчанинг манфий ва мусбат томонларини кўриб чиқамиз. Шунга қараб яқуний хулосага ўзингиз келасиз. Боғчанинг салбий жиҳати ҳар бир болага сиз каби индивидуал ёндашув қийинроқ, тарбиячилар ота-онадек меҳр-муҳаббат кўрсата олмайди. У ерда тартиб озгина қаттиқроқ.

Ижобий томонлари. Бола бошқалар билан муносабат қилишни ўрганади, ўзининг имкониятларини ат-

рофдагилар орқали текшириб кўра олади. Тарбиячилар махсус режа асосида болани ривожлантириш билан шуғулланишади. "Чумчуқ сўйса ҳам, қассоб сўйсин" каби. У ерда ҳам муסיқий дарслар ўтилади, тил ўргатиш дарслари ҳам. Сиз эса бола ўйда вақтида ўз кўшимча ақлий ривожлантирувчи ўйинларингизни беришингиз мумкин. Хулоса чиқариш ўзингизга ҳавола.

Савол: Фарзандимни боғчага бериш арафасиданман. Аммо билолмаяпман, хусусий боғчага берайми ёки давлатникига?

Жавоб: Албатта, бу биринчи ўринда молиявий имкониятдан келиб чиқадиган масала. Агар бунда муаммо йўқ бўлса, фарзандингиз энг яхшисига лойиқ деяпман. Хусусий боғчаларни мен ҳар жиҳатдан қўллаб-қувватлайман. Агар қўйида келтирадиган икки камчилиги бўлмаса. Биринчиси, у ерга асосан ўзига тўқ оилаларнинг фарзандлари боради, айримлари юқори мансабларда ишлайдиган амалдорлар бўлиши мумкин. Тарбиячи айрим болаларга сал бошқачароқ муносабат билдирса, фарзандингиз ўксиб қолиши мумкин. Демак, нафақат боғчани, балки тарбиячининг педагогик ва одамийлик сифатларини ҳам инобатга олинг. Иккинчидан, боғча тўлови бюджетингизни жуда кўп қисмини ташкил этса, яъни фарзанд келажаги учун ниҳоятда кўп нарсадан воз кечиб юборсангиз, бола билмайди-ю, аммо ҳис қилиши мумкин. Яъни фарзандни ҳамма нарсадан биринчи ўринга қўйишингиз, натижада унинг худбин бўлиб қолиш хавфи бор. Бу дегани ҳамма хусусий боғчага борувчи болалар худбин дегани эмас. Ҳамма нарсани сизнинг муносабатингиз белгилайди.

Ўғил болани қандай тарбиялаш керак?

Ўғил кўриб бир суюниб, бир куюниб, уни қандай қилиб ҳақиқий эркак қилиб тарбиялайман, деб боши

қотган ота-оналар, тарбияга енг шимаришдан олдин бир ўйлаб кўринг, сизнингча, ҳақиқий эркак стереотипининг ўзи нима ва сиз унга қандай талаблар кўясиз?

Ҳақиқий эркак – жамият қабул қилган нормаларга мос келувчи идеал образ.

Бугунги кунда ривожланган Фарб мамлакатларида эркак ва аёл орасидаги тафовут борган сари камайиб бориши билан бирга ҳақиқий эркак деган стереотип ҳам ўзгариб бормоқда.

Феменизмнинг совуқ шамоли аёлга куч бермоқчи бўлиб, уни қўполлаштирди, эркакка аёлни ҳурмат қилишга мажбурлайман деб ундаги ишончни, шижоатни олиб қўйди.

Тезкор замонимизда бемалол ҳаракат қилиш учун Фарб эркакига ришарлик совути оғирлик қилиб қолди, хориж ривожланиши шиддат билан кириб келаётган жамиятимиз эркаклари ҳам Алпомишларни орзу қилмай қўйди.

Ҳақиқий эркак ва ҳақиқий аёл тушунчалари катта савол остида қолаётган бугунги кунимизда шукрки, эркак учун мардлик, жасорат, ғурур, ор-номус деган жиҳатларга бўлган эҳтиёж сақланиб қолди.

Хўш, мана шу хусусиятларни шакллантириш учун нималарга аҳамият бериш керак, деган ҳақли савол туғилади.

Фарзанд дунёга келар экан, унга энг яқин инсон она бўлади ва уни ҳақиқий эркак қилиб тарбиялайман деган аёл ҳақиқий аёл бўлиши керак. Бу жуда муҳим фактор. Оилада она кучли, ота пассив бўлганда ёки бирор бошқа сабабга кўра отадан нафратланиб ўсган ўғил аёлларга тақлид қилишга мойил бўлиши мумкин. Чунки ўғил бола авторитетни қидиради ва унга автоматик тақлид қилади.

Айниқса, оилада қизлар кўп бўлиб, устига-устак ота фарзандига вақт ажрата олмаса, ўғилда қизларга

тақлид қилишдан бошқа йўл қолмайди. Бу боланинг қизиқишларида, ўйинларида кўриниши мумкин. Бу ҳолатдан даҳшатга тушиб фожиа яшаш ярамайди. Энг яхши усул тарбияга эркакларни жалб этиш. Агар она ёлғиз бўлса, бу эркак бува, тоға, амаки, спорт мураббийи ҳам бўлиши мумкин.

Ҳар бир эркакда қўрқув нималигини билмайдиган куч ва муҳаббат мавжуддир. Кучни отадан олса, меҳрни онадан олади. Меҳр-муҳаббат кўрсатилган бола бошқаларга бешафқатларча муносабатда бўлмайди, ёмон йўлга кириш эҳтимоли камаяди. Лекин меҳр бу кап-катта йигитни ёш боладек эркалатиш эмас. Болани улғайганини ҳисобга олмаслик жиддий муаммоларга сабаб бўлади.

Психолог Роберт Блайнинг бир ажойиб гапи бор: «Жамиятда етарлича кўп ўғил болалар туғилмоқда, аммо эркаклар борган сари камайиб кетишяпти. Бунинг иккита сабаби бор. Биринчидан, биз қандай қилиб ўғил болани, ҳақиқий эркакни тарбиялашни билмаймиз. Иккинчидан, ҳақиқий эркакни улғайтиришни хоҳлашимизга амин эмасмиз».

Бизни бугунги кунги тарбиямиз фарзандни жамиятга тайёрлаш жараёнида уларни атрофга камроқ зарар етказиши, маданиятли бўлишига кўпроқ қаратилган. Биз ўғил болага жуда кўп йўқ, деймиз. Ундай қилма, бундай қилма, бу хавфли каби. Бу эса ундаги энергияни, кучни, агрессияни чеклайди. Кейин эса тарбиянинг қаерида хатога йўл қўйдим, деган саволларга жавоб қидирамиз.

Албатта, ўғил болалар тарбияси анча оғир ва масъулиятлидир, чунки у қуроли кабилар: ҳам кучли, ҳам хавфли. У бир нарсани истайди, ўзини ҳақиқий эркаклигига ишонч ҳосил қилишни, ўз кучи ва имкониятлари чегарасини аниқлашни. Бунинг учун ўзини хавфга отиши ёки бошқа болалар билан уришиши мумкин. Агар эътибор берган бўлсангиз, эркаклар

ўғил болаларнинг уришига хотиржамроқ қарашади, ҳатто бирга бир чиқиб, ўз кучини синаб кўришга чақиривади ва бу курашни мароқ билан кузатишлари ҳам мумкин. Айти вақтда аёллар хавотирга тушишади ва бу тартибсизликка тезроқ чек қўйишга ҳаракат қилишади. Аёлга фарзандининг хавфсизлиги муҳим, тинчгина уйда ўтирса яна яхши, она учун. Шунинг учун ўғил боланинг тарбияси ёлғиз она қўлида қолганда жиддий муаммолар келиб чиқади. Австралия қабилаларидан бирида ўғил бола 7 ёшга киргунча онанинг тарбиясида бўлади, кейин эса онадан ажратиб олинди, бизда ҳарбий хизматга кетгандек уйдан кетиб, фақат эркаклар жамоасида тарбияланади. 15-16 ёшга киргандан кейингина оилага қайтиши мумкин. Ана шу усул билан улар ҳақиқий эркакни тарбиялашар экан. Мен XXI асрда туриб аборигенлардан андоза олиш керак, деган фикрдан йироқман. Аммо ўғил бола тарбиясида эркак киши муҳим. Агар она ёлғиз бўлса, юқорида таъкидлаганимиздек, бу эркак бува, тоға, амаки, спорт мураббийи ҳам бўлиши мумкин. Ўғил бола кучни, ишончни аёлдан топа олмайди.

Юқоридаги икки мисолда ўғилнинг улғайиб ҳар хил ҳунарлар чиқара бошлади. Бунини онадан қочиш деб ҳам, онага қарши исён деб ҳам аташ мумкин. Бу она ўғлини мустақил қўймаганда ёки улғайганини тан олмаганда ундан қочишнинг бир кўринишидир.

Кўпинча бизнинг ўзбек оилаларида қизим бир жойга боради деб, уларнинг тарбияси билан алоҳида шуғулланамиз, уларга кўпроқ масъулият юкланади, ўғил болага эса аксинча, айниқса, у биттагина бўлса. Ўғил болага масъулиятли иш топширилганда, у ўзини ҳақиқий эркакдек ҳис қилади.

Маслаҳатим, аввало, бола тушиб қолган таъсирни, унинг атрофидагиларини ва у пулни нимага сарфлаётгани аниқланиши керак. Бу таъсирдан уни қутқариш ва тарбиялашнинг энг яхши йўли – уни ўқишдан ташқари бирор ишга жойлашдир.

Хулоса. Ўғлим безорилик қилиб кучини зарарли машғулотларга сарфламасин десангиз, спортга беринг. Хаёлини ёмон фикрлар банд қилмасин десангиз, бирор фойдали меҳнат ёки ҳунар билан машғул қилинг. Ҳақиқий эркак бўлсин десангиз, кўпроқ эркаклар таъсирида бўлишини таъминланг. Ўғил болани кучли она дунёга келтиради, катта қилади, аммо уни ҳақиқий эркак қилиб ота тарбиялайди.

Бола тарбиясида буви ва она

Бола тарбиясидек мушкул бир жараёнда, албатта, ёнингизда катталар бўлгани яхши. Айниқса, биринчи фарзанд кўришингиз бўлса, бирор савол бўлса, улардан сўрайсиз, энг қийин вазиятларда улар сизга йўл кўрсатувчисиз. Бола ўстиришнинг қанчадан-қанча майда-чуйда сир-асрорлари бор. Шубҳасиз, ҳар бир она, у ҳатто педагог бўлса ҳам, бир тажрибали маслаҳатгўйга эҳтиёж сезади. Барча ота-она тарбияда хатога йўл қўяр эмиш, чунки гап бу дунёда ҳамма нарсадан ширин фарзанд устида кетаяпти. Айни вақтда бувилар муаммони ташқаридан кўриш имконига эга. Ундан ташқари, айрим оналар болани тарбиялаш билан машғул бўлавериб, унга меҳр беришни унутиб қўйишлари мумкин. Шунда меҳр балансини буви-бувалар тўлдиришади. Уларнинг одатда, шошадиган жойи йўқ, тарбия жиҳатдан тажрибали экани учун хотиржамроқ қарашади, ундан ташқари улар меҳр бериш ёшига етган бўлишади. Буви-бувалар бор уй, фарзанд тарбиялаш учун энг яхши жой ва шароитдир. Тарбия деганда фарзанднинг олдига олиб нималарнидир ўқитиш ёки уришишни тушунадиганлар ҳам топилади. Бола бор уйда катталар ҳар дақиқада унга тарбия беришади. Қандай? Албатта, юриш-туришлари ҳар бир хатти-ҳаракатлари, вазиятларда ўзларини тутишлари, айрим воқеа-ҳодисаларга билдирадиган қарашлари,

муносабатлари орқали. Шунинг учун фарзанд тарби-
лаётган катталар ўзлари тарбияли бўлишлари зарур.
Албатта, бу гаплар баландпарвоздек эшитилиши мум-
кин, чунки қайнона-келин муаммолари ҳар оилада
бор, машмаша, айниқса, гап бола ҳақида кетса, қай-
нонанинг ҳам ўз фикри бор, келиннинг ўз қараши,
энг муҳими уларнинг гапи ҳар доим ҳам бир жойдан
чиқавермайди. Зиддият ҳар қандай майда-чуйдадан
чиқиши мумкин.

Қайнона: “Бола бешикда катта бўлиши керак”.

Келин: “Боламнинг сиқилиб қийналишини истамай-
ман, у кроватда ётади».

Қайнона: “Болани ҳадеб у кўшимча дарсдан буни-
сига судрайверманг, болалигини унутманг, ўйнашга
ҳам вақт қолдиринг!”

Келин: “Ҳозир замон бошқа, бола меҳнат бозорида
рақобатбардош бўлиши керак!”

Шунга ўхшаш зиддиятларнинг сон-саногии йўқ. Бу
икки томоннинг қай бири ҳақидалиги ёки қайси фикр
тўғрилиги муҳим эмас, балки бу гапларнинг бари
кимнинг устида кетаётгани ва катталарнинг бир тўхтам-
га кела олмаслиги унга қандай таъсир этишидадир.
“Қўйчивон кўп бўлса, қўйлар ҳаром ўлади”, деган-
дек, бундан энг кўп бола зарар кўради, фойда кўрмай-
ди-ю, айрим вақтларда фойдаланиши ҳам мумкин. Бу
зиддиятнинг ечими шуниси билан қийинки, ҳар икки
томон ҳам ўзича ҳақ ва ҳар бири боламга яхши
бўлсин, дейди. Лекин муаммо ким ҳақлигида эмас,
балки бу икки одамнинг – бири тажрибаси билан,
бири оналик ҳуқуқи билан кибрланиши, болани эса ўз
менини ҳақлигини ва кучлилигини исбот қилиш йўли-
да қурол қилиб олганда.

Бола тарбиялашни даъво қилаяпсиз, аммо ўзингиз-
ни ҳали ҳам боладек тутмаяпсизми? Келин, сиз ҳар
бир қарама-қарши фикрингизда худди онасига “ўзим,
ўзим” деб исён қилаётган ўсмир ёшдаги қизалоқни

эслатмаяпсизми? Сизми қайнона, энди буви бўлсангиз ҳам, “Мен ҳаммадан ақллироқман” деб, кўксига ураётган бошланғич синф ўқувчисини эслатмаяпсизми?

Катталар! Илтимос, болани улғайтиришдан аввал ўзингиз улғайинг, болага намуна бўлинг. “Хола-хола” ўйнаётган қизалоғингизга бир қаранг, хатти-ҳаракатларни, ўзни тутишни у кимдан ўрганаяпти? Албатта, сиздан. Илтимос, авлоддан-авлодга мерос бўлиб келаётган қайнона-келин можаролари сизларга келиб тўхтасин. Янги авлод шусиз яшасин. Ўз қайсарлигингизни келажак авлод учун қурбон қилинг. Ўзаро муносабатларингизни болани ўртага суқмай ҳал қилинг. Сиз кап-катта икки аёл ўзаро мурасага кела олмасангиз, қандай қилиб болага муомала қилишни ўргатасиз? Сиз аввал ўз муаммоингизни ҳал қилинг, кейин боланикини. Фарзандингиз энг қадрдон инсонларининг тафовутини кўрмасин, шу икковидан бирини танлашига мажбур қилманг. “Ўнг кўзинг қолсинми, чап кўзингми?” каби.

Болакайга ҳар иккингиз кераксиз, тарбияда ҳар иккингизнинг меҳрингиз бўлак. Агар икковингизнинг тарбия ҳақидаги қарашларингиз мутлақо бир-бирига зид бўлса, унда бир-бирингизни тўлдириг, холос. Қайнона, сиз оналик вазифангизни ортиғи билан адо этиб бўлдингиз, энди фарзандингиз ҳам бугун бир билиб, бир билмай шу ролни ўз билганича ижро этишига қўйиб беринг. Чунки тарбияга аввало ота-она масъул. Агар ёшлар ҳаддан зиёд қаттиққўллик қилиб юборса, сиз вақти-вақти билан меҳрингизни бериб туринг. Уни эркалаб, қучиб, аммо онага қарши қайраб эмас. Агар жуда талтайтириб юборишса, ибратли ҳикоялар, диний қарашлар билан уни инсофга чақирадиган ғоялар билан суғоринг. Меҳр ва талаб баланси бузилмаса, бола ҳам бузилмайди.

Келинг, сиз фарзандингизга яхши хулқ қандай бўлишини ўргатманг, биттагина қайнонангиз билан муро-

сага кела олмас экансиз, сизнинг ўғитларингиз ҳеч қандай қимматга эга бўлмайди. Қайнонанинг тажрибасини, қарашларини у, ҳатто, замондан жула ортда қолган бўлса-да, ҳурмат қилинг. Керагини олинг ва жонкуярлиги учун вақти-вақти билан “Яхшиям сиз борсиз, ойижон” деб миннатдорлигингизни билдириб тулинг. Бир-бирингизни кўрарга кўзингиз бўлмаса-да, бола учун сулҳ тузинг, тарбия аталмиш жанговор вазифада бирлашинг. Жигаргўшанинг бундай қурбонликка арзийди.

Зўрликми бу ёки тарбия усули?

Бир куни Афанди ўғлини олиб, мол бозорга тушибди. У ердан эшак сотиб олибди. Қайтишда эшак бир ерда тўхтаб, юргиси келмай хиралик қилибди. Афанди: “Бир”, дебди-ю, қамчи урибди, эшак юриб кетибди. Бир қанча йўл юргандан кейин, эшак яна хиралик қилибди. Энди Афанди: “Икки”, деб қамчи урган экан, эшак яна юриб кетибди. Маълум масофадан кейин эшак яна эшаклигини қилиб, юрмай, туриб олибди. Афанди энди: “Уч”, дебди-ю ёнидан пичоғини олиб, эшакни сўйиб ташлабди. Бола:

– Дада, нима қилдингиз, туппа-тузук эшак эди, кунимизга ярарди, сўйиб ташлайверадими ўйлаб ўтирмай? – деса Афанди ўғлига қараб:

– Бир, – дебди.

Боланинг эсини киргизиб қўйишнинг энг тезкор усули бу. Инсонлар жамияти пайдо бўлибдики, ота-оналарнинг боласи устидан зўрлик қилиши бўлган. Авваллари бунга одатий ҳол деб қаралган, чунки бола ота-онанинг мулки ҳисобланган, худди уйдаги мебелдек хоҳласа уёққа суради, хоҳласа уради, хоҳласа тепади.

Сиз-чи, замондошим, бугун фарзандингизга шундай муносабатда бўлмаяпсизми, беихтиёр бу чора-

ларни қўллаб юбормаяпсизми? Айрим оналарнинг айтидиган гапи бор: “Бола меники, хоҳласам ураман, хоҳласам сўкаман”. Йўқ, бола ҳам инсон ва у қонун ҳимоясида. Жисмоний, эмоционал, вербал зўрликка бугун болаларимиз учрамоқда, яна кимдан, энг яқин кишиларидан. Айтайлик, майли, сиз асабингиз бузилиб фарзандингизнинг хатоси, номаъқулчилиги учун жисмоний жазо билан жазоладингиз. Жазога шошилишдан олдин унутманг, бола ҳеч қачон қилган ишининг ёмонлигини билмайди. У бечорада бундай тажрибанинг ўзи йўқ. Худди сиз ота-она боласини хоҳласа уради, хоҳласа сўкади деб ўйлаганингиздек, у ҳам бу дунёда кўнглига келган ишни қилиб кўриш мумкин, деб ўйлайди. Жамият сизнинг қилган жиноятингиз учун судга бермай, ота-оналик ҳуқуқидан маҳрум қилмай тушунтириб келаётганидек, сиз ҳам унга тушунтиринг. Энг аввало, уни шахс деб ҳурмат қилинг. Шунда ҳамма нарса ўз жойига тушади. Ҳа, албатта, бола жисмоний жазодан сўнг бу номаъқулчиликни қайтиб қилмайди. Сиз эса муаммони осонгина ҳал қилдим, деб ўйлайсиз, аммо бир муаммони ҳал қилиб, ўрнига йигирмата янги муаммо орттириб олганингизни билганингизда, балки югурик қўлингиз тийилармиди? Сизнинг шапатиларингиз, калтакларингизни еган бечора бола сизга қарам, борадиган жойи йўқ, сиздан бошқа меҳрибон кишиси йўқ, шунинг учун чида-япти. У ожиз, сиз эса унинг ожизлигидан фойдаланаяпсиз. Бу билан мамнун бўлдингизми? Ахир, сиз қаттиққўл, фарзанд тарбиясига эътибор билан киришган онасизда-а? Сизнинг ўзингизга ишончингиз ортди, кибрингиз кучайди, болачанинг келажаги ҳисобига, унинг “мен”ининг синиши ҳисобига. Бола бечора бу уйда уни нима кутаётганини билмайди. Ҳар доим оғир жазолар бошқа такрорланмаслигига умид қилади. Бечорагина, у сизга ниҳоятда боғланиб қолган. У ҳеч қачон сизни ёмон деб билмайди, оғир

жазоларни нотўғри деб ҳам тушунмайди. Энг ёмони, бир кун келиб ўзи ҳам шу ишни қилади.

Жисмоний жазолар боланинг жисмоний ва ақлий ривожланишини пасайтиради. Дунёга нисбатан негатив қараш пайдо бўлади, одамларга ишонмайди, ёввойи бўлиб қолади. Кейинчалик ўзаро муносабатларга каришишда муаммоларга учрайди. Ҳаттоки, иккинчи жинс вакиллари билан муносабатлари ҳам омадсиз бўлади. У яшаб қолишнинг ожиз усулини қўллашга ўрганади. Муаммоли вазиятларда ён бераверади, қўрқоқлик қилади. Лекин у боксчилар муштлайдиган ёстиқ эмаски, ютиб кетса, бир кун келиб вулқон бўлиб отилади. Ўзида куч сезганда, ҳисобни тўғирлаб қўяди, хавотир олманг.

“Урсанг бети қотади, гапирсанг эти”, деган гапни унутманг. Фарзандингизни калтак билан бирдек итоаткорлигини таъминлаш учун кўп тер тўкишингизга тўғри келади. Чунки ҳар гал жазо таъсирли бўлиши учун оғирлашиб бориши керак. Аммо сиз турма назоратчиси эмас, онасиз, буни агар руҳий касал бўлмасангиз, удалай олмайсиз. Ундан ташқари, бундай жазога ўрганган бола оддий тушунтириш ишлари билан инсофга келмайдиган бўлиб қолади. Ана сизга оғишган хулқ-атвор эгасининг етишиб чиқиши. Ҳа, сиз жазоламаяпсиз, сиз тарбиялаяпсиз. Болага эшитгани эмас, кўргани, сезгани киради. Сиз унга бу хатти-ҳаракатингиз билан “Кучлилар ожизлар устидан ҳукмрон, кучли томоннинг айтгани бўлади”, деяпсиз. Сиз бу билан ё тобени тарбиялаяпсиз ё безорини. Айтганча, сиз унинг яхши бўлишини истайсиз, яхши дегани бу итоаткор қул дегани-ку. Сизга бу айни муддао-ку. У кўп хархаша қилмайди, ортиқча муаммолар пайдо қилмайди, муҳими, сизнинг вақтингизни олмайди, тинчнингизни бузмайди. Яхши бола бўлади.

Бир қаттиққўл она итоаткор қиз билан дугонасиникига меҳмонга борди. Албатта, унга жуда чиройли

тарбия берилган, “Столга қўл узатмайсан, тўполон қилмайсан, ўзингни яхши тутасан”. У ерда аёллар ўзаро суҳбатига ногаҳон қизи халақит қилаётганини сезиб қолган она: “Қизим, чиқиб болалар билан ўйна”, – деди. Қиз эса секингина, истамайгина жойидан турди. Ҳовлида болалар ўйнаяпти. Бироз қараб турди. Болалар қандай эканини билмайди, уларга қўшилиб ўйнашга ўрганмаган, яхши қиз бўлган-да, ахир. Уйга кира олмайди, она чиқариб юборган. Бечора ўртада тараддуланиб қолди. Буни она пайқади: “Бола болага ўхшаб кўчада ўйнаши керак”, – деди.

Йиллар ўтди, аммо унинг учун бегона одамлар орасида ўзини қандай тутиш ҳар доимгидек муаммолигича қолди. Чунки, у яхши ва бироз ҳуркак қиз эди-да. Онасидан нима кутишини билмаган одам бегоналарга қандай ишонсин?

Инсон учун ўзига, атрофдагиларга, ўзининг ёрқин келажагига ишонч зарур, буларсиз шахсни тарбиялай олмаймиз. Хулоса чиқаришга шошманг, демак, тан жароҳатигина мумкин эмас, бошқа чораларни қўллайман деб. Болани силташ, турткилаш, устидан кулиш, қўрқитиш ҳам шулар жумласига киради. Биз кенг қўллайдиганимиз – қўрқитиш усули. Уларнинг ҳам тури кўп экан. Ёлғиз қолдириб қўрқитиш, уйдан ҳайдалиш қўрқуви, яхши кўрмай қолишингиз билан қўрқитиш, аллақандай махлуқлардан қўрқитиш, шифокор билан қўрқитиш, хуллас, боланинг қўрқиши мумкин бўлган нарсаларининг сон-саногии йўқ. Бу ҳам сизнинг қуролингиз, аммо бу ҳам зўрликдир. Ҳар хил сўзлар билан қарғаш, ҳақорат қилиш “Овозинг ўчсин”, “Тугилмай ўл”, “Тентак” каби сўзларингизга бола ишонади. Бу каби эмоционал зўравонлик сирасига қоронғу уйга қамаб қўйиш, бурчакка турғазиб қўйиш ва ҳоказолар киради.

Биламан, сизни ҳам ўз вақтида уришган, уришишган. Ҳозир таҳлил қилиб ўтиргандирсиз, ахир биз ҳам

кечаги болалармиз. Сизга билиб-билмай қилган хато-лари учун ота-онангизни кечиринг, аммо бу хато шу авлодга келиб тўхтасин. Зўравонликни тарбия қуролларингиз ичидан чиқариб ташланг, фарзандингизни эса ўзингиз каби шахс деб ҳурмат қилинг. Сиз унга қандай қарасангиз, у шундай бўлади.

Меҳрни қандай бераман?

– Яхши, урмадим, боламни сўкмадим, нима қилай, бошимга чиқариб ўтирайми? – деяпсиз-а жонкуяр ота-она.

Абу Қатодан ривоят қиладилар: “Расулulloҳ саллаллоҳу алайҳи вассаллам Умома бинти Абул-Осни елкаларига миндириб олганларича бизнинг ҳузуримизга чиқиб келдилар-да, намоз ўқидилар. Руку қилганларида уни екадан тушириб қўяр, қиёмга турганларида эрса, яна миндириб олар эдилар”.

Сарвари олам бошларигача кўтарган болаларни бошга чиқаришдан нега кўрқамиз? Тўғри, ҳеч меҳр кўрмаган болани бирданига суйиб, эркалаб қолсангиз, бошга чиқиш, суйилиши тайин, чунки унга одамга қилингандек муомала қилинмаган-да. Болага муомала қилгандек қилинган. Шунинг учун у бундай муносабатга арзимайман деб ҳисоблайди. Боласи иккинчи синф бўлишига қарамай, сурункали мактабдан қочадиган, ўн уч ёшли қизини севги, муҳаббатидан чўчиган она, ўн олти ёшли қизини уйда йигити билан тутиб олган она, тўққиз яшар ўғлини уйдаги пулни ўғирлашидан шикоят қилиб маслаҳат сўраб, “Нима қилай?” деб йиғлаб келган оналарга “Болангизга меҳр беринг”, десам, “Ҳамма шароит яратганман, ҳеч кимдан кам эмас”, деб санашга тушишади. Шунда тўхта-таман: “Шароит ҳали бу меҳр дегани эмас. Сиз меҳр беринг”. Шу вақтда она ёш боладек соддалик ва тушкунлик билан: “Меҳр қандай берилади, уни қан-

дай бераман?” – дейди. Бола парвариши, унинг саломатлигини асраш бўйича тирик энциклопедия бўла оладиган, олий маълумотли она оддийгина меҳр ҳақида тасаввурга эга эмас.

Шу ўринда яна Ҳазрати Пайғамбаримиз (с.а.в.) ҳаётларига мурожаат этсам.

Абу Ҳурайра разийаллоҳу анҳу ривоят қиладилар: “Расулulloҳ саллаллоҳу алайҳи вассаллам Ҳазрат Алининг ўғиллари Ҳасанни ўпдилар. Шунда ўша ерда ўлтирган Акраъ ибн Ҳобис ат-Таймий: “Менинг ўнта болам бор, уларнинг бирортасини ҳам ўпмагандирман”, – деди. Расулulloҳ саллаллоҳу алайҳи вассаллам унга бир нигоҳ ташлаб қўйдилар-да, сўнг: “Ким меҳрибонлик қилмас экан, меҳрибонлик кўрмайди”, – деб айтдилар.

Оиша разийаллоҳу анҳу бундай дедилар: “Бир аъробий (бадавий) Расулulloҳ саллаллоҳу алайҳи вассалламнинг ҳузурларига келиб: “Сизлар болаларни ўпар экансизлар, бизлар эрсак ўпмағаймиз”, – деди. Расулulloҳ саллаллоҳу алайҳи вассаллам унга жавобан: “Аллоҳ таоло қалбингдан меҳр-шафқатни суғуриб олган бўлса, қандайин мен уни бағринга жо қилгум?!” – деб айтдилар.

Меҳр болани бузмайди, бемеҳрлик бузади. Бунини статистик маълумотлар кўрсатмоқда. Ўпилиб, қучилиб, меҳр берилган бола касалликка курашувчанлиги юқори бўлар, ўзига ишончи ортар, ақлий ривожланишига ижобий таъсир ўтказар экан. Меҳр қандай берилишини билмаслигингизга сабаб, балки, ўзингиз уни тузукроқ кўрмаганингиздир. Чунки биз кўрганимизни қайтарамиз.

“Янги уйланган йигитнинг хотини эрталабки нонуштага сосиска қовурибди, нима учундир қовуришдан олдин уларнинг икки четини кесиб ташлабди. Эр сабабини сўраса, “Ойим доим шундай қилар эдилар”, – дебди.

Куёв қизиқувчанроқ туридан экан, қайнонасининг олдига бориб сўрабди. Қайнона эса елка қисиб: “Ойим шундай қилардилар-да”, – дебди. Қайнона буви ҳали ҳам ҳаёт экан. “Кел, шу сирнинг тагига етай”, деб набира куёв бувининг олдига бориб ҳалиги саволни берса, буви: “Менинг товам кичик эди, сизмасди, шунинг учун кесиб ташлашга тўғри келарди”, – деган экан.

Биз-чи, биз авлоддан-авлодга ўтиб келаётган, сабаби ҳақида ҳеч қачон ўйлаб кўрмаган тарбия усуллари ҳақида, балки, бугун ўйлаш вақти етгандир. Ахир фарзандларимиз биздан кўра бахтлироқ бўлишини истаймиз-ку. Бунинг учун биз ота-оналаримиздан кўра тарбияга эътиборлироқ, меҳр-мурувватга бойроқ бўлишимиз керак!

Демак, меҳр бериш оддийгина, уни ҳар қандай онгсиз ҳайвон билади, болани ялаб-юлқайди, бағрига босади. Сиз ҳам шоша-пиша қайсидир бир газетада ёки китобда ўқиб қолиб “Болам, сени яхши кўраман”, – дедингиз. Болани эса алдаб бўлмайди, у кучли интуиция соҳиби. У ҳайрон қолмасин, тилингиздаги гапни дилингизга тўғри келмаслигини кўриб. Аввал меҳрга тўлиб-тошганингизни ҳис қилинг, кейин муҳаббатингизни изҳор қилинг. Илтимос, шартли севманг болани. Яъни агар яхши бола бўлсанг, сени яхши кўраман ёки фалон ишни қилсанг, фалон нарса олиб бераман, каби. Унинг қандайдир қобилияти, одоби, бирор ёрдами учун эмас, балки шундоқ холис севинг, борича қабул қилинг. Токи у бир умр энг, энг бўлишга тиришиб, яшашни унутиб қўймасин. Болажонга ҳар қандай парваришу қулайлик, ҳатто, овқатдан ҳам муҳими бу меҳр. Уни эртага қўйманг, бугун беринг.

Мақтабга тайёрмисиз?

Меҳр-муҳаббат билан катта қилган фарзандингиз мактабга чиқиш арафасида. Ўзида ҳам хоҳиш пайдо бўлди, мактабга бориш тараддуди бошланди. Чунки тезроқ катта бўлгиси келади, айниқса, боғчадаги кундузи ухлашга мажбур эканлиги ёқмайди. Мактаб эса маза деб ўйлайди. Ҳозир боладан олдин оналар шошадиган бўлган “Тез-тез мактабга бориб, тез-тез битирсин”. Жан Жак Руссонинг шу ҳақида бир гапи бор: “Табиат катта бўлишидан олдин боланинг бола бўлишини истайди. Агар биз бу тартибни бузмоқчи бўлсак, на пишган ва на таъмга эга бўлган тезпишар мевага эга бўламиз. Болаликни болада етилишига имкон беринг”.

Мен ҳам беш-олти ёшли боласини мактабга берман деб куйиб-пишаётган онага “Боладан болалигини тортиб олманг”, дердим. Айнан етти ёш – боланинг ҳар томонлама илм олишга, мактаб тарбиясини қабул қилишга оптимал ёшидир. Унда вақтли ҳам, ундан кеч ҳам яхши натижалар бермайди.

Ёшни ҳал қилиб олдик. Хўш, мактабга болани қандай тайёрлаш керак? Оналар июл ойига келибгина бунни ўйлашлари ноўрин, чунки интеллектуал тайёргарлик бола туғилиши билан олиб борилиши керак. Етти йил кўча чангитишдан бошқа тажриба орттирмаган бола учун мактаб партаси дўзахнинг кундаси бўлиши тайин. Энг яхши тайёргарлик бу, болалар боғчаси. Боғчага бормаган бола билан борганида фарқ катта. Ҳозир алифбони ўргатиб, мактабга бериш талаби қўйилмоқда. Боланинг алифбони билиши уни мактабга тайёрлигини билдирмайди, ҳаттоки эрта ҳарф ўргатиш боланинг мактабга бўлган салбий муносабатининг шаклланишига олиб келиши мумкин.

Боланинг руҳан мактабга тайёргарлиги тўрт фактор орқали аниқланади.

1. Мотивацион тайёрлик – бу боланинг ўқиш, ёзишни ўрганишга бўлган кучли иштиёқи. “Ўқишни истайман, ёзишни истайман”, каби.

2. Интеллектуал тайёрлик. Бу тайёрлик даражасини мутахассислар аниқлайди, ammo ота-она тайёрлайди. Хўш, болани қандай тайёрлаш керак, нимани билиши керак? Айрим ота-оналар болага имкони борича кўп маълумот беришга ҳаракат қиладилар. Ассий урғуни маълумотга эмас, керакли маълумотдан ҳулоса чиқаришига, мулоҳаза юритишига қаратинг. Бу ёшдаги бола ўз тўлиқ исмини, ота-онасининг исмини, турар жой адресини, тўғри ва тескари санашни, бир нечта шеърни ёд билиши керак. Бу бола учун энг осон, чунки ёд олишдан осони йўқ уларга.

Энди бироз мураккаброқ вазифаларга ўтамиз. Табиат ҳақида тушунча: йил фасллари, унда бўладиган ўзгаришлар, ҳайвонлар ва уларнинг тури. Масалан, уй ҳайвонлари, ёввойи ҳайвонлар, ўсимликлар. Уй-рўзгор анжомлари. Касб турлари. Булар билан танишиб олгандан кейин иккита бир-бирига яқин бўлган ҳайвон ёки парранда ёки уй анжомларидан нимаси билан бир-бирига ўхшаши ва фарқини ўрганиб чиқинг. Фарқ ва ўхшашликни имкон борича бола ўзи топсин, мулоҳаза қилсин, сиз шошилиб айтиб бера қолманг. Диққат шаклланиши учун эса бирор элементлари кўп бўлмаган соддароқ расм бериб, шуни чизиб беришини сўранг. Бунда ҳам қунт шаклланади, ҳам диққат, хатолар билан ишлаш эсдан чиқмасин.

Боланинг ҳар қандай саволини очиқ қолдирмасликка ҳаракат қилишингиз билан унинг билим олишга бўлган хоҳишини ўстиришга хизмат қиласиз.

3. Иродавий тайёрлик. Бу унинг ўз табиий хоҳишларини эгиб, бўйсундириб, мактаб партасида ўтира олишида, диққатида, уй вазифаларни қилишида кўрилади. Бунини тарбиялашда бола билан биргаликда бирор китоблар ўқиш, ақлий ривожлантирувчи машқларни

қилиш фойда беради. Секин-асталик билан мактабга боришидан аввалроқ унинг ўйинга ажратилган вақтини қисқартириш ҳам мақсадга мувофиқ бўлади.

4. Боланинг социал ривожланиш характери. Катталар билан танланган мулоқот услубига боғлиқдир. Катталар билан фақат ўйин орқали мулоқот қилган бола ўқишга қунт қилиши қийинроқ бўлади. Катталар билан ҳар хил мавзуларда мулоқот қилган биргаликда китоблар ўқиган боланинг мактаб шароитига кўникиши осон, ўзлаштириши эса яхши бўлади. Демак, хулоса фарзандингиз билан худди катта одамдек суҳбатлашинг. "Нега-нега"ларига беписанд бўлманг.

Демак, хулоса. Болани эшитишга, кўришга ва ана шу эшитган, кўрганлари ҳақида мулоҳаза юритишга ўргатинг.

Мактабга мослашув

Ниҳоят, ўша ҳаяжонли кун ҳам етиб келди. Фарзандингиз кўтаринки кайфият билан мактабга борди, уйга қайтиб совға қилинган папкаси, ўқув қуроллари ни ҳаммага мақтаниб чиқди. Мактаб ҳақидаги ниҳоятда яхши тасаввурлар. Ахир у ерда совғалар беришади, яна бир олам янги-янги таассуротлар. Бола интуитив равишда ана шу даргоҳи унинг тезроқ улғайишига, катта бўлишига ёрдам беришини билади.

Биринчи синф ўқувчиси 2 сентябр куни ўқишдан қайтди.

Уни кўриб қувонган она:

– Болам, нималарни ўрганиб келдинг?

– Унча кўп нарса эмас. Энди яна боришга тўғри келади.

Кўриб турганингиздек, хурсандчилик узоққа бормаслиги мумкин. Бир неча кун ўтиб, боланинг мактабга унчалик хушлаб бормаётганини сезиб қолдингиз. Боланинг боғча ҳаётидан мактаб тартибларига ўтиши, кўникиши осон кечмайди. Агар у боғчага

бормаган бўлса, мослашув янаям қийин жараёнга айланади. Шунинг учун ҳам бу кризис даври ҳисобланади. Бу давр икки ойгача давом этиши мумкин. Агар фарзандингизда мослаша олмаслик ундан-да чўзилиб кетса, мутахассисга мурожаат қилишни тавсия этаман.

Юқори кайфиятда мактабдан қайтаётган ўғлини кўриб, она сўради:

– Болам жуда бахтли кўринаяпсан, мактабга бориш ёқаяптими?

– Бўлмағур гапларни гапирманг, ойи. Шунчаки мактабга бориш билан уйга қайтишни чалкаштириб юбориш керак эмас.

Мактабга бориш сиз учун ҳам катта байрам бўлмаган. Оналик ниқобини ечиб ҳаракат қилсангиз, албатта, буни эслайсиз ва болани тушунасиз, кейин унга ёрдам беришингиз осонроқ бўлади.

Бола уй вазифаларини тайёрлашда ҳам қийинчиликларга учрапти. Унга шунчаки “Дарсларингни қил”, деб столга ўтказиб қўйишингизнинг ўзи етмайди, энди ҳар куни биргаликда дарс қилишингизга тўғри келади. Ота-оналар дарс қилдираверибдан зерикиб, айрим вазифаларни унинг учун бажариб қўйган вақтлари ҳам учраб туради. Ҳа, унинг хат-савод чиқариши, мактаб талабларига жавоб берадиган бўлиши сиз учун ҳам мураккаб жараён. Кўпчилик ота-оналар уй вазифа қилдиришни ҳам мутахассисга топширишни танлашади, яъни кун узайтирилган гуруҳларга қолдиришади. Бундай гуруҳларга беришдан аввал куннинг иккинчи ярмида ишни қандай ташкил қилинганини ўргангиз. Бола уззу кун партада ўтириб чарчаб қолмайдими, жисмоний машғулотлар ҳам ўтказиладими, энг муҳими, у ерда нечта ўқувчи, ўқитувчи ҳар бир болага индивидуал ёндашаяптими ёки ўзи доскада вазифани қилиб бераяптими? Булар муҳим жиҳатлар.

Фарзандингиз паст ўзлаштирувчими?

Ота-оналар мажлисига чақирилдингиз. Ўқитувчи умумий маълумотдан сўнг “Фалончи ўзлаштириши яхши, хулқи намунали, қобилиятли бола, онасига раҳмат, пистончининг ўқишлари аъло, бироз шўхлиги ҳам бор... Аммо сиз ҳаяжон ичидасиз: “Меники қандай экан?” Ниҳоят, муаллиманинг нигоҳи сизга қаратилди. “Фалончиевнинг эса ўзлаштириши жуда паст, синфда қолиш хавфи бор”. Устингиздан муздек сув қуйилгандек бўлди. Устознинг қолган гаплари қулоғингизга кирмади. Худди ҳамма ота-оналар сизни мазах қилаётгандек.

Ишонаман, ўзингиз ана шу баҳони олганингизда бунчалик хўрланмаган, бунчалик эзилмаган бўлар эдингиз. Фарзандники оғир бўлар экан. Шу мажлис тугай қолса-ю, уйга бориб боламнинг шу қилмишлари учун ҳуморимдан чиқиб уришсам. Шу ерда бир нафас олиб, ўзингизни босиб олинг, иложи бўлса мажлисдан дарров уйга бормай, боғдами, ҳеч бўлмаса мактаб ҳовлисидаги ўриндиқдами бироз ўтириб, эшитган гапларингизни ҳазм қилинг. Фожианинг қай даражада эканлигини таҳлил қилиб кўринг. Бу орада мен сизни айрим фактлар билан тинчлантираман. Буни сиз ҳам биласиз. Ўша машҳур Чарльз Дарвин ўзлаштириши жуда паст ўқувчилардан бўлган, Нобель мукофоти лауреати физика ва техникада буюк тўнтариш қилган олим Эйнштейнга эса устозлари ақли заиф деб ташхис қўйишган, сеvimли эртақчимиз Ҳанс Кристиан Андерсен эса деярли саводсиз бўлган экан. Дунёнинг энг бойларидан Билл Гейтс эса Гарвард университетидан биринчи курсдаёқ ҳайдалган ва кейин олий маълумот олишга ихтиёр бермаган экан. Илтимос, бу гапларни болангизга айтманг, муваффақият калити ўқимасликда деб тушунмасин тағин.

Битирганига йигирма йил бўлган синфдошлар учрашишибди.

Учрашувга энг қолоқ, иккичи ўқувчи қоп-қора "Лимузин"да, ёнида гўзал бир қиз билан келибди. Унга бир аълочи синфдоши савол берибди:

– Мактабда арифметикадан нуқул икки олардинг, қаердан шунчалик бойиб кетдинг?

– Жуда оддий. 1 долларга ниманидир сотиб олиб, 2 долларга сотдим. Биласанми, аллақандай бир фоизлик фойда ростдан ҳам йиғилиб кетар экан.

Ана шунақа, устозлар айтганидек, бойиб кетиш учун фоиз ҳисоблашни билиш шарт эмас. Агар шундай бўлганда математиклар энг бой бўларди. Ана энди ўзингизга ҳам келиб қолдингиз, болангизга иккичи миллионерлик тақдирини битишга шошманг, аввал вазиятни ўрганайлик.

Паст ўзлаштириш кўринишлари турлича бўлиши мумкин:

1. Вақтинчалик фанларни ёки бирор фанни ўзлаштира олмаслик бир неча ойгача давом этиши мумкин.

2. Айрим фанлардан ўзлаштира олмаслик. Масалан, математика фанидан сурункали қийналиш.

3. Доимий паст ўзлаштириш. Деярли барча фанлардан ўзлаштира олмаслик.

Фарзандингиз қай бирига киради. Буни аниқлаб олган бўлсангиз, энди бу муаммонинг сабаби билан танишсак, кейин ечим ҳақида биргаликда бош қотирсак ҳам бўлади.

Болага боғлиқ сабаблари:

1. Ўқишга бўлган нотўғри муносабат.

2. Қайсидир фанга қобилиятнинг йўқлиги.

3. Дангасалик.

4. Ўқишга қизиқишнинг йўқлиги.

Ташқи ва табиий сабаблар:

1. Ақлий имконияти чекланганлик.

2. Психик ривожланиши вақтинчалик тўхтаб қолган.

3. Педагогик жиҳатидан иш олиб борилмаганлик (Маълум сабабга кўра мактабга вақтинчалик борманган ҳолда).

4. Эшитиш ва кўриш қобилиятининг заифлиги.

5. Умумий психик жиҳатдан нормал ривожланган, ammo айрим психик функциялар яхши ривожланмаган.

Юқорида кўрсатилган сабаблардан қай бири сизнинг ҳолатингизга мисол бўла олади. Бу вазият хотиржам қабул қилинганда аниқланади. Ҳар қандай ҳолатда бўлишидан қатъи назар, фарзандингиз ёрдамга муҳтож. Унга қандай ёрдам кўрсата оласиз, шу ҳақида ўйланг. Унгача бизнес тренер Стивен Кови сизникидай паст ўзлаштирувчи ўғли муаммосини қандай ҳал қилганини эшитамиз, балки шундан кейин хулоса чиқарарсиз. Уни тинглаймиз.

Ўғилларимдан бири мактабни ҳеч уддалай олмади. У сурункали қолақларлардан эди: масала ечими у ёқда турсин, ҳатто унинг шартини ҳам тушунмасди. Атрофдагилар билан мулоқотда улғаймай қолган, ҳатто яқинлари билан ҳам тортиниб гаплашарди. У жисмоний жиҳатдан ҳам заиф эди. Бўйи паст, кўрқоқ, мўлжални тўғри ололмасди. Ўртоқлари билан бейсбол ўйнаганда кулгига қоларди. Мен аёлим билан ўғлимизга ёрдам беришни жуда истардик. Биз ота-она сифатида муваффақиятга эришишимиз муҳим эканини ҳис этдик, шунинг учун ўзимизнинг фарзандимиз хатти-ҳаракатига нисбатан қадриятларимиз устида ишладик ва айни вақтда унга таъсир этишни бошладик. Биз уни имкони борича кўнглини олишга, руҳлантиришга ҳаракат қилардик.

– Қани, қани, ўғлим! Сен буни уддалайсан! Биз сенга ишонамиз! Тўпга қара, илиб олишга ҳаракат қил! Агар у озгинагина қандайдир натижага эришса, бор кучимиз билан уни қўллаб-қувватлардик:

– Баракалла, ўғлим, шундай давом эт!

Агар кимдир масхара қилса, кулган одамга ташлардик:

– Уни тинч қўй, халақит берма!

Шу дамда ўғлимиз йиғлаб қўлидан ҳеч нарса келмаслигини, бейсболдан нафратланишини айтиб қичқирарди. Бизнинг тиришишимиз ҳеч қандай натижа бермади, фарзандимизни қийнаганимиз қолди. Жуда кўп уринишлардан сўнг муаммога бошқа томондан қараб кўришга ҳаракат қилдик. Эр-хотин биргаликда суҳбатлашувимиз асносида англадикки, бизнинг фарзандимизга ёрдам бериш хоҳишимиз уни, аслида, қандай қабул қилишимизга зид экан. Биз виждонан чуқур ички ҳиссиётларимизни тан олганимизда, аслида, ич-ичимиздан ўғлимизни ақли паст, кучсиз деб санашимизни англадик. Шунинг учун биз қанча уринсак-да, хатти-ҳаракатларимиз фойдасиз бўлган. У бизнинг хатти-ҳаракатимиздан “Сен эпломмайсан. Сен ёрдамга муҳтожсан”, деган фикрларни уқийверган.

Агар бирор нарсани ўзгартирмоқчи бўлсак, аввало, ўзгартиришни ўзимиздан бошлашимиз кераклигини тушундик. Ўғлимизни ўзгартириш ўрнига, биз унга ташқаридан қараб кўришга ҳаракат қилдик. Уни алоҳида шахс деб қараб, унинг ўзига хослиги, қадр-қимматини ҳис қилдик. Ва ниҳоят, ўғлимизда такрорланмас шахсни кўра олишга эришдик. Унинг эришиши мумкин бўлган имкониятларига ишондик, қайтиб унга ожиз деб қарамасликка аҳд қилдик. Биз у ҳақидаги эски тасаввурларимиздан воз кечишимиз билан унга нисбатан янги ҳисларни туя бошладик. Биз уни тенгдошлари билан солиштиришни, уни таҳлил қилишни бас қилдик. Биз энди уни ўзимиз каби ёки бошқалар истаганидек ўстиришга ҳаракат қилмай қўйдик. Уни бошқалардан ҳимоя қилишни тўхтатдик. Нуқул бизнинг кўмагимизга ўрганган ўғлимиз аввалига анча қийналди. Бизга шикоят қилди, уни эшитдик, аммо

пинагимизни ҳам бузмадик. Бизнинг сукутимиз унга “Сени ҳимоя қилиш шарт эмас, сенда ҳаммаси жойида”, деган маънони билдирарди. Орадан ҳафталар, ойлар ўтди, секин-аста ўғлимиз ўзига ишониб борди. У ўқишда, мулоқотда, спортда муваффақиятларга эриша бошлади. Фарзандимиз табиий ривожланиш жараёнидан кўра анча тез ривожлана бошлади. Йиллар ўтиб, у олий ўқув юртига кирди, аъло баҳолар олиб кела бошлади, ҳаттоки атлетика бўйича штат чемпионлигигача эришди. У келишган, очиқкўнгил, муомалали йигит бўлиб ўсди. Бу эса биз учун ҳаёт мактаби бўлди.

Менимча, қиссадан ҳиссани чиқардингиз, азиз ўқувчи. Демак, фарзандингизни жазолашга ёки ёрдамга шошишдан аввал, унга нисбатан муносабатларингизни кўриб чиқинг. Унинг ақлий ривожланишини паст деб ҳисоблаб, бунга ишониб туриб, яна ундан яхши ўқишини талаб қилишингиз нотўғри эканини тушунтириб ўтирмайман. Энг муҳими, уни шартли яхши кўрманг. Фақат яхши ўқиса тан олишни бас қилинг. Фарзандингизни атрофдагилардан ўн беш дақиқа аввал ўзлаштиргани унинг ҳаётида, эҳтимол, ҳеч қандай ўзгариш ясамас, аммо ўн беш дақиқа кечроқ ўзлаштиргани учун уни паст ўзлаштирувчи деб эътироф этилиши бир умрга ўзига, қобилиятларига бўлган ишончининг сўнишига олиб келиши мумкин.

Фарзандим бўлажак миллионер бўлсин, десангиз

Ота-оналарда боланинг пулга муносабати хусусида жуда кўп мунозарали фикрлар юради. Кимдир “Болани пулга ўргатиш керак эмас”, дейди. Кимдир пулни ифлос деб, боланинг соғлиғини ҳимоя қилиш мақсадида қўлига пулни яқин ҳам келтиришга рухсат бермайди. Кимдир эса кичиклигиданоқ боланинг ўз жам-

фармаси бўлиши керак, деб ҳисоблайди. Яна айрим ота-оналар эса болага ўзларининг негатив мақсадларини ўтказишади. “Ҳозир пул топиш қийин бўлиб кетаяпти”, “Пулни супуриб олмайман”, “Мен бойвачча эмасман”, “Бундай қиммат нарсаларни бойлар олади”, “Пул бузади”, “Пул қутуртиради”, “Пул қўлнинг кири”. Эшитиб ҳайрон бўлаётгандирсиз: “Нимаси негатив бўлди?” деб. Энг кўп қўланиладигани – “Пул қўлнинг кири”. Кир шундай нарсаки, шундоқ ювсанг кетади. Бундай қараш билан яшаган инсоннинг ўзидан ҳам пул осонгина кетади. “Пул қутуртиради”. Ким қутуришни истайди? Менимча, ҳеч ким. Пулни нима деб атасак, у – шу. Айниқса, бу фикрлар пул ҳақида бирорта дастур йўқки, одам учун асосий дастур бўлиб қолса. Уни болалигидан ифлос деб билган инсон катта бўлгандан кейин пулнинг кераклигини тушунса-да, унинг пулга қарши дастурлари камбағалликка олиб бораверади. Болалигида “Пул топиш қийин” деган сўзларни худди ўз исмидек кўп эшитган боланинг молиявий жиҳатдан ишлари ростдан ҳам қийин бўлади. “Бойнинг боласи пир-пир учади...” Бу мақолнинг давомини ёзиб ўтирмадим, ўзини бой эмас деб ҳисоблайдиган ота-оналарнинг севимли ўзбек халқ мақоли.

Биласизми, нега тўқликда ўсган бола кўзингизга омадлироқ кўринади, чунки у аксарият ҳолларда пул ҳақида салбий тажриба орттирмайди, ҳеч бўлмаса, нолиш эшитмайди. Аксарият ота-оналар эса пул муаммосини бола олдида гаплашишади, сиз учун муаммо бўлган нарса бола учун фожиа. Бола ўсаётган уйда ҳар бир айтадиган гапингиз тақдир бўлиб битилишини унутманг. Ота-оналарни қийнайдиган азалий саволлар қутидагича: Болани пулга ўргатиш керакми, йўқми? Унга харажатлар учун пул берайми, йўқми? Айрим ота-оналар шунчаки овқатланиш ва бошқа харажатлар учун пул беришади, бунинг салбий томо-

ни бўлмаса-да, боқимандалик кайфиятини пайдо қилиб қўяди, деган қўрқувлар ҳам бор.

Айрим ота-оналарнинг фарзандлари эса пулни қандайдир қилган вазифаси ёки уйда бирор юмушни бажаргани учун олади. Бу ҳам ташқаридан қаралса, болада ҳам, ишга ҳам пул топишга рағбатлантирадиган яхши усул бўлиб кўринади, аммо бола ҳамма ишни пулга чақиб қолиши ёки ёлланма ишчидек тутиши мумкин. Бу, албатта, анча-мунча баҳсга сабаб мавзу. Бу икки вариантнинг салбий ва ижобий томонларини кўрсатдим, холос, танлаш ихтиёри эса ўзингизда.

Боланинг қўлига бериладиган пул унинг келажакда бой ёки камбағал бўлишига таъсир этмайди. Буниси аниқ. Аммо чўнтагини мутлақо қоқлаб қўйиш, унда пул муносабатларига ўз вақтида ўрганмаслигига олиб келади. Боланинг кичиклигидан, у мактабга боришидан аввалроқ майда-чуйда олиш учун дўконга чиқариб туриш, пул ҳисобини ўргатиш, қайтим каби нарсаларни тушунишига ёрдам беради. Айрим тренерлар эса болани харидга борганда ота-она бирга олиб боришини, айрим ҳолларда бозорни у қилишига қўйиб беришни ҳам тавсия этишмоқда. Масалан, бир ҳафталик уй-рўзғор учун масаллиққа маълум миқдорда пулни берасиз, керакли озиқ-овқат маҳсулотларини аниқлаб, бозор қилишни унга топширасиз. Бу оддийгина кўринган тажрибада у ниҳоятда кўп билим орттиради. Маҳсулотнинг қай бири сифатли, қаерда арзон ва ниҳоят, қанча керак каби маълумотларни тажрибада кўради. У ҳам бўлажак рўзғорга тайёрланади, ҳам ўзининг еб-ичиши ота-онага қанчага тушаётгани ҳақида ўйлаб кўради. Секин-аста коммунал тўловларни ҳам тушунтиринг. Сиз нега тўлайсиз, уларни қандай қилиб тежаш мумкин? Тўлов қоғозлари тўлдиришдан тортиб, қаерга қандай тўлашгача ўргатиб бординг.

Бир қизни биламан, ўн саккиз ёшли бизнеследи. Шу ёшида ўзининг кичкинагина бизнесини очган. Муваффақияти сирини сўрасам, отаси ҳам тадбиркор бўлганини ва ҳар доим музокаралару банкларга қизини ёнида олиб юргани ва жараённи бир чеккадан эринмай тушунтирганини айтди. Натижаси эса кўриб турганингиздек.

Сиз ишлатиш учун берадиган пулларни эса жамғариш сирини ўргатинг. Дунёнинг миллионерларининг бир оддигина бойлик рецепти бор. Бу фойданинг 10 фоизини молиявий мустақиллик учун йиғиш. Бу орқали инсонда пул йиғиш деган хусусият тарбияланади. Йиғилган пулларни кўпайтириш эса кейинги босқичдаги сабоқлардан бўлади. Бизнес сабоқларини бола билан бирга олсангиз, яна-да яхши бўлади. Инсон боласига фақат яхшилик тилайди, унинг тўқис, ҳеч нарсага зориқмай яшаши учун ҳар қандай қурбонликка тайёр, аммо дунёнинг биринчи рақамли бойларидан бири Билл Гейтс ўзининг барча бойликларини ўлиmidан кейин хайрия қилиб юборишни васият қилиб ёзиб бўлган. Унинг бойлиги фарзандларининг фарзандларига ҳам етади. Аммо у қарор қилди. Бу азалий тарбия принципи: “Фарзандингга балиқ тутиб берма, балки балиқ тутишни ўргат”.

Ўсмирлик кризиси ўтиб кетадими?

Балки, ўйлаётгандирсиз “шу кейинги пайтда руҳшунослик касби урф бўлиб, ҳар икки ишнинг биттасига руҳшунослар тиқилавергандан кейин инсон ҳаёти кризисларга, фожиаларга тўлиб кетди”, деб. Гапингизга қўшиламан. АҚШлик миллионер Роберто Киосаки компаниясида ҳуқуқшунос деган штатни йўқ қилиб юборган экан, агар ҳуқуқшунос зарур бўлиб қолса, унинг хизматидан вақтинчалик ёллаб фойдаланар экан. Сабабини сўрашганда: “Ҳуқуқшунослар бизнесда ҳар

хил муаммолар топиб беришади ва уларни суд орқали ҳал қилишга мойил бўлади, шунинг учун уларга ихлос қўявермаслик керак”, – деган экан.

Лекин, азиз ўқувчи, менинг бу кризисларга алоқам йўқ. Айтиб қўяй, бу инсон организмидаги табиий ўзгаришларнинг руҳиятда акс этишидир. Аммо бир нарсани айтиб қўяй, инсон цивилизациялашгани сари бир поғонадан иккинчи поғонага ўтиши ҳар доим ҳам азобли бўлади. Австралия аборигенларини ўрганишганда уларда мутлақо кризис деган жараённинг ўзининг йўқлигини аниқлашди. Демак, узундан-узоқ таърифимни бошламасимдан фарзандингизда ўсмирлик даврининг, албатта, оғир кечишини кутманг, бу давр текис, муаммоларсиз бўлиши керак, аслида. Бу даврни айрим ҳолларда ота-оналарнинг ўзлари муаммога айлантириб юборишади. Бола бир даврдан иккинчи даврга ўтади, аммо ота-она икки оёғини бир этикка тикиб, болани орқага, болалигига қайтаришни истайди. Ахир у беозор, сизга қарам, ҳар хил сюрпризлар келтириб чиқармас эди-да. Аслида, бу ҳам ўсмир, ҳам унинг ота-онаси учун ўтиш даври. Агар бу ўзгаришларга ҳар икки томон тайёр бўлса ва табиийлигини қабул қилса, ҳаммаси жойига тушади. Ўсмирлик даврини юлдузнинг туғилишига ўхшатаман, бир катта портлаш бўлади-ю, янги юлдуз пайдо бўлади, бусиз мумкин эмас. Ўсмир ҳам ана шу портлаш давридаги бўлажак юлдузидир. Бу давр ўн бир ёшдан ўн тўрт, ўн беш ёшгача давом этади.

Жинсий етилиш жараёни бошланади. Қиз болаларнинг овози майинлашиб, ўғил болаларники эса дўриллашни бошлайди, гормонал ўзгаришлар юзда ҳам акс этади. Бу вақтда ўсмирнинг кайфиятини ҳуснбузарлар бузади. Қарама-қарши жинс вакилларига нисбатан қизиқиш кучаяди.

Талабалик йилларим бизнинг факультет биносидан аниқ фанларга ихтисослашган гимназия ҳам очилган,

ўқувчилари бешинчи, олтинчи синфлар эди, чамамда. Айрим вақтлар биз талабаларнинг танаффусимиз билан уларники тўғри келиб қоларди. Шундай вақтларнинг бирида биз тўртта дугона қизгин суҳбат қураяпмиз. Шу пайт ногаҳон биров қўлимни ушлаганини сезиб қолдим, бундай қарасам, кичкинагина бола, чамаси, ўн ёшларда кулиб гап отаяпти. “Яхши қиз, соатиз неччи бўлди?” – деди. Аввалига ҳайрон бўлдим, кейин ҳаммамиз унинг гапини мазмунини тушуниб, кулиб юбордик.

Шу-шу, болача биз қачон йигилиб турсак, келиб бир гап қотиб кетадиган одат чиқарди. Шундай кунларнинг бирида унинг янги гапларини эшитиб кулиб турсак, дугоналаримиздан бири жиддий: “Кулманглар, боланинг тарбияси бузилибди, биз бу билан шуғулланишимиз керак”, – деди. Биз ҳам унинг гапидан кейин кулгудан тийилиб, катта одам ниқобини кийдик, жиддийлашдик ва боланинг эсини киргазиб қўйиш учун мудиранинг хонасига кирдик. Бу вақтда кириш қўнғироғи чалиниб, болалар дарсга кириб кетишди. Вазиятни тушунгандан кейин мудира бизни синфмасинф болани топиш учун айлантириб чиқди. Ва ниҳоят, бир синф эшигини очган ҳам эдикки, ҳамма болалар нигоҳи эшикка қадалди, бизнинг қаҳрамонимиз эса ойна томонга қараб ўтирарди. Ҳамма ўртоқлари унинг устидан кулди, унинг аҳволи ростдан ҳам кулгили эди. Аммо биз жиддий туриб болани танидик, олиб чиқдик. Мудира бир-икки ўқитувчи гувоҳлигида уриша кетди, у эса миттигина бошини ерга эгиб, айбдор қиёфада турарди.

Мудира: “Ҳа, катта бўп қолдингми, катта қизларга гап отадиган. Ўқишингни тайини йўқ”, – деди. Кетидан яна бир қанча танбеҳ сўзлари янгради. Бола жим, айбдор қиёфада, биз сукутда муҳим миссия бажараётгандек жиддий турардик. Шу пайт мудира: “Ўйлангинг келиб қолган бўлса, отангга айтай, ўйлан-

тириб қўйсин, – деди-ю, биз томонга ўгирилиб. – Танла мана шу қизлардан бирини, сенга ёқиб қолган бўлса”, – деса бўладими?! У боланинг эгик боши бирдан кўтарилиб бизга қаради ва бир-бир ҳаммамизга кўз югуртириб чиқди. Шу жойга келганда мен кулгидан ўзимни тия олмадим, хонадан чиқиб кетдим. Жазо қандай белгиланди, билмадим, аммо йигитчанинг гап қотишлари, эътиборимизни тортиш учун қиладиган минг бир ҳунарлари барҳам топди. Ҳали-ҳали шу болакайни кулиб эслайман.

Бу ўзгаришлар ҳар доим ҳам ўз рангида бўлавермайди, яъни ўғил болалар ҳар доим ҳам қизларга севги изҳор қилавермай, қайтага уруш-жанжаллари авжига чиқиши ҳам мумкин. Қизларнинг сочини тортиш, ҳар хил масхарабозликлар қилиш, ҳатто қизларни йиғлатиш даражасигача бориш. Бу уларнинг ҳали ўз ҳиссиётлари ва қарама-қарши жинс вакиллари билан қандай муносабатда бўлишни билмасликларидан ва ҳиссиётларнинг амбивалентлигидан далолат беради.

Улардаги жинсий етилиш даври келажак ҳаётдаги жинсий ҳаётларига кучли таъсир этади, шунинг учун бу даврда уларга, энг аввало, шахсий гигиена қоидалари ва жинсий етилишнинг нималиги ва ниҳоят, жинсий ҳаёт ҳақида маълумот бериш тарбиянинг ажралмас қисми ҳисобланади. Бу тушунтириш ишлари ўз вақтида профессионал равишда амалга оширилса, ўн бешда ота бўлиб, ўн уч ёшда она бўлиш каби ҳолатларнинг олдини олган бўлардик. Уларнинг қарама-қарши жинс вакиллари ҳақидаги фантазияларини қондириш учун интернетдаги парно сайтларга тез-тез кириши, беҳаё суратлар томоша қилиши жуда кўп учрайди, ҳатто беҳаё суратлар чизиш ҳолатлари кузатилади. Нима ҳам дердик, инсон онг остида бўлаётган жараёнларни ташқи оламда акс этиши бу. Бу ҳолатни табиий дейиш болага ҳеч қандай жазо бермаслик керак, дегани эмас. Лекин бу ҳолатнинг олди-

ни олиш, бу қизиқишларни ҳаётнинг асосий қисмига айлантмасликлари учун энг яхшиси, уларни билвочита назорат қилиш ва бўш вақтларини минималга етказиш талаб этилади.

Бўш вақтларини эса фойдали машғулотлар билан тўлдириш. Мен энг яхши ечим сифатида спортни тавсия этган бўлардим, чунки спорт ўсмирнинг сексуал энергиясини идора эта олишига ёрдам бера олади. Тананинг жисмоний чиниқиши бемаъни ҳаёлларга чек қўяди ва бола учун энг яхши тарбия усули ҳисобланади. Спорт турини танлаганда боланинг қизиқишларини ҳисобга олишни эсдан чиқарманг.

Ўсмирларда кузатиладиган яна бир муаммо – уларнинг хулқ-атворида мувозанатнинг бузилишига олиб келадиган ички зиддиятлар пайдо бўлишидир. Булар:

1. Катталарнинг идора этишига қаршилик қилади, аммо бошқарувга эҳтиёж сезади. Улар қарор қабул қилишда эркин бўлишлари керак, агар бирор муаммога учраб қолишса, катталар уларга ўз маслаҳатлари билан ёрдам беришлари лозим.

2. Яқинлик қилиш хоҳиши бор, аммо интим ҳаётдан кўрқади.

3. Ўз куч ва имкониятларини синаб кўриш истаги кучли, аммо катталар ёрдами ва мададига эҳтиёж бор.

4. Келажак ҳақида ўйлайди, аммо бугунги кун билан яшайди. Яъни ўқишга кириш учун ҳаракат қилиш кераклигини билади, аммо унга тайёрланмайди.

5. Физиологик жиҳатдан сексуал етилган, аммо жинсий ҳаётнинг маъсулиятига тайёр эмас.

Бу ёшли бола кичик бўлиб кичик эмас, катта бўлиб катта эмас. Шунинг учун унга қандай муомала қилишни билмайсиз, аммо у ўзига нисбатан катта одамдек муносабат қилишингизни талаб этади. Бу унинг энг исёнкор даври, у ҳар қандай нарсага қарши фикр билдириши, қарши чиқиши мумкин. Устозларга, ота-

онага нисбатан танқидий назар кучаяди. Уйдан қочиб кетиш, ўз жонига қасд қилиш каби ҳолатлар бу ёшдаги болаларда учраб турадиган ҳолат. Энг яхши маслаҳат, бу даврда унга катта деб, ҳаёти учун масъулиятни ўзига ташлаб қўйманг-у, аммо уни ёш бола деб ҳам билманг. Шахс сифатида ҳурмат қилинг, аммо назоратда ушланг. Назоратингиз ўта авторитар формада бўлмаслигини эса, унутманг.

Инсон меҳнаткаш бўлиб туғиладими?

Меҳнат ва унинг инсон ҳаётидаги роли жуда катта эканлигини ҳаммамиз биламиз. Шу меҳнат бўлмаса, ҳалиям орангутан бўлармидик, ким билсин?! Балки, бошингиз қотаётгандир “нега фарзандимда меҳнатга иштиёқ сезилмаяпти”, деб. Сабаби уни меҳнат қилишга жалб қилмагансиз, халқимиз тили билан айтганда, ишга солмагансиз. Халқимиз дунё халқлари ичида энг меҳнаткаш халқлардан ҳисобланади (албатта, хитойликлардан кейин турамиз, бунга шубҳа йўқ). Техника асрида жисмоний меҳнат қадрланмай, ақлий меҳнат кўкларга кўтарилгани натижасида авлодлар бироз дангасароқ бўлиб етишмоқда. Нима ҳам дердик, автоматик кир ювиш машинасини олдириб ташлаб, қўлда кир юв демаялман, аммо жисмоний меҳнатнинг нафақат оғирлигини, балки танага, руҳиятга берадиган роҳатини фарзандларимизга тушунтиришимиз керак. Токи авлодлар жисмоний ишнинг барчасини техникага, ёлланма ишчиларга топшириб, ўзликларидан ҳам айрилиб қолмасинлар.

Неча ёшда болани меҳнатга жалб қилиш лозим? Пайғамбаримиз Муҳаммад Мустафо (с.а.в.)нинг ўғитларича болалик даврида ота-она унга подшодек муомала қилиши, ўсмирлик даврида қулдек, ўспиринлик давридан бошлаб эса дўстдек муомалада бўлиши керак. Яъни меҳнатга ўргатиш учун ўсмирлик даври энг

оптималь саналади, аммо бу дегани унганча бўлган даврда унга ҳар жабҳада хизмат кўрсатилади, дегани эмас. У майда-чуйда, ўзининг жисмоний имконияти етадиган ишларни қилишни уч ёшидан бошласа, мақсадга мувофиқ бўлади. Чунки шу даврда унинг ўзи бирор юмушни қилишни талаб қила бошлайди, сиз эса унинг имкони даражасидагиларни топширинг, токи меҳнатга меҳри тушсин. Бирор юмушни: у хоҳ уй юмушлари бўлсин, хоҳ бирор ҳунар бўлсин, уни ўргатишда сабрли ва рағбатлантиришда сажий бўлинг. Хатоларни эса аввал муваффақиятни айтиб, кейин кўрсатинг. Қандай қилса яхшироқ бўлишини айтинг. Талабни катта одамга қўйгандек қўйманг, ўзингиз ҳам онангиздан ҳар ишни устаси бўлиб туғилмагансиз.

Айрим ота-оналарга боласининг қилган иши ёқмайди. Ўзлари жаҳл билан қўлидан ишни тортиб олишлари, ўша ишни ўзлари қилиш ҳолатлари ҳам учраб туради. Бунда боланинг ишдан кўнгли қолиши мумкин. Яна қайтиб ишга рағбатлантиришингиз қийин бўлади. Энг муҳими, меҳнатни севишига эришинг. Ҳар бир ишда ижодий ёндашувларини қўллаб-қувватлаб туринг. Айрим ота-оналар жуда кучли инструктор бўлишади, яъни ундай қилма, бундай қил. Улар ҳар қандай асаби бутун болани ҳам асабий қилиб қўйишади.

Бир жисмоний тарбия ўқитувчисини билардим, болаларни берилиб футбол ўйнаб турган жойида тўхтаиб, қоида тушунтирарди. Уни ҳам қўяверинг, сентябр ойида очик ҳовузга тушириб, беш-ўн дақиқадан кейин чиқариб олиб, уларга хатоларини узундан-узоқ қилиб тушунтирарди. Бечора болалар эса совуқдан дийдираб, титраб эшитардилар.

Тасаввур қилган бўлсангиз керак, сизнинг назоратингиз-у ундай эмас, бундайларингиз қанчалик асабга тегишини. Болага нафақат ишнинг сир-асрорларини, балки, умуман, ишга ғайрат билан енг шимариб

киришишни ўргатинг. Чунки инсоннинг интуизиазми ҳар қандай ишда энг асосий муваффақият калити ҳисобланади.

Мен онамнинг шундай бир рағбатлантирувчи сирларидан сизга ҳам айтсам. Онам: “Ер юзини очиш – савоб”, – дердилар доим. Шунинг учун бўлса керак, ўзимиз ҳовлида турмасак-да, меҳмонга бирор жойга борсам, дарров супургини олиб супуришга тушардим, бир-бир ортимга ўгирилиб, тоза бўлган ерни кўриб роҳатланардим.

Қиз бола-ку тушунарли, ўзбек халқи қизларини кичкинтойлигидан рўзғор ишларига ўргатади, аммо ўғил болалар бундан мустасно. Агар ўғлингизга ростдан ҳам яхшилик қилмоқчи бўлсангиз, унга ўз-ўзига хизмат қилишни ўргатинг, ҳаётда инсон ҳар хил ҳолатга тушиши мумкин, ўз юмушларини ўзи қилишига тўғри келганда тартибсиз кийиниб ёки оч қолиб юрмасин. Агар унинг мустақил бўлишини истасангиз, уй юмушлари, жумладан, кир ювиш, дазмол уриш ва ҳеч бўлмаса, энг оддий овқатларни пиширишни ўргатинг.

Бир одам АҚШ президенти Линколннинг ўз пойафзалини тозалаб ўтирганини кўриб қолибди ва:

– Ахир сиз президентсиз, нима қилиб туфли тозалаб ўтирибсиз? – деб сўрабди.

– Мен бошқаларни эмас, ўз туфлигимни тозалаяпман, – дебди у пинагини ҳам бузмай.

– Бирорта одам топилмадими президентнинг туфлисини тозалайдиган? – дебди ҳайрон бўлиб.

Шунда Линколн:

– Ахир ўз пойафзалини бировга тозалатиш бировларникини тозалагандан ҳам баттарроқ-ку. Бунда мен ўзлигимдан айрилиб қолмайманми? – деган экан.

Фарзандларимиз ўзлигини топишига ёрдам берайлик, бу бизнинг вазифамиз.

Фарзандингизнинг биринчи муҳаббати

Йўлин йўқотса одам, муҳаббатга суюнгай.

Ҳуссага ботса одам, муҳаббатга суюнгай.

Чорасиз қотса одам, муҳаббатга суюнгай.

Мен кимга суюнгайман, биринчи муҳаббатим?

Фақат эслаб ёнгайман, биринчи муҳаббатим.

Абдулла Орипов

Ҳа, ҳаяжонли дамлар. Чунки илк муҳаббат, илк ҳиссиётлар бу софлиги, беғаразлиги, ҳеч қандай шарт қўймаслиги билан эътиборли. Бу нафақат ўсмир учун, балки унинг ота-онаси учун ундан-да ҳаяжонли. Достонларда ошиқ-маъшуклар ёр висолида уйқуси келмай оқ тортиб чиққанида, бизнинг замонамизда Лайли Мажнунларнинг оналари кечаси билан ухламай, бир у ёққа, бир бу ёққа ёнбошлаб оқ эмас-у, уқ тортиб тинчлантирувчи ёки юрак дориси ичиб, “Нима қилиш керак?” – деб муаммо ясашади, ишонаверинг.

Худди шундай ота-оналардан бири қизининг муҳаббат мактубини топиб олишади. У ҳам содда бўлмаса, ёзиб стол устида қолдирадими? Ота-оналар ҳаяжонда, бир неча марта ўқиб чиқишди. Ҳаммаси аён. Энди нима қилиш керак? Она, ҳар қалай она, бу ишни ўз бўйнига олди. Ўқишдан қайтган қизини она жиддий гаплашиб олиш учун чақирди. Қаттиққўл онанинг қўлларида ўз хатини кўрган қизнинг тиззалари қалтираб кетди. Буни сезган она бироз тинчланди: “Кўрқаяпти-ку ҳар қалай». Жиддий ва заҳарханда қиёфада: “Бу нимаси?”, “Фалончи ким?” “Ўрталарингда нима гап бор?”, – деган саволларни ёғдиради.

Бу кетма-кет берилган саволдан, она қўлидаги мактубдан қиз тамомила эсанкираб қолди. Бу нима эканини кошкийди у билса, аммо оқибати ёмон бўлишини сезиб, вазиятдан чиқиш учун ёлғон ишлатади: “Билмадим, қизлар пешлаб юришади, менда ҳеч гап

йўқ”. Она яна-да ҳукмронона: “Сен ҳозир ўқишингни бил. ликиллашга бало борми? Айтиб қўяй, сен мен айтган йигитга тегасан. Бирортаси орқангдан итдек эргашиб келса, оёғингни синдираман”.

Қизнинг юрагида гуллаётган илк ғунча ўзи улғаймаган ота-она томонидан пайҳон қилинди. Унинг шахсий ҳаётига бостириб кирилди, унинг энг гўзал ҳислари топталди.

Фарзандингиз севди, бор-йўғи севди. Бу ерда севган кишиси аҳамиятли эмас, балки унинг ҳислари муҳим. Унинг бу ҳисларни туйиши, аслида, мукофот. Унинг қалбида меҳр-мурувват борлигидан, уни ориентацияси тўғрилигидан дарак беради. Бу табиий жараён, унда фарзандингизнинг ҳеч қандай айби йўқ, ёки сизнинг тарбиянгизнинг қусури бу. Ва бир нарсада хотиржам бўлинг, мактабдаги севги камдан-кам ҳолатда оила қуришга сабаб бўладиган даражада мустаҳкам бўлади. Аммо у инсон қалбида жуда катта ўзгаришларни олиб келади. Сизни қўпол аралашувингиз эса ё уни ҳам шоша-пиша қўполлик билан ўзини ҳимоя этишига ёки энди туғилган ҳисларнинг абалийга ўлишига ёки “мумкин эмас”лар қаторига киритиши мумкин. Фарзандингиз муҳаббатини жиддий муаммо деб олманг, аммо сездирмай вазиятни вақти-вақти билан назорат қилиб турунг. Назорат ташқаридан эмас, ичкаридан бўлиши учун унга сирдош бўлишингиз керак.

Насриддин Афанди етти яшар ўғлига қизларга қандай гап отишни, қандай хушомад қилишни ўргатибди. Ўғил: “Тушундим”, дебди-ю, қаергадир йўқ бўлиб кетибди. Ярим соат ўтгандан кейин келиб отасига:

– Энди қандай қилиб улардан қутулишни ўргатинг,
– деган экан.

Кўраяпсизми, сирдош бўлишнинг яхши томонлари қанчалик кўп. Фарзандингиз танловини жиддий би-

либ, “Бу қизни олиб бермайман”, “Бу йигитга бермайман” каби шошма-шошарлик билан билдирган фикрларингиз ўзингизга қарши ишлайди. “Маън қилинган мева ўзига тортаверади”, деган гап бор. Яъни қанча маън қилсангиз, уларнинг интилиши шунчалик ортади. Ромео Жюльетталарнинг севгиси агар ота-онасининг душманчилиги бўлмаганда ҳамма оддий севгилардек икки кунда унутилиб кетарди, балки. Аммо зиддият, қаршилиқлар муносабатни жиддийлаштириб юборди. Чунки энди бу икки ёшни нафақат муҳаббат, ҳатто ғам ҳам бирлаштирди ва муҳаббатга мой сепди. Ана сизга романтика.

Киноларда кўргансиз-ку қиз бой, йигит камбағал, ота-оналар норози, тафовут катта, кураш оғир, аммо ҳаётга маъно киради. Билмадим, муҳими муҳаббатми, муҳими курашми, ҳар қалай, ота-онага қарши жанг очиш муҳаббатга алоҳида романтика ва мазмун беради. Аслида, муҳаббат бу инсоннинг улғайганлик белгиси, улғайгандан кейин ҳар қандай полапон уяни тарк этади. Ота-она эса бу ерда қизни баланд минорада сақлаган ёвуз аждарҳонинг ўзгинаси. Эртада нима бўлади шу вақтда? Ана, балли, афсонавий шаҳзода келиб, аждарҳони ўлдиради ва қизни қутқаради. Ана сизга афсонавий муҳаббат-у, эртақ қаҳрамони бўлиш имконияти. Сизга ростдан ҳам аждар роли тегади, йўқса ўзингиз биласиз. Аммо руҳияти соғлом, фарзандига яхшилик тилайдиган ота-она бўлман десангиз, аждарҳоликдан чиқингу, оддий ота-она, янаям аниқроғи, ишончли дўст, сирдош ота-она бўлинг. Шунда фарзандингиз сизнинг бағрингиздан шахсий ҳаётга бунча тез қочмайди.

Эрта бошланган жинсий ҳаёт

Бу мавзу ҳақида мулоҳаза юритаяпман-у, раҳматли онамнинг кечикишимдан хавотирларини, синфдош-

лар ўзаро йиғиладиган байрам тадбирларига ҳар доим ҳам жавоб бермасликларини эслаяпман. Онам нега бунча золим бўлмаса-я, деб ўйлардим, ўша вақтлари. Мени ҳар доим ғашимга тегадиган бу хавотирлар замирида нималар борлигини кейинроқ билдим. Ўзини улғайган санаб, катталардек муомала талаб қилаётган, кўринишидан кап-катта одамдек бўлса-да, ҳали жуда ғўр ўсмир ҳам ҳаётнинг қандай томонлари борлиги, кўзига муҳаббат бўлиб кўринган ҳис у ўйлагандек олтин эмас, мис бўлиб чиқса, оқибати нима бўлишини билмайди, ҳатто тасаввур ҳам қила олмайди.

Тушунинг, у ҳали катта эмас, эндигина ҳаётга кириб келаяпти. Тўғри, унинг организмда етилиш жараёни кетмоқда ёки якунланди. Энди физиологик жиҳатдан авлод қолдириш имконига эга. Унинг жинсий қуввати ҳам бу ёшда энг чўққисига етади. Хўш, бу энг кучли вақтида уларнинг эркин муносабатларига имкон берайликми ёки бу хоҳишларни таъқиб қилайликми? Сизларга айтсам, биз бу муаммо устида бош қотиргунимизча анча-мунча ўсмирлар бу ўзлари учун номаълум, аммо жуда қизиқ тажрибани ўтказиб бўлишди. Хоҳиш кучли бўлса, у ота-онасидан рухсат кутиб ўтирмайди, эҳтирос қурбони бўлади. Бу нарса аслини олганда унчалик фожиа ҳам эмас. Агар бир аср олдинги давр бўлса, ҳеч ким ўйлаб ўтирмасди, бўйи етдими бўлди, турмуш қуриб кетаверарди. Аммо замон ўзгарди, инсоният янги босқичга ўтди (бу ерда техника тараққиётини назарда тутмаяпман).

Келинг, соддароқ қилиб тушунтирай. Қачонлардир инсон ҳайвонлардек ҳаёт кечирган. Ҳаёт мазмуни: ейиш, ичиш, кўпайиш, хавфсизлик. Кийимсиз юриш, дуч келган жойда ёзилиш, хоҳлаб қолган жойда эҳтиёжларини қондириб кетавериш одатий ҳол эди. Вақт ўтди, инсоннинг ҳайвондан фарқи онги ҳисобига секин-аста кийим кийиш, ҳожатни махсус жойда чиқариш, овқатни пишириб ейиш, оила бўлиб яшаш, савод

чиқариш имкониятига эга бўлди, ахлоқ-одоб қоидаларини жорий қила бошлади. Мана сизга асл тараққиёт. Бу инсоният онгининг тараққиёти. Чунки онг ҳам бизга тайёр берилмаган, уни ҳам ривожлантирамыз, тарбиялаймиз. Инсон жисмонан 18 ёшда тула етилгани билан, мия ҳали ўсишдан ўзгаришдан тўхтамаган бўлади. Интеллектуал камолот эса 25 ёшда ўз якунига етади. Тушунаётган бўлсангиз керак. 18 ёшда довучча бўлса, 25 ёшда ўрик. Аммо танлаш сизнинг қўлингизда. Кимлардир довуччани хуш кўради, ош бўлсин деймиз, аммо бирпас кутганда бундан-да тузукроқ мева бўлиши мумкин эканлигини ўйлаб қўямиз.

Жинсий майл ҳам жуда катта энергия, Яратганининг инъоми. Ундан қандай фойдаланиш инсоннинг ўзининг қўлида. Уларга тушунтириш эса биз катталарнинг вазифамиз. Агар у бу энергияни бошқармай фойдаланишни бошлаб юборса, жисмоний даражада қолиб кетади. У бир умрга ҳисларининг, майллари-нинг қулига айланиб қолади. Организм шунга ўрганади. Худди Колумб ва у билан борган сайёҳлар Америкага биринчи қадам босганида ҳиндуларнинг онги пастлигидан фойдаланиб, уларнинг қуйма олтинларини арзимас майда-чуйдаларга алмашганидек. Бугун ўспирин ўзига берилган катта имкониятни йўқотади. Ҳозир унда энергия дарёдек оқмоқда. Бу ҳаммасини жинсий майл йўлида ишлат дегани эмас, балки уларни билиб-билиб тақсимла дегани. Бу муаммонинг ечими қилиб икки хил вариант кўрсатишади.

Биринчиси, болаларнинг майлларига эрк берайлик ва контрацептик ва бошқа соғлиқни муҳофаза этувчи воситалар ҳақида ахборот берган ҳолда деса, иккинчиси эрта ҳаёт бошлашни имкони борича ҳар хил усуллар билан, масалан, қўрқитиш ёки қонуний жазо чоралари қўллаш орқали ман қилайлик дейди. Мен ҳар иккисини ҳам унчалик тўғри деб билмайман. Биринчисида ҳайвонга эрк бергандек бериш,

чунки у ҳали бу муносабатларнинг оқибатига, масъулиятига тайёр эмас. Иккинчиси эса ундан-да хунук майлларни босиш, айниқса, қўрқитиш йўли билан нохуш оқибатларга олиб келиши мумкин. Яна бир томондан келаётган энергиянинг тўхтаб қолишига сабаб бўлади.

Мен фарзандингиз сексуал энергиясини трансформация қилишни ўргатинг дердим. Бу дегани жинсий майл кўринишида келган энергияни бўғмай, бошқа кўринишга айлантириш. Бу қандай бўлади? Жуда олдидий. Инсон бирор севган машғулоти билан шуғулланганда унга ўзини тўлиқ бағишлайди, борлигини беради. Сексуал фантазиялар, хоҳишлар безовта қилмайди. Бу рақс бўлиши мумкин, бу қўшиқ айтиш, бу сурат чизиш, буларнинг чеки йўқ. Ўзини ҳам бахтиёр ҳис этади. Ана сизга майлларни трансформация қилиш. У бизга берилган энергия, ундан қандай фойдаланиш ўзимизнинг қўлимизда. Демак, ота-она сифатида сизнинг вазифангиз унга сексуал ҳаёт ва ўз саломатлигини муҳофазалаш ҳақида тушунтириш ва унга ўз ҳоббисини, севимли машғулотини топишига ёрдам бериш. Одатда ўзига ишонган, севимли машғулотига берилган ўспиринларда эрта жинсий ҳаёт бошлаш ҳолатлари учрамайди. Бир нарсани унутманг, инсон табиати бу даврда ўта продуктив бўлади, ниманидир яратиб, натижасини кўришни истади. Агар қўлидан ҳеч иш келмаса, нима ясаши мумкин, албатта, бола-ни-да. Эрта буви-бува бўлиб қолмай десангиз, уларга ҳаётда бошқа қизиқарли истиқболлар ҳам борлигини кўрсатинг, чуқур ички интилишларига мос бўлган бирор ижодий машғулот топишига ёрдам беринг ва фарзандингиз бу ҳаёт синовидан омадли ўтишига ишонинг. Уларнинг севиб севилишидан, бирор ҳобби билан шуғулланишидан хавотир қилманг, балки унинг ҳаётида маъно қолмаслигидан, ҳаракатсизлигидан хавотирланинг. Агар бирор ҳоббиси йўқ бўлса, албатта, спортга

беринг. Спорт ҳам майларни тарбияловчи энг яхши усул. Бу ёш инсонни кучга, иқтидорга тўлиб-тошади-ган вақти, уни ўз иқтидорини намоён қилишига ёрдам беринг, шароит яратинг. Уни бошқарманг, майларини бошқаришга ва тарбиялашга ўргатинг, холос, шунда унинг онгида ёмон фикрларга жой қолмайди.

Ўсмирликдан ёшликка ўтиш муаммолари

Ўспиринлик даври 15 ёшдан 18-19 ёшгача бўлган давр. Бу лицей, коллеж талабаларининг ёши. Бу давр ота-она ва устозлар учун энг оғир, энг масъулиятли давр ҳисобланади. 15 ёшларида ўзига берадиган баҳоси анча паст бўлган бола 16-17 ёшга келиб ўзига ўта юқори баҳо беришни бошлайди. Ҳамма муаммо ана шу ерда пайдо бўлади. Энди у ҳурматталаб. Бу вақтда ота-онанинг авторитети пасаяди. Лекин бу вақтинчалик. Хавотир олманг, от айланиб қозигини топади. Бир кун келиб ҳурматингизни жойига қўяди, деб умид қиламиз. Энди ҳаёт марказига дўст, ўртоқлар чиқади. У ота-онадан кўра дўстига кўпроқ ишонади. Ташқи назоратдан тўла қутулиш, мустақилликка бўлган эҳтиёж пайдо бўлади. Ота-она авторитет бўлмагандан кейин бошқа авторитетга эҳтиёж сезилади. Кумирлар шу ёшда бўлади. Қандайдир актёр ёки актрисага фанат бўлишнинг айни даври. Буни уларнинг хонасидан ҳам кўриш мумкин, деворларига ҳар хил суратлар осилган. Уларга тақлид қилиб хатти-ҳаракат қилади, уларнинг соч турмагини, кийимини, хуллас, шоу-бизнес вакиллари уйингиздан топаверасиз.

Одатда, бу ёшда ҳаёт режаларини тузиш бошланади. Шу билан бирга ёмон таъсирларга берилиш ҳам. Ўсмирлик даврига хос ҳолат бу – ўзини ёлғиз ҳис қилишдир. У ўзини тўлақонли деб фақат дўстлар даврасида ёки бирор гуруҳ аъзоси бўлганда ҳис қилади.

Агар гуруҳ кучли бўлса, яна яхши. Бу гуруҳлар “Камолот” каби ташкилотлар бўлса яхши, аммо ҳар хил оқимлар, реактив ташкилотлар бўлса қийин. Бу давр назоратни кучайтиришни талаб этади. Аммо назорат 10 ёшли бола назоратидек эмас, балки уни куннинг қайси вақтида қаердалигини аниқлаш орқали амалга оширилади.

Ўспирин ўзининг ва бошқаларнинг имкон чегараларини синаб кўришни истайди. Шунинг учун ҳар хил жанжаллар чиқариб юради. Бу ўғил болалар хусусида, албатта.

Тенгдошлар ичида тан олиниш эса уларнинг юрагида ёниб турган истак. Тан олинишнинг энг осон йўли у машҳурлик. Ким билсин, шундан бўлса керак, тайин, нотайин эстрада гуруҳларининг сон-саногии йўқлиги.

Демак, бу ёш ҳар хил таъсирларга берилиш ёши. Айтайлик, фарзандингиз бирор гуруҳ таъсирига тушиб қолганини сездингиз. Ота-оналар жуда кўп шикоят билан келишади: “Болам синфидаги безорирок болалар таъсирига тушиб қолди, нима қилай?” – деб. Бир нарсани унутманг, гуруҳнинг кучсиз аъзоси ҳар доим гуруҳ таъсирида бўлади. Уни бу таъсирдан фақат унга бу гуруҳда мавқеини ошириш билан олиб чиқиш мумкин. Демак, фарзандингизнинг гуруҳда мавқеини оширишига ёрдам беринг. Ёмон ўртоқлардан ажратиб олиш учун энг яхши рецепт бу фарзандингизни катталар жамоасига жалб этиш, яъни бирор жойда ишла-тиш. Хавотир олманг, албатта, дарсдан ташқари вақтда. Биласиз, меҳнат безорилар учун энг яхши тарбия усулидир.

Ота-оналарни жиғига тегадиган яна бир ҳолат фарзандининг ўртоқлари билан шунчаки гаплашишга ниҳоятда кўп вақт сарфлаб юборишлари. Гоҳида унинг соатлаб телефонга ёпишиб қолиши сизни ҳайратлантираяптими? Унда сиз ўзингизнинг бу даврингизни унутибсиз. Ҳа, улар тенгдошлари билан соатлаб суҳ-

батлашишга гап топишади, одобдан бўлмаса-да, агар улар суҳбатини тингласангиз, бир маънолироқ гапнинг ўзи йўқдек, нимани гаплашади деб ҳайрон бўласиз. Ҳайрон бўлманг, булар учун мулоқот муҳим, гапнинг мазмуни эмас. Ўқишга асосан бир-бирлари билан гаплашиш учун боришади. Биз ўйлагандек ҳаммаси ҳам ўқиш учун эмас. Бу даврга хос бўлган яна бир хусусият, ташқи кўриниш, кийим, ҳар хил аксессуарларлар, шу жумладан, мобил телефонлар ҳаёт мазмуни даражасигачага етса, ота-оналар ҳайрон бўлишади, “Болам кимга ўхшади, латтапарсат бўлиб қолди”, деб. Кимга ўхшарди, атрофдаги ёшларга-да. Бу муаммони аввалигидек пулни олиб, дўконма-дўкон юриб ўзингиз кийим-кечак танлаб бермай, балки унга ажратилган пулни қўлига бериб, ўзи харид қилишига қўйиб беринг. Унинг диди билан сизнинг дидингиз тўғри келмаслиги аниқ, аммо бу уни танлаш ҳуқуқидан маҳрум қилишингиз учун етарли асос бўла олмайди. Мобил телефон каби эҳтиёж учун зарур бўлмаган нарсаларни орзу қилса, марҳамат ўзи ё берилган пулни йиғиб, ёки бирор майда-чуйда иш орқали пул топиб олаверсин. Бу сизни муаммоингиз эмас, хавотир олманг. Пул топиш осон эмаслигини тушуниш вақти келди, орзу-ҳавасини марҳамат қилиб ўзи қилаверсин. Шундоқ ҳам унинг коллеж ёки лицейда ўқиши ҳисобига меҳнат даври кечикди, бу эса уни масъулиятсизликка, тайёрга айёрликка олиб келмасин тагин. Унга балиқ олиб бераверманг, балиқ тутишни ўргатинг. Бу ҳам ота-онанинг фарзи. Агар пул топишни бошласа, бир тийинини қолдирмай қоқиб олманг. Биламан, айтаяпсиз: “Ҳа, бундоқ рўзғорга ёрдам берсин-да энди”, – деб. Яхшиси, унинг кўнгилли равишда ҳисса қўшишига эришинг. Оддийгина рўзғорга бирор нарсалар харид қилишга рағбатлантиринг, буюрманг. Олиб келганда мақтаб-мақтаб қўйинг, бошқаларнинг олдида ҳам эътироф этиб қўйинг. Пулни қанчадир

қисмини отасига – рўзғор бошига берса, баракали бўлишини айтсангиз, секин-аста пулларини режалашни, рўзғорга ёрдам беришни, совғалар билан одамларнинг кўнглини олишни ўрганади, ниҳоят, меҳнатининг роҳатини ҳис этади. Энг муҳими, масъулиятни олишни бошлайди.

Аммо ишга бутунлай берилиб кетиб, ўқишни ташлаб қўямасин, эласа икковини қилсин. Ишга берилиб кетган фарзандингизга билим олишнинг аҳамиятини тушунтириш, бунинг ўзини ҳам тушуниб олинг, чунки ёшлик билим олишнинг айна вақти, кейин минг уринсин, қабул қилиш қийин бўлади. Бугун бир кунда ўзлаштирган маълумоти эртага 2 ойда ҳам қабул қилинмаслиги мумкин. Бунинг оқибати ёшликда пулсиз юргандан ҳам баттароқ бўлади. Меъёрни унутманг демоқчиман, азиз ота-она.

Касбни ким танлайди: фарзандми ёки ота-она?

Ўспиринлик даври социал “Мен”нинг ривожланиши билан аҳамиятли. Энди унга жамият ўз ўрнини топ деб талаб қўймоқда. Бирданига ҳамма нарса ўзгарди, у паспорт олди, сайлаш ҳуқуқига эга бўлди, энди касб танлаш мажбурияти бор. Юқоридаги саволимга ҳайрон бўлманг, чунки аксарият ота-оналар фарзандининг болалигиданоқ қайси касб эгаси бўлишини буюртма қилиб бўлишади. “Мен шу ўғлимни шифокор қиламан”, “Шу қизимни ҳамшира ёки ўқитувчи қиламан, қизларга шу касб яхши”. Бу гаплар сизга таниш, тез-тез қулоққа чалиниб туради.

Бир аёл у дунёга рихлат қилиб, яхши амаллари учун жаннатга тушибди. Ўзи тушган жойда котиблик қилаётган бир фаришадан:

– Айтолмайсизми, мен аввалроқ шу ерга тушган бир аёл билан кўришишим мумкинми? – деб сўрабди.

– Албатта, – дебди фаришта, – лекин бир шарт билан, агар у бу ерга тушган бўлса.

– О, аминман, у шу ерда, – дебди аёл. – Аслини олганда мен Биби Марям билан кўришишни истардим.

Фаришта бир йўталиб қўйиб:

– Биласизми, у бошқа секторда, аммо мен улардан илтимос қилиб кўраман, – дебди.

Биби Марям илтимосни қабул қилиб, учрашувга рози бўлибди.

Шунда аёл:

– Мен ҳаётлик вақтимда жуда билишни истардим. Айтинг-чи, вафотидан кейин юз миллионлаб инсонлар Худо деб сифинадиган ўфилнинг онаси бўлиш қандай экан?

Биби Марям:

– Очиғини айтганда, биз уни шифокор бўлишидан умид қилгандик, – деб жавоб қайтарибди.

Сизда-чи, бу каби орзулар йўқми? Орзу қилиш айб эмас, аммо бу орзуни унинг бўйнига илиб қўйиш тўғримикин, нима деб ўйлайсиз? Айтаётгандирсиз, у ҳаётда нимани кўрибди, қаердан ҳам билсин тирикчилик, бир касбни, мутахассисликни эгаллашни, ундан нон топиб ейиш нималигини деб. Фикрингизга тўла қўшиламан, унинг учун бу ҳали очилмаган Америка. Унинг ўзи нима истагини ҳали билмайди, аслида. Ота-она ҳам фарзандининг келажаги учун куюнади, унга бу масъулиятли вазиятда ёрдам қўлини чўзишни истади, озгина шоширишади ҳам. Бу ёшда фақат беш фоизгина бола ўзининг ҳақиқий қобилиятини очган ва нима истагини билар экан, қолган 95 фоизи эса ҳали кўп адашиши тайин. Аммо бу табиий жараён, унга аралашишда эҳтиёткорлик лозим.

Айрим ота-оналар касб танлашда асосий диққатни мактабда олган умумтаълим фанлардан қайси бирини севиб ўқиганига ва муваффақиятига қаратишади.

Масалан, мен мактабда математикани севардим, ҳатто, кечалари ухламай мисоллар ишлаб чиқардим, шу жараён менга ҳақиқатда ҳам завқ берарди. Онам олдийгина хулоса чиқарганлар: “Сен Миллий университетнинг матфакига кирасан», деб. Мен ҳам бунга қарши чиқмадим, кейин ким бўламан, деган савол ҳам олдимга қўймадим, балки, у ерда тоғамнинг қизи ўқийди, чиройли кийимлар кийиб юради, студентликда бошидан ўтган воқеаларни айтиб нуқул мақтанади, мен ҳам шундай бўлишни истайман. Ундан ташқари, университетнинг биноси чиройли, менга ёқади. Демак, хулоса чиқарилди. Онамнинг қарорлари маъқулланди ва мен талаба бўлдим. Ҳаммаси жойида, ҳамма нарса зўр. Худди латифадагидек.

Самолёт булутлар орасида адашиб қолади. Алоқа ускуналари ишдан чиқди, учувчи йўловчиларга мурожаат қилаяпти:

– Тинчланинглар. Ёмон ва яхши янгиликлар бор. Аввал ёмони: биз қаерга кетаётганимизни билмаймиз. Яхши янгилик: биз ажойиб тезлик билан учаяпмиз. Хуллас, хавотир олишга ўрин йўқ. Тезлик жойида”.

Қаерга кетаётгани номаълум бўлса-да, ажойиб тезлик билан учаётганлар бугун етарли. Муҳими олий маълумотли бўлиш, бирор ўқишга кириб олиш. Бу фикр кейинги вақтда бизда авж олиб кетди. Олий маълумот олиш шунчалик русум бўлдики, абитуриентлар ҳужжат топширишнинг сўнгги кунларида таҳлил олиб боришади: қаерда одам кам, қаерга кириш осон? Бир қарашда бу тактика тўғридек туюлади. Аммо бу яна “муҳими тезлик” деган ақидадан бошқа нарса эмас. Бир мутахассисликни ўрган ва бир жойда қўним топ, кейин ҳурматинг билан нафақага чиқ, деган ғоялар бугун эскирган, улар саноат даврида қолиб кетди. Ҳозир информация асри. Аммо информация ҳар сонияда янгиланаётган бу даврда мутахассислик-

ни ушлаб туриш ҳам осон эмас. Диплом бугун боқмайди. Бугун боқаётган бўлса, эртага боқа олмай қолиши мумкин. Фарзандларимизга яхши ўқи, кейин кўп пул топасан дейишимиз эса мутлақо саводсизлик, аслида. Чунки кўп пул топиш ва диплом ҳеч қандай алоқадор сўзлар эмас. Лекин ташаббусни тўла кўлига олиб, фарзанд учун келажакни кўрадиганлар ҳам топилиб туради: “Хуллас, сен фалон олийгоҳга кириб ўқийсан. Кейин битириб фалон жойга ишга кирасан, карьерангга шубҳа қилмасанг ҳам бўлади, чунки у ерда танишларим бор”.

Биласизми, ана шу таниш-билишчилик нафақат жамиятимизни орқага тортаяпти, балки ўз ўрнини топа олмаган адашганларнинг кўпайишига сабаб бўлаяпти. Биламан, сиз тажрибалисиз, қўлингиз узун, қаерга узатсангиз етади. Менинг давримда ўрнини топиб олсин болам, деяпсиз. Сиз мутахассисни топаяпсиз, аммо шахсни йўқотаяпсиз бу билан. Биласизми, нима учун фарзандингиз яхши мансабларда ишлашини истайсиз ва бунга ҳар қандай йўл билан эришасиз, чунки халқ олдида фалончининг ўғли ёки қизи деган гап бор. Сиз унинг эришган ютуқлари билан ғурурланасиз. Ғуруланишнинг ёмон томони йўқ, аммо фарзандни ўз обрў-эътибор қуроли деб билиш бу яхши эмас, менимча. Яна нима дейсиз?

Яна бир тур ота-оналар бор, башоратчи, узоқни кўра биладиган. Атрофга қарайди, кимнинг иши юришаяпти, хулоса қилинади. Демак, мана шу соҳа пул келтиради. Ҳал қилинди, фарзандим банкка ишга киради, юрист бўлади каби. Пулни соҳа топадими, мутахассисми, бу билан бировнинг иши йўқ. Фалон ишда пул кўп экан тушунча мавжуд. Тушунчалар ўз йўлига, сизнинг истакларингиз ўз йўлига. Аслида, сизнинг аралашувингиз қандай бўлиши керак? Ҳар бир инсон сизнинг фарзандингиз ҳам, шу жумладан, бирор соҳада, бирор ишда бошқалардан кўра қобилият-

лироқ. Афсуски, бу ҳақида ҳали ташвишланмайди. Ўрта ёш кризиси даврида – ўттиз ёшларига келганда ўйлаб қолади. Биламан, айтаяпсиз ўттиз ёшгача кутиб тура олмайман, тезроқ йўлини топсин деб. Аслида, бу ишларни унинг охирги фурсатини кутмай вақт-лироқ бошлаш керак, унинг қизиқишларига эътибор-лироқ бўлган ҳолда. Лекин ҳозир ҳам кеч эмас. Фарзандингиз билан суҳбат ўтказинг, у қандай машғулотлардан завқ олади, қила олади эмас. Ўйлаётгандирсиз: “Касб ҳақида гап кетаяпти, дам олиш ҳақида эмас”, – деб. Мен айтаман: “Агар инсон касбидан завқ олса, уни севса, ана шу унинг бахти, ана шу унинг миссияси. Ишга бўлган муносабатни ана шу касбга муҳаббат белгилайди”.

Демак, сеvimли машғулотларнинг рўйхатини тузинг. Булар ҳар қандай аҳмоқона ўйинлар бўлса ҳам, рўйхатни кенгайтираверинг. Энди ана шу завқли машғулотлар билан машғул бўлган ҳолда қандай қилиб пул топиш мумкин? Ана сизга тайёр касблар. Масалан, фарзандингизга гап сотиб ўтириш ёқади. Биласизми, фақат гап билан боғлиқ қанча-қанча касблар бор. Масалан, руҳшунос гаплашиб пул топади. Ана сизда маълум касблар рўйхати пайдо бўлди. Энди касб ҳақида маълумот йиғишни бошлаймиз. Қандай қилиб касблар ҳақида маълумот олиш мумкин. Шу касб эгалари билан танишиб, учрашинг. Фарзандингизни ҳозирча қизиқаётган соҳаларидан таниш-билишлар топинг, улар билан суҳбатлашишига ёрдам беринг. Бу йўлнинг бошида турган одам учун, йўлни босиб ўтган инсоннинг маслаҳати жуда асқотади. Шунда фарзандингизнинг асл хоҳишлари-ю, ҳаваслари анча ойдинлашади. Ана келажак ҳақида тасаввурлар анча ойдинлашди. Энди бу касб эгасини қайси олийгоҳлар тайёрлайди? Ана энди сиз бошида кўзингизни боғлаб қилган ишингизга келдик. Энди фарзандингиз катта тезлик билан номаълум томонга йўлга

чиққан йўловчи эмас, қўлида аниқ харитаси бор, мақсади аниқ бўлган сайёҳ. Унутманг, мақсадини билган одам келажагига ишонади, ишонч эса ҳар қандай муваффақиятнинг калитидир. Энди унга оқ йўл тилаш қолди.

Оммабоп нашр

ОИЛА НОМЛИ ДАВЛАТ СИРЛАРИ

Муҳаррир
Маъмура ҚУТЛИЕВА

Бадий муҳаррир
Баҳриддин БОЗОРОВ

Мусаҳҳиҳ
Муҳаббат МЕНҒОРОВА

Техник муҳаррир
Сурайё АҲМЕДОВА

Компьютерда саҳифаловчи
Феруза БОТИРОВА

Босишга 31.07.2013 й.да рухсат этилди.
Бичими 84x108 1\32. Босма тобоғи 6,875.
Шартли босма тобоғи 11,55.
Гарнитура «Optima Cyr+Uzb». Офсет қоғоз.
Адади 5000 нусха. Буюртма № 200.
Баҳоси келишилган нарҳда.

«Янги аср авлоди» НММда тайёрланди.
Лицензия рақами: А1 № 198, 2011 йил 28.08 да берилган.
«Ёшлар матбуоти» босмахонасида босилди.
100113. Тошкент, Чилонзор-8, Қатортол кўчаси, 60.

Мурожаат учун телефонлар:
Нашр бўлими – 278-36-89;
Маркетинг бўлими – 128-78-43
факс – 273-00-14; e-mail: yangiasravlodi@mail.ru

**«Янги аср авлоди» НММ
«Бизнес ва психология» рукнида
қуйидаги китобларни тавсия этади:**

**ДЕЙЛ КАРНЕГИ ТЎПЛАМ
(УЧТА КИТОБ ЙИФМАСИ)
Бичими 84X108 1/32, 720 бет.
Қаттиқ муқова.**

Мазкур китоб Дейл Карнегининг “Дўст орттириш ва ўзгаларда хуш таассурот қолдириш ҳақида”, “Безовталиқдан халос бўлиш ва янги ҳаёт бошлаш сирлари” ва “Ўз-ўзига ишонч ҳосил қилиш ва омма олдида сўзлаш санъати” мавзусини қамраб олган яхлит қўлланмадир. Унда ўзгаларни қадрлаш орқали ҳурмат-эътибор қозониш, юксак мартабага эришиш, безовталиқнинг омиллари, ечими, ўз-ўзига ишонч ҳосил қилиш ва омма олдида сўзлашнинг турли йўллари очиб берилади. Мазкур китоб сизни янги марралар сари ундайди.

**Наполеон Хилл
“ЎЙЛА ВА БОЙ БЎЛ” – 1, 2
Бичими 84X108 1/32, 232 бет, 320 бет
Юмшоқ муқова.**

Агар сиз йўлингиздаги тўсиқларни бартараф этиб, муваффақиятга эришмоқчи бўлсангиз, ушбу китобни ўқиб чиқинг. У, аввало, ўз олдингизга мақсад қўйишни, ишонч туйғусини мустаҳкамлашни, турли синовларни енгиб ўтишни, изланишни ўргатади. Шунингдек, махсус билимлар, ақл-заковат, чекинмаслик ҳақида бой тушунча беради.

**“ҚҰЛЛАРДАГИ СИРЛАР ЁХУД ХИРОМАНТИЯ:
қаёт, севги, бахт, бойлик, келажак,
феъл-атвори аниқлаш илми мўъжизалари”
Бичими 60x84 1/16, 88 бет.
Юмшоқ муқова.**

Инсон учун ўз келажagini билиш мароқли туюлади, қўлга қараб фол очиш – хиромантия илми қадим замондан бу борада инсониятга ёрдам бериб келган. Хиромантия астрологияга, мантиққа ва фактларни таққослашга таянади. Пировардида кафтдаги барча белгилар, бу – огоҳлантириш, холос.

**“ФЕЪЛ-АТВОР ВА ЁЗУВ”
Бичими 84X108 1/32, 144 бет.
Юмшоқ муқова.**

Китоб ёрдамида ўзингизнинг, дўстларингизнинг, ҳамкорларингизнинг ёзувини таҳлил қилишингиз мумкин. Бу таҳлил жуда фойдали эканлигини унутманг. Чунки улар инсоннинг яширин ва ошкор, сиз учун жуда муҳим бўлган феъл-атворидан «сўзлайди».

**“БУРЖЛАР ВА ПУЛЛАР”
Бичими 60X84 1/16, 196 бет.
Юмшоқ муқова.**

Нима сабабдан айнан бир хил шароитдаги тадбиркорларнинг бири гуллаб-яшнаса, бошқаси бор-будидан жудо бўлади? Нима учун хатарли ҳолатларда қандайдир ўрта даражадаги кишига омад кулиб боқади? Бой бериладиган ҳолатларда биров зафар қучади-ю, ютуқли вазиятларда иккинчи одам муваффақиятсизликка учрайди? Бизнинг бурж белгимиз ва орзумиздаги шахсий иш доирасида танлаган фаолият йўналишимиз бир-бирига бевосита боғлиқмикан? Китобда ана шу саволларга жавоб топасиз. Шунингдек, турли ирим-сиримлар, феъл-атвор ва ҳамён, миллионерлар хислати, оилавий бюджет, буржлар бўйича касб танлаш ҳақида билиб оласиз.

“БУРЖ, ТАҚДИР ВА ФЕЪЛ-АТВОР”

Бичими 60X84 1/16, 128 бет.

Юмшоқ муқова.

Ушбу китобда феъл-атвор, юриш-туриш, бошқа бурж вакиллари билан муносабат, туш кўриш, мижоз – темперамент, шакл-шамойил борасидаги талайгина маълумотларга эга бўласиз.

“ҚАНИ МЕНИНГ ЮЛДУЗИМ”

Бичими 84x108 1/32, 196 бет

Юмшоқ муқова.

Ушбу китоб буржлар дунёсидаги ўзаро муносабатлик, муносабатларнинг мувофиқлиги ёки акс жараёнлар ҳақида маълумотлар беради.

“ХАРОБАДАН ЧИҚҚАН МАШҲУРЛАР»

Бичими 60X84 1/16, 248 бет.

Юмшоқ муқова.

Мазкур китоб ўз даврининг машҳур кишилари, ҳаётда муваффақият қозонган инсонлар ҳақида. Улар омма эътиборига тушиб, олқишлар олишган, диққат-эътиборда бўлишган. Бу инсонлар умр йўлларида ҳамиша ҳам омадга эришавермаганлар, албатта. ҳаётдаги катта-кичик тўсиқлар, қарама-қаршилиқлар, турли-туман зиддиятлар, замон ва макон билан боғлиқ номутаносибликлар уларни ҳам четлаб ўтмаган. Китобда доврўфи дoston кишиларнинг алам-изтироблари, ғам-ташвишлари ҳам келтирилади.

Китобдан, шунингдек, муваффақият қозониш тамойиллари, молиявий мезонлар, буржлар дунёсига оид маълумотлар ҳам ўрин олган.

5000 сзм.

“ҲАР НАРСАНИНГ ЎЗ ВАҚТИ БОР”.

Бичими 84x108 1/32, 192 бет

Юмшоқ муқова.

Инсон яшар экан, ҳаёти давомида ўз олдига қатор мақсадлар қўяди. Орзулар ва режалари билан кунларининг файзини оширади. Ниятларнинг ижобати яхши, аммо бир нарсани унутмаслиги лозим: ҳар қанча ҳаракат қилмайлик, орзуйимиз сари қанчалик курашмайлик мавриди етмаган иш амалга ошмайди. Демак, ҳар нарсанинг ўз вақти бор. Вақтнинг даражаси ва имконияти инсонлар ҳаракати ва хоҳишидан анча юқори туради. Хоҳишларимиз ва вақт ҳақида билганларимизни ошириш учун ушбу китобни ўқийлик. Балки вақтни ўз томонимизга оғдирармиз...

МУРОЖААТ УЧУН МАНЗИЛ:

100113, Тошкент, Чилонзор-8, Қатортол кўчаси, 60.
Телефон (+99871) 278-30-52. Факс: (+99871) 273-00-14

Тарғибот маркази:

(+99871) 273-42-67, (+99871) 128-78-43.

e-mail: yangiasravlodi@mail.ru